

Société scientifique de Chevtchénko à Léopol.

MATÉRIAUX

pour l'ethnologie ukraïno-ruthène

publié par la Commission ethnographique

**sous la redaction
de Th. Volkov.**

Tome troisième.

(Titres et sommaires des articles, explications des figures et index alphabétique
en français.)

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

МАТЕРИЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАННЕ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСИЇ

ЗА РЕДАКЦИЄЮ

Х. В. ВОВКА.

Том III.

Львів

Лéopol

1900.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

під зарядом К. Веднарського.

۱۰/۱۰

З М І С Т.

Знахідки у могилах між Веремем і Стретівкою і біля Трипіля. Хв. Вовка	1—11
Ткацтво у східній Галичині. В. Гнатюка	12—26
Рубане і виготовлюване дерева. А. Веретельника	27—32
Народній календар (звичаї і повірки). М. Зубрицького	33—60
Житє на віру у сибірських селян. В...	61—69
Весільні обряди і звичаї у с. Землянці, в Чернигівщині П. Литвинової-Бартош	70—173
Звістки й листи	174—182

Додатки.

Програма до збирання відомостей про громади і збірки сільської молоді (вулицю, вечерниці, досвітки і склад- ки). Посмертний твір М. Дикарева	1—27
Показчик	1—6

TABLE DES MATIÈRES.

Trouvailles dans les kourgans entre Vérémié et Strétivka et près de Tripillé par Th. Volkov	1—11
Tissage en Galicie orientale par V. Hnatiouk	12—26
Abatage et mise en oeuvre de bois par A. Vérételnyk	27—32
Calendrier populaire par M. Zoubrytzkyi	33—60
Unions libres chez les paysans de la Sibérie par M. B.	61—69
Rites et usages nuptiaux dans le village de Zemlianka gouv. de Tchernyhiv par M-me Litvinova-Bartoche	70—173
Nouvelles et correspondance	174—183

Additions.

Questionnaire pour les recherches ethnographiques sur les sociétés et les réunions de la jeunesse rustique de deux sexes. Oeuvre posthume de M. Dikarev	1—27
Index alphabétique et analytique	1—6

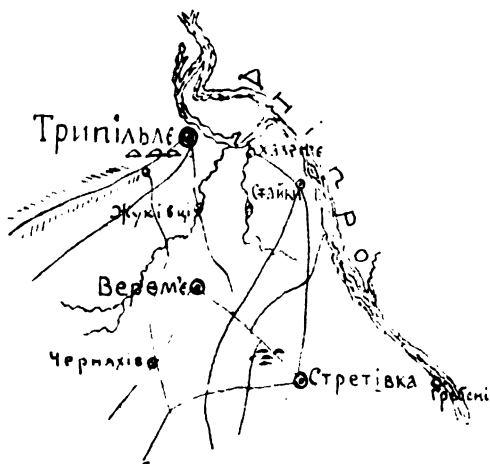
Знахідки у могилах між Веремем і Стретівкою і біля Трипільля.

У 1-ій книжці наших „Матеріялів“ (стор. 223—224) ми подали вже коротеньку замітку про розвідки у могилах між Веремем і Стретівкою і біля Трипільля у Київщині. Користуємось теперечки з ласкаво надісланих нам нових звісток і подаємо про зроблені знахідки ширше і докладніше оповідання.

I. Могили між Верем'єм і Стретівкою.

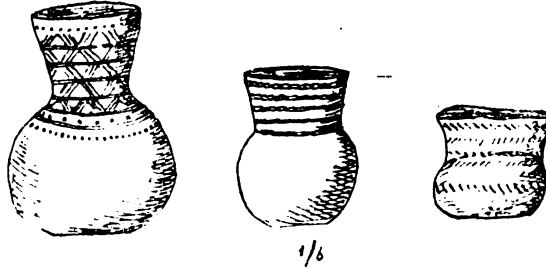
Як можна бачити на нашій картці, могили між Веремем і Стретівкою стояли невеличкою купою трохи на південь од дороги між цьома двома селами. Усіх могил було семеро і з їх розкопано д. Хвойкою у літку 1897 р. пятеро.

1-а могила — найбільша, мала 86 м. у обводі, заввишки-ж була тільки на 1,78 м. через те що у горі вона була чимало вже розорана. Насипана була уся з чорної землі. Здіймаючи землю верстами, на глибині 45 ст. знайдено було як раз посередь могили крем'яну

обточену сокирку. На рівні з поверхом поля знайдено було трохи попелу і кілька перепалених кісток, серед котрих стояло рівним кругом семеро невеличких горщиків і між кожними двома горщиками лежало по кам'яному начинню: дві сокири, трое келепів і одна стрілка.

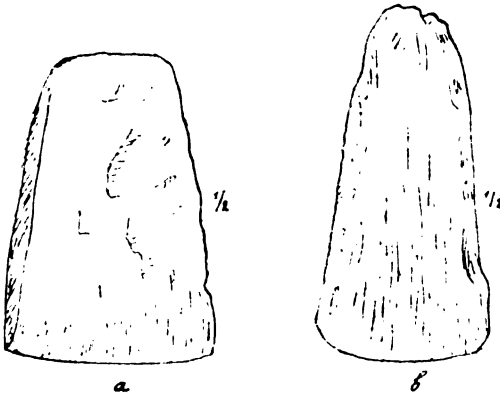
Горщики, з широкими горлами подібні до теперішніх українських гладішок на молоко, неоднакові завбільшки і оздоблені більш або менш дотепними везерунками з простих або ламаєних

Мал. 1.

смужок, складаючих численні пояски (мал. 1.). У в одному з горщиків було кілька уломків перепалених кісток, а у другому — крем'яний відщипок, що міг правити за ножа.

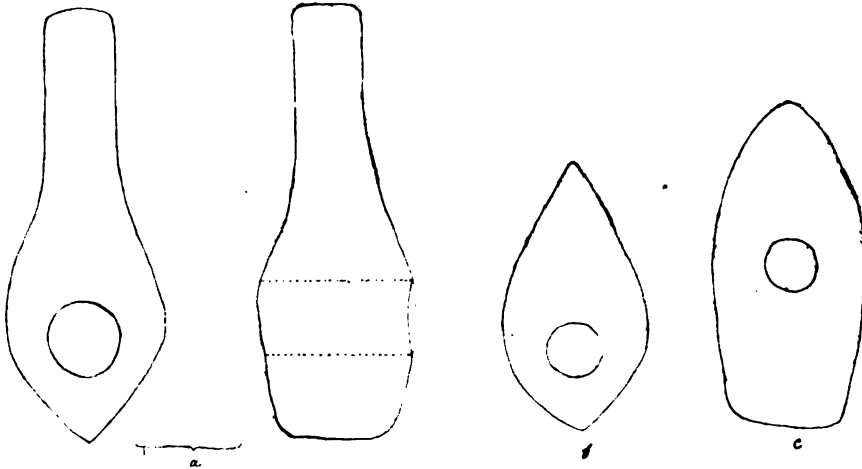
Крем'яних сокирок, окрім знайденої у горі було дві, обидві досить добре обточені (мал. 2). Перша (а) 90 мм. задовшки і 40 мм. завширшки у загостреному кінці і 20 мм. у горішньому. Друга — (б) 80 мм. задовшки і 53 завширшки у ширшому кінці і 34 у вузьшому.

Мал. 2.

Келепів було знайдено трое — усі трое з сірого граніту: перший (мал. 3, а) 160 мм. задовшки і 60 завширшки у найширшому місці і 28 у вузьшому, діам. дірки 25 мм., другий (мал. 3, б) 100 мм.

задовшки і 49 завширшки у найширшому місці і 50 у гострому кінці, диям. дірки 20 мм.; третій — (мал. 3, с) 110 мм. задовшки, 50 завширшки, диям. дірки 20 мм.

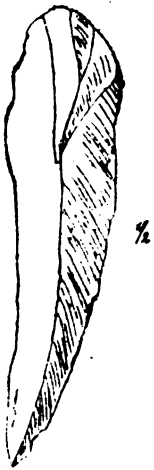

Мал. 3.

Відщипок (ніж), знайдений у горщику (мал. 4), з кременю, 120 мм. задовшки і 23 мм. завширшки посередині.

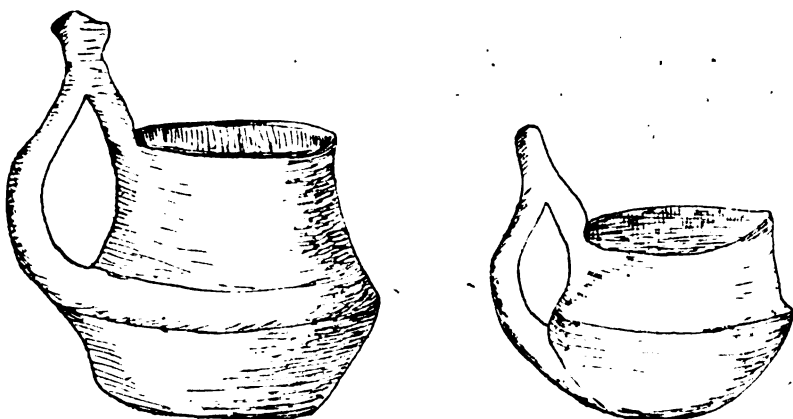
Стрілка — з ніжкою (надісланий нам малюнок не досить дотепно зроблений до репродукції) 40 мм. задовшки і 13 завширшки.

Таким побитом ми бачимо, що у цій могилі ми маємо діло з спалюванням покійника неолітичної доби.

Мал. 4.

2-га могила — те-ж дуже розорана — коло 54 метрів навкруги і не більше 20 стм. заввишки. На глибині 145 стм. од верховини і коло 20 стм. нижче урівня поля був знайдений кістяк покладений лежачки, повернений головою на схід-північ, а видом на захід-південь, з руками протягненими вздовж тіла. Коло крижових кісток було 7 стрілок — 2 костяних і 4 залізних, у ногах було 3 стрілки — одна костяна і дві залізних. Те-ж у ногах стояли три горщики. Навкруги кістяка знати було останки дерев'яного зрубу.

Мал. 5.

Викопані горщики (мал. 5) так званого скитського типу, з високо витягнутим до гори вухом, з чорно випаленої глини з дискучним поверхом.

Мал. 6.

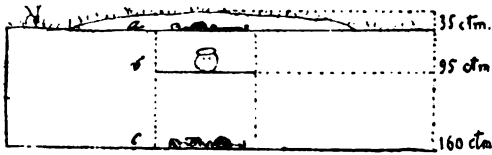
3-тя могила — 51,5 метрів в обводі і 75 см. заввишки. На глибині 195 см од верховини могили був знайдений кістяк, покладений лежачки на правому боці з зведеними ногами; ліва рука була на грудях, а права витягнута вдовж тулуба до колін. Головою кістяк був повернений на захід, а видом на південь. У землі зверх кістяка було знайдено кілька шматків випаленої глини. Біля кістяка лежало дуже добре виготовлене крем'яне начиння на зразок спиці до спису (мал. 6) — 125 мм. задовжки і 32 мм. завширшки по середині.

4-та могила -- 46 метрів навкруги і 35 см. заввишки, насипана з чорної землі. Дуже цікава тим, що містила у собі аж три похорони різних доб (мал. 7):

а) На рівні з землею на глибині 35 см. знайдений був кістяк, похований лежачки з витягненими ногами (видно трохи порушений вже розшукувачами скарбів), головою на південь, видом на північ. У головах стояло двоє горщиків, сивьоватих на

колір, не блискучих з поверху, на погляд д. Хвойки, не скитської, а словянської роботи. На лихо малюнків цих горщиків ми не маємо.

б) Під сям кістяком на глибині 95 стм. од урівня поля знайдений був горщик з попілом і перепаленими кістками. На цьому

Мал. 7.

горщику, про котрий ми на жаль не маємо дальших відомостей, замість орнаменту є тільки дві невеличких шишечки (мал. 8).

с) Нарешті ще нижше, на глибині 160 стм. од вер-

ховини могили — був ще один кістяк, покладений лежачки на правому боці з зведеними руками й ногами, головою на захід і видом на південь. Правої стегенної кістки (femur) бракувало, а горішня частина скелету з голови до крижів була обкрашена червоною фарбою. Ані при одному з кістяків, ані при горщику не було знайдено ніякої зброї або начиння.

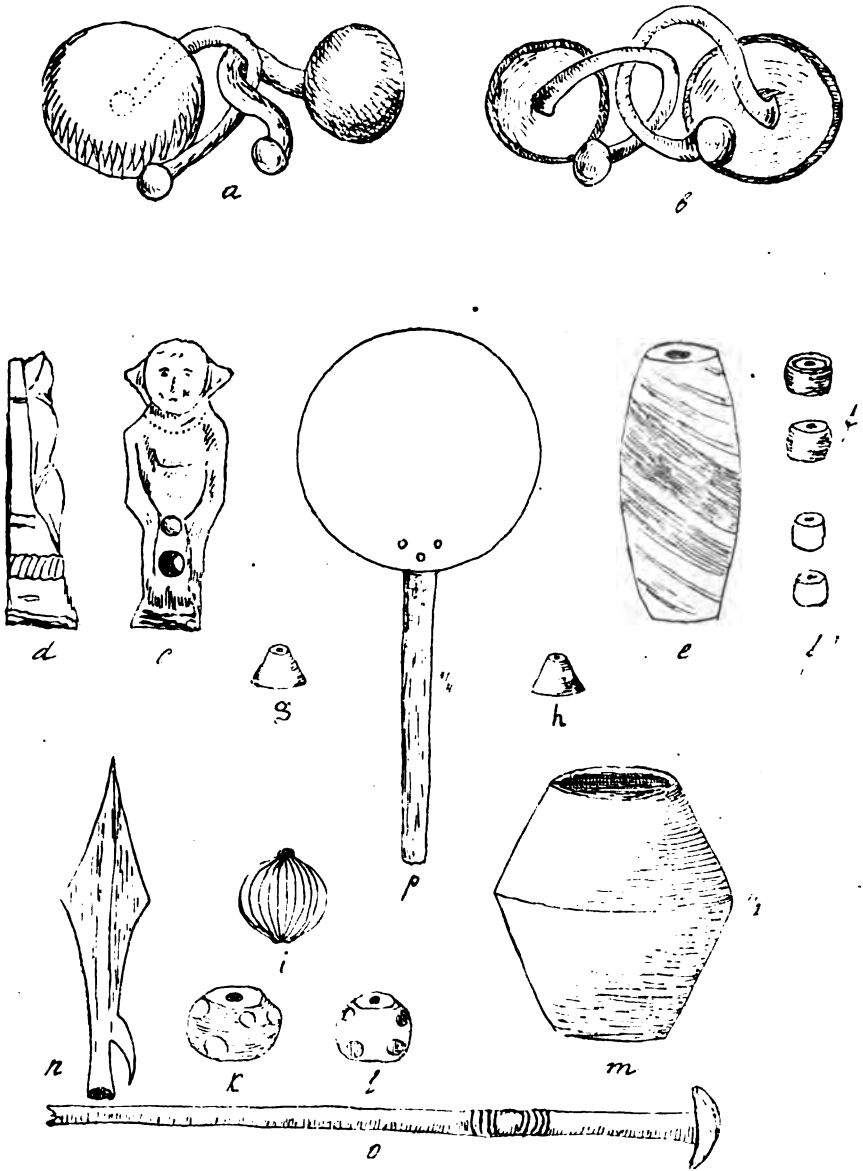
Мал. 8.

5-та могила. У середині був знайдений дерев'яний зруб з покрешкою, зроблений з обтесаних колод; у зрубі не було нічого, а попід зрубом нижче не копали.

II. Могили коло Трипільля.

Три могили коло Трипільля, те-ж розкопані д. Хвойкою, стояли окрімною купою на західню сторону од міста, біля дороги на Григоровку.

1-ша могила — 64 метри навкруги і 1 метр заввишки. У середині нижче урівня землі знайдений був зруб з товстих колод без підлоги, замість котрої долівка (на 2 мет. 48 стм. нижче урівня землі) була викладена рудою глиною і зверху вкрита березовою корою. У зрубі був жіночий кістяк, похований лежачки, головою на північ і ногами на південь. У головах стояло невеличке (69 стм. заввишки і 60 завширшки) горнятко (мал. 9, т), а у ногах плескватий камінь 31 стм. довжини і 13 1/2 стм. завширшки й затовшки. На плечах і на грудях вдержались ще клапті тканини з нашитими на їх маленькими намистинками попідувато-жовто-горячого і світло-

Маг. 9.

жовтого коліру (мал. 9, f). Навкруги кістяка і на йому були знайдені:

1) Дві електрові застіжки [мал. 9, a (зверху) і b (знизу)] з котрих одна була коло плеча, а друга коло стегенної кістки. Кожна з цих застіжок складається з двох: більшої і меншої. Як та й друга мають плесковату головку (більша 21 мм. у діаметрі, а менша 15 мм.) і закручене стебельце те-ж з невеличкою шишечкою на кінці. Головки з долішнього боку, де прироблені стебельця мають плесковату закраїну і трохи подібні до маленьких талірок.

2) Невеличка (38 мм. задовжки) статуєка, — може фалічний божок, (мал. 9 c — спереди і d — збоку), біла з слідами зеленувато-синьоватої поливи по краях; удає з себе сидячу на кріслі чоловічу постать з досить виразно визначеними руками, ногами, очима і носом і дуже великими вухами; знизу черева видно невеличку шишечку — полову ознаку, а нижче дірку наскрізь задля причеплювання. Знайдена була вона біля пояса.

3) Велика продовгувата агатова намистина (35 мм. задовжки) з діркою проверченою вздовж (мал. 9, e). Знайдена була разом з парсунок те-ж біля пояса.

4) Різного роду намисто, знайдене навкруги шиї: глиняне руде на колір без ніякої оздобы і з оздобою в синьої або зеленої поливи (мал. 9, k, l), маленьке — ворочкуватої форми зелене, синє, жовтогаряче і инше на колір (id. g, h), барилкувате, не дуже велике, червоне (id. f) і кілька намистин з білого прозорого скла цибулюватої форми (id. i).

5) Кругле бронзяне зеркало (13 см. у діаметрі і 4 мм. затовшки з залізним довгеньким (15 см.) держальном прибитим до дзеркальця трома мідяними цвяхками. (мал. 9, p). Лежало на грудях.

6) Невеличка кількість фарб: червоно-пурпурової, цінабрової, білої і чорної, що лежали під дзеркальцем на грудях.

7) Три довгі бронзяні шпильки 21 см. задовжки з плесковато-круглими головками з 1 см. у діаметрі з поперешними зарубинками недалеко від головки (мал. 9, o). Лежали — одна коло потилиці, друга на грудях, а третя те-ж на грудях під дзеркальцем.

8) Бронзяна стрілка, дудчяста (à douille) і з невеличким гачком поверненим до низу (мал. 9, n).

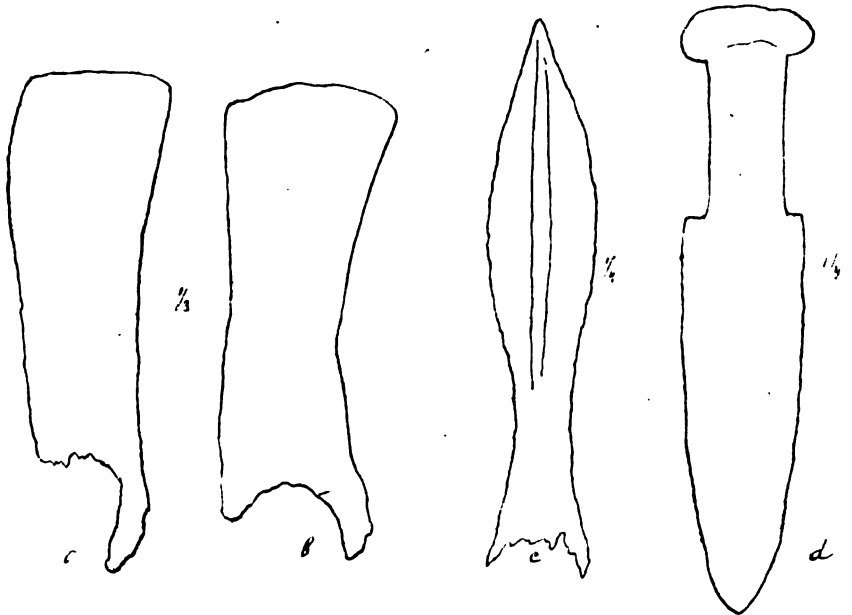
9) Шматок сїрки.

2-га могила — через дорогу від першої, була зроблена також як і тая, але містила у собі чоловічий кістяк. При кістяку було знайдено:

1) Дві залізні сокири (20 см. задовжки); у обідвох обухи з'їдено ґржою (мал. 10 а і б).

2) Залізна спиця до спису (мал. 10, с) 26 см. задовжки, дудчаста форми лаврового листика (en feuille de laurier).

3) Залізний кинджал, 32 см. задовжки і 6 завширшки коло держальна; товсте головасте держально те ж залізне (мал. 10 d). Знайдений був при лівому боці небіжчика.

Мал. 10.

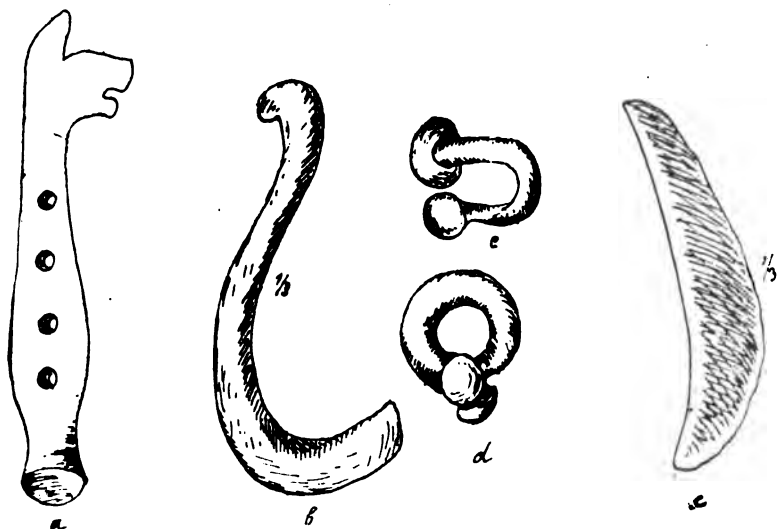
4) Довге залізне лезво форми меча з бронзяним накопешняком.

5) Кілька бронзяних стрілок дудчястих і одна чи дві таких-же залізних.

6) Залізний гак 16 см. задовжки (мал. 11 б). Думають що служив до причеплювання зброї або що; на наш погляд міг бути й рибальським.

7) Невеличкий залізний ніжик, або може й бритва, см. з 15 задовжки (мал. 11, е).

8) Золота зігнута спіралью застіжка або може й серга, бо знайдена біля лівго вуха небіжчика; кінці поразплюшувані у півкруглі вгуданки (мал. 11 с — з боку і d з гори).

Мал. 11.

9) Кілька костяних, вирізаних на зразок зв'ярячої головки паличок (мал. 11 а), кожна на довгій шийці з 4-ма або 5 дірочками наскрізь.

10) Два горщики з високо витягненим до гори вухом скитського типу (Таб. I.).

11) Великий горщик з чорної глини і з лискучим поверхом, 56 см. заввишки і 40 завширшки посередині. Вінця оздоблене маленькими наліпними шпичками, а з чотирох боків посередині видавлені форми ручок півкруглі орнаментні смуги (Табл. I.).

13) Невеличке горнятко, трохи подібне до того що було знайдене у попередній могилі (Табл. I.).

3-тя могила — 86 метрів у обводі і 4,3 метра заввишки — такої-ж будови як і обидві попередні; на глибині 1,4 метра на підстилці з берести, покладеної на верстві рудої глини — кістяк. У ногах два горщики і 6 костяних паличок з зв'ярячими головками на кінцях. Сі палички розсипались у порох, скоро їх виймали з землі.

Хв. Вовк.

Sommaire.

I. Kourgans entre Verémié et Strétivka (gouv. de Kiev). 1-r kourg. (circonfér. 86 m., haut. 1,78 m.): à la profondeur de 45 ctm. une hache polie; au niveau du terrain: cendres, os calcinés, sept vases disposés en cercle parmi lesquels cinq haches et les haches-marteaux; 2-me kourg. (circonfér. 54 m. haut. 20 ctm.): à la profondeur de 145 ctm. squelette en position étendue, dix pointes de flèche en os et en fer, trois vases dont un avec l'anse très allongée en haut; traces de la chambre funéraire en bois; 3-me kourg. (circonfér. 51,5 m. haut. 75 ctm.): à la profondeur de 195 ctm. un squelette couché sur le côté droit avec les jambes repliées, pointe de lance en silex taillé (Fig. 6); 4-me kourg. (circonf. 46 m., hauteur 35 ctm.): trois sépultures consécutives: a) squelette en position étendue, b) urne funéraire avec les restes de l'incinération et c) squelette couché sur le côté avec les jambes repliées; 5-me kourg. chambre funéraire en bois, pas de trouvailles.

II. Kourgans près de Trypillé. 1-r kourg. (circonfér. 64 m. haut. 1 m.): chambre funéraire en troncs d'arbres, dont le sol était formé d'une couche d'argile aune recouverte d'écorce de bouleau, un squelette féminin en position étendue avec une pierre plate auprès des pieds et un petit vase auprès de la tête, petite statuette phallique, miroir en bronze et beaucoup d'objets d'ornement (Fig. 9), une pointe de flèche en bronze, morceau de soufre; 2-me kourg.: de la même construction que le précédent, squelette d'homme, armes et outils en fer (Fig. 10 et 11), poterie (Pl. I.) 3-me kourg. (circonfér. 86 m., haut. 4,3 m.): chambre funéraire comme les précédentes, squelette, vase et figurines en os.

Explication des figures.

Petite carte indiquant la situation des kourgans fouillés.

Fig. 1. Trois vases ornementés du kourg. N. 1 entre Verémié et Strétivka.

Fig. 2. Deux haches en silex poli du même kourg.

Fig. 3. a. b. c. Trois hache-marteaux en granit gris provenant du même kourg. *a* = 160 mm. long. et 60 larg, *b* = 100 mm. long et 49 larg. et *c* 110 mm. long. et 50 larg.

Fig. 4. Lame en silex trouvée dans un des vases du même kourgen.

Fig. 5. Deux vases avec des anses allongées en haut du 2-me kourg. le premier 20 ctm. de hauteur et le deuxième 7,5 ctm.

Fig. 6. Pointe de lance en silex taillé du 3-me kourg.

Fig. 7. Coupe schématique du 4-me kourg. *a*, *b* et *c* trois sépultures consécutives.

Fig. 8. Urne funéraire de la 2-me sépulture du kourg. précédent.

Fig. 9. Mobilier funéraire du kourg. N° 1 près de Tripillé: *a* Deux boucles en or mélangé d'argent grand. natur.; *b* les mêmes du côté inférieur.; *c* figurine phallique en pâte argileuse, émaillée de blanc avec des traces de vert et de bleu, en bas un trou à travers; *d* la même figurine de côté; *e* perle en agathe gr. nat.; *f*, *f'* perles

en pâte argileuse couverte d'émail de diverses couleurs; *g, h* perles coloriées de forme cônica; *i* perle en verre blanc transparent; *k, l* perles en pâte argileuse tachetées d'émail multicolore, *m* petit vase, *n* pointe de flèche à douille avec un petit crochet — en bronze; *o* épingle en bronze.

Fig. 10. Armes du mobilier funéraire du kourg. N 2 du même groupe: *a* et *b* deux haches en fer, *c* pointe de lance en feuille de laurier, *d* poignard en fer avec le manche en même métal.

Fig. 11. Objets divers du même kourgan.: *a* objet en os (peut-être mors de cheval), *b* crochet en fer, *c* boucle en or (peut-être boucle d'oreille) vue de côté, *d* — vue du haut, *e* petit couteau ou rasoir en fer.

Pl. I. Poterie du même kourgan; au milieu urne funéraire 56 cm. de haut et 40 cm. en diamètre dont l'orifice est orné d'une rangée de petites pastilles.

Tissage en Galicie orientale

par V. Hnatiouk.

Ткацтво у східній Галичині.

Ткацтво належить у нас до найбільше розповсюджених ремесел тому простудіювати його всесторонно в різних частинах Галичини булоб дуже цікавою річю. Не маючи спромоги зробити сього на разі, подаю отут бодай матерьял, що може колись придати ся до такої студії. Головну-ж увагу звертаю на подавану термінологію: з неї показуєть ся виразно, що коли ткацький варстат є впливом чужої, то кросна є витвором власної культури нашого народу, що кросна тим самим мусять бути старшим витвором, ніж варстат. Порівняне різних типів варстатів, не лише у нас, але й у сусідних народів, надто порівняне вірців ткацьких виробів — коли хтось таке зробить — вкаже нам, звіден теперішнє ткацтво зайшло до нас і які переміни у своїм розвою переходило.

Ткацтво розвиваєть ся найліпше там, де сїють найбільше конопель і льону. Взагалі вище стоїть воно на долах, рівнинах, низше у горах.

Ткацькі адепти побирають науку ткацтва за невеликою одноразовою винагородою в квоті 10—15 зл. Більшою не буває вона майже ніколи. Ткацькі прилади дістають нові ткачі переважно від своїх „майстрів“. „Майстри“ віддають їм по більшій частині свої варстати по ціні коло 10 зл.; коли своїх не хотять віддати, то роблять нові; як самі не вміють робити, то дають робити столярам.

Бажаючи предетавити цілу штуку ткацьку як найясніше, зачну від прядива, а скінчу віддачою полотна власителеви. — Коли отже пряха зпряде на кудєли (кўжіли) повсема на ниткі і вмотає їх на мотовилі в міток, коли таких мітків при-

збирає більше число, тоді віддає їх ткачеві і більше їх не бачить; намісь них дістає від ткача вже готове полотно. Мітки заносить до ткача газда або газдиня. Разом із мітками приносить мпску або й більше муки — відповідно до числа мітків — із якої ткач має робити відмастку. Відмастка робить ся з ячмінної, житньої або пшеничної муки*) таким способом: запарюєть ся муку в горшку, відставляєть ся її від печі на бік, аби встигла і устояла ся, а дальше мачаєть ся в неї щітку і відмащуєть ся пряжу. При відмащуваню уживаєть ся трьох щіток; одною зробленою з соломи і подібною до квача, мастить ся пряжу, другими двома, зробленими з твердого околота (тепер купують ткачі вже в містах такі щітки, яких уживаєть ся до чищення підлоги), вигладжуєть ся нитки, здираєть ся з них волокна і скалки, які могли лишити ся ще в прядиві. Через те стаєть ся пряжа гладка, не клачить ся і не рветь ся так, як могла б рвати ся невідмащувана. По відмáщеню або шлехтóваню мусить пряжа висхнути, бо мокра не дала би робити ся. Як на дворі вогке повітря, пряжа скоро не схне, а ткачеви треба скоро робити, тоді він просушує її тим способом, що набирає в черепок грани і суває його по під нитки; не раз запалює навіть жменю околота і суває по під пряжу; але при околоті треба дуже уважати, бо инакше дуже легко підпалить ся пряжа і ткач намісь заробітку поносить шкоду. Як на дворі вітер, то вікон не можна відчиняти і просушувати тим способом скорше пряжу, бо нитки рвали би ся дуже. А найбільша неприємність ткача тоді — коли нитки рвуть ся. Як стане одна за одною тріскати, тоді справді не лишаєть ся ткачеві нічо иньше, як сісти та плакати. В пословиці дуже добре підмічений сей момент: „Ткач, нитка урветь ся, а він у плач“.

Як у ткача не завізно, значить він не має у себе багато роботи, тоді розділює зараз мітки на оснóву і ткачé; тканє відкладає на бік, а основу зачинає спускати на цівви або звивати на клубки. Останнє трапляєть ся досить рідко, бо спускати мітки на цівви не лише вигіднійше, але й менше вимагає часу. Звичайно звивають газдині мітки на клубки самі і приносять їх готові до ткачів, за що платять менше від основи; колиж і оснують самі, тоді не платять ткачеві основи. Одначе сновану пряжу ткачі приймають не радо до роботи, бо в ній подибують не раз такі помилки, що лиш утрудняють працю.

*) Як газда принесе нйшу муку, тоді ткач бере її на свій ужиток, а намісь неї дає свою. Часом приносять намісь муки фасолю, горох і ин.

Мітки бувають двоякі: крúгли, в яких одно пасмо має 60 ниток, і чїноватні, в яких одно пасмо має лише 30 ниток. Коли їх треба спускати на цїви, тоді накладаєть ся їх на звяшкї, на хóдить ся конéць, завиваєть ся його на цїву, вкладаєть ся цїву на веретено, сїдаєть ся на столець і обертаєть ся лучком веретено, що тягне нитку, а з нею обертає звяшка.

Звяшкї (Мал. 1.) виглядають так: У підставі, що є квадратом і зоветь ся підніжем (bb), видовбані в двох протилежних боках два отвори. В них сторчать два прості, чотиробочні стовпцї, що називають ся стоякáми (aa). Стояки висші як на метер; у горішніх кінцях вони мають дві ямки, в яких стоять кінці валка. Валóк (v) є в середині грубий, оба кінці (більше менше на 1 dm) тонші. На кождий конець валка входить по три лїствицї (ggg) одна на другу; кінцї лїствиць злучені качками, аби не розходили ся. Кáчка (tt) — то тоненька дощечка; до обох її кінців попривязувані в ключечку шнурочки; вони вложені на кінцї лїствиць не дозволюють їм розходити ся. Як міток накладаєть ся на звяшки, тоді їх розкладаєть так, що з лїствиць творить ся дві шестибічні звїзди. (На нашім малюнку звяшки розложені). Зложені звяшки творять (разом із качками) чотиробічну фігуру.

На наложеному мітку розпускаєть ся пасма і шукаєть ся кінцї. Кінець нитки — то власне початок, який обмотуєть ся на цїву або цївку (Мал. 1. bis). На малюнку одна цїва повна, друга порожня [1—1]; так само одна цївка насукана, друга порожня [2—2]). Цїви робить ся з валка, гладко виточеного; на краях валка полишаєть ся трошки висші канти, бо инакше нитки з цїви могли-б дуже легко зсувати ся і замотувати ся. Валок пробиваєть ся в середині або розпеченим дротом, або проверчуєть ся тоненьким сьвідерочком. Малі цївочки робить ся з банни; з прута банни відтинаєть ся відповідну довжину, вибиваєть ся „серце“, обдираєть ся кору — і цївка готова.

Цїви і цївки вкладаєть ся на веретéно (д) шпúлера (мал. 2.). Шпúлер довгий звичайно на метер; він складаєть ся з двох частин: із звичайного стільця і лїстви зі слупками та веретеном. Один кінець стільця входить у лїству і через те творить із нею цїлість. На обох кінцях лїстви (що стоїть впоперек до стільця) вдовбані два слупкї (ee), подібні до стояків при звяшках (мал. 1.), лише менші. В обидвох слупках (як у стояках) при вільних кінцях є ямки, в яких обертаєть ся веретéно (д). Веретено зроблене з залізного дроту; воно переділене на дві нерівні частини; одна частина, більша, вільна і на неї вкладаєть ся цїви; друга

частина, менша, вбита в дерев'яну колодку, по якій ходить лúčок (з) і обертає веретено. Для лúпшого замаху всажене на кінець колодки замаховé кóлесо (ж). Лучок складаєть ся з двох частин: із дерев'яного патичка, що на обох кінцях має затяті головки, і з ремінця; ремінець, значно довший від патичка, має на обох кінцях дїрочки; його обкручуєть ся раз наоколо колодки і закладаєть ся на головки патичка; потім тягнуть ся патичком то в гору, то в долину і так сучеть ся. Нитки із цїв ідуть на основу, нитки із цївок на порóбок.

Коли мітки, призначені на основу, всі поспúскані, тоді починає ткач снувати. При снованю послугуєть ся він отсами предметами: снувалкою, шартотом і регулятором.

Снува́лка (Мал. 3) складаєть ся: із чотирьох стовпцїв (к), що стоять простовисно до землі; двох перехресть (лл), одного горішнього, другого долúшнього, яких кінці вдовбані в стовпці; вертéна (м), що переходить через середину обидвох перехресть у місци, де вони перетинають ся; воно віддалене рівно від усіх чотирьох стовпцїв; долúшній кінець веретена аж до спода долúшнього перехрестя — значно грубший від горішньої частини тому, що на ньому спочиває увесь тягар; під нього підкладаєть ся звичайно на підставку якусь дощичку; горішній кінець веретена входить або в сволок, або в патик, зладжений навмисно для снованя. Надто приходять при снувалці ще дві чїноватні лістви (нн). Їх прив'язуєть ся мотузочками до стовпцїв, одну в горі, де починаєть ся основа, другу в долині, де основа кінчить ся. В кожду листву вбиті два кілочки: на них робать ся чїни. Без чинів була-б ткацька робота неможлива. Чини на горішній листві уложені так, як на шинках (про те буде дальше), чини на долúшній листві укладаєть ся так, що вони між першим і другим кілком творять перехрестя. Початок основи закладаєть ся на кілки горішньої листви, потім обертаєть ся поволи снувалкою і сходить ся до кілків долúшньої листви. Основа виглядає через те на снувалці так як кроки шруби. З долини завертаєть ся основу назад у гору до горішньої листви і т. д. доки стане основи. Коли ткач скінчить снувати, збирає основу зі снувалки сплітаючи її в колач і несе навивати на варстат.

Окрім снувалки треба ще до снованя шартота. Шартóт (Мал. 4) має таке саме підніже, як при зв'язках, лише по його середині є ще одна поперечка, в яку вдовбаний стовець. Усіх стовпцїв у шартоті є три, при зв'язках два. Стовпці шартота поперечкувані в рівних відступах; через ті дїрочки закладаєть ся лозові прúтки (оо), на яких обертають ся при снованю цїви. Нитки

з ців переходять на снувалку через дбщечку або регулятор (Мал. 4 bis). Регулятор то звичайна, невеличка дощечка з ручкою, з дірочками проверченими в рівних відступах. Його треба на те, аби нитки на снувалці не укладали ся як будь, лише в якомусь порядку.

Перейду тепер до опису найважнішого приладу ткацького, варстату. Варстат (Мал. 5) має дуже багато складових частин і забирає собою півпята метра кубічного місця. Частини ті ось які: Основу варстату становлять стовпці, стативи, шайди; решта-то можна сказати додатки. Стівпців є чотири: два передні і два задні. Передні називають ся коники ($\alpha\alpha$), задні слупки ($\beta\beta$). Вони високі на півтора метра. В горі злучені усї стівпці жердками ($\gamma_1\gamma_1$ і $\gamma_2\gamma_2$). Жердками називають ся також дві поперечні листви, на яких висить ляда і начиня ($\gamma_3\gamma_3$). Всїх жердок є проте шість і ними замкнений варстат у горі так, що стівпці (коники і слупки) не можуть нікуди відхилити ся від наданого їм положеня. В долині замкають ся варстат стативами і шайдами. Стативи ($\delta\delta$) то двометрові дошки, на стопу широкі, а півтора або два цілі грубі. В передній половині вони для прикраси повирізувані. Кінці статив вдовбані на переді в коники, на заді в слупки. Від землі піднесені вони на стопу. Шайди ($\epsilon\epsilon$) то гладкі дошки, широкі до пів стопи. Передня шайда лучить зі собою коники, задня слупки. Кінці шайдів не вдовбані так у стівпці, як кінці статив; вони переходять наскрізь через стівпці (розуміть ся, що ті частини шайдів, які входять у стівпці, вузні як самі шайди), а щоби не висували ся, то вбито в них клинці ($\eta\eta$), яких є чотири: два з правої, два з лівої сторони. В передній шайді вдовбані качки, що тримають підніжки. Аби докладнійше їх видіти, диви мал. 5 bis. Качки (ι ; ся назва приходила вже при зв'язках під буквами $\zeta\zeta$) — се квадратні дощечки, довгі і широкі на п'ять цалів; вони вдовбані в шайду в рівнім віддаленю від коників. Віддалене між обома качками вносить стопу. На середині кожної качки проверчена дірка, а через обі дірки перетягнений сворінь (κ), звичайний дерев'яний або залізний кілок. На сворінь всаджені знов кінці підніжок ($\lambda\lambda$), яких може бути дві або чотири. [При великих варстатах, фабричних, буває підніжок також більше; при сільських не буває ніколи більше як чотири]. Підніжки довгі пересічно на метер; на їх вільні кінці кладе ткач ноги, потискає в долину і порушує через те начиня. До начиня привязані підніжки мотузками. Коли ткач робить обрус або рушники, закладає чотири, коли робить що инше, закладає дві підніжки. На підніжку не можна класти ноги довільно, як кому

хочеть ся. При двох підніжках кожда нога стоїть на своїй підніжці і з неї не сходить (хйба перериваєть ся роботу); потискаєть ся підніжки раз лівою, раз правою ногою на переміну, а не одною кілька разів, а потім кілька разів другою. При двох підніжках відбуваєть ся зовсім такий самий рух, як при ходї. При чотирох підніжках рух віг вже инакший. Кожда підніжка має тут своє число: 1, 2, 3, 4. Одною ногою потискає ткач підніжки 1—2, другою 3—4, але не безпосередно по собі, лише в порядку 1,3 — 2,4.

Меньше ніж пів метра від слупків вдовбані в стативи два льонтки (μ), стовпці, високі на девять цалів; із того припадає два цалі на чоїї, що сидять у стативах, а сім цалів на сьвітлость, що зносить ся понад стативи. Вершки льонтків вирізані так, що кождий творить один карб. У карби заходить довгий на півтора метра (тільки мають довготи теж обі шайди, оба навоу, штак і поперечні жердки) чотиригранний патик, що називаєть ся магіль. Кілька цалів перед ним у стативах лежить подібний, але тонший патик, що зветь ся штак (ξ). Магіль і штак зроблені на те, аби на них витягало ся лїпше полотно. В долині статив, під штаком, уміщений долїшній навії (σ). Один кінець навоя переходить через стативу так, що вистає поза неї на кілька цалів. На тім кінці осаджений триб (π_1), із численними, дрібними зубами. Він має на собі чотири рúчки (ζ), якими його обертаєть ся, коли треба. На те, аби він не обертав ся довільно, зроблена маленька закрутка, примцована шрубою до стативи, що називаєть ся пéсиком (σ); вона заходить щільно за зуби і тримає триб. Сам навії або округлий, або осьмигранный; вздовж нього видовбаний жолобець, глубокий на цаль, в який вкладаєть ся ляшок, коли починаєть ся полотно робити. (Про те буде дальше). До долїшнього навоя подібний зовсім горішний навії (ρ). В ньому теж є такий жолобець, як у долїшньому. Вздовж жолобця повинверчувані дїрочки, в які закладаєть ся кілочки і тим чином замкаєть ся в жолобці ляшок, аби не вирвав ся, коли полотно дороблюєть ся. На горішнім навою є також триб (π_2), але значно менший; намісь зубців він має великі кáрби (τ), шість або вісім. Аби навії самовільно не обертав ся, на те зроблений прилад, подібний до закривленої палиці, з головою, примцований шрубою до коника, що притримує триб і називаєть ся сúкою (ϑ).

Між слупками ($\beta\beta$) і льонтками (μ) стоїть на стативах дошка, на якій ткач сидить в часї роботи. Вона називаєть ся сúдák (Мал. 5. ter).

Поперечних жердок, положених над штаком і долішнім навойом, є дві ($\gamma_3\gamma_3$). На задній жердці висить ляда (AA), на передній начиня (начиня, мал. 6 і 14). Лядою вбивається полотно; чим дужше нею б'ється, тим густіше полотно. Ляда складається з властивої ляди, лядобійців і бляту. Властива ляда має дві частини (AA): спідна грубша і тяжша, верхня тоньша і легша. В обох вирізані жолобки, де вкладається блят (Мал. 6 в). Його вяжуть із трощі шпагатом, потягненим смолою тим способом, що вкладають тростові сказівки між дві тоненькі листовки і прив'язують їх. Між поодинокими сказівками полишаються отвори, через які переходять нитки. Вони називаються комірки. Комірок у кожному бляті є докладно означене число. В кожній комірці є дві нитки. Бляти мають свої назви: дванадцятний, тринадцятний, чотирнадцятний (у місцевім говорі: дванацетний, тринацетний, штирнацетний) і т. д. Кожен дванадцятний блят має рівне число комірок; так само інші. — Обі частини властивої ляди висять на лядобійцях. (DD). Лядобійці то цалеві, на долоню широкі дощечки; їх долішні кінці вдовбані в долішній частині ляди, а верхні прив'язані шнурочками до задньої жердки (γ_3). Ляда гойдається на жердці так, що раз зближається до маілю, другий раз віддаляється від нього.

На передній жердці (γ_3) висить на шнурочках начиня (мал. 14 і 6). Його вяжуться з тонкого шпагату. Начиня має чотири стіни (на мал. 14 представлені дві шинки і всі чотири стіни начиня в перекрою; на мал. 6 а, зроблена одна стіна). На одну стіну начиня припадає дві шобфти (мал. 6 сс). Шофти — се тонкі, на цаль широкі листовки; до них прив'язуються нічильниці. Кожда нічильниця складається з трьох частин; всі три частини заходять за себе так, як кільця ланцюха. Обі частини крайні, верхня і долішня, однаково великі; горішня називається кóник (dd), долішня кобілка (ff). Середня, маленька частина, злучує обі крайні і зветься óчко (ee). Не кожде начиня мусить мати чотири стіни; може мати їх і шість, вісім і т. д. Така одначе робота, де начиня має більше стін, називається серветова і належить до делікатніших; на селі її не роблять, тому більше стінного начиня не потребують. Як блят має докладно обчислене число комірок, так начиня мусить мати докладно означене число начильниць. Вправді нічильниця може бути в начиню різне число, але в начиню одного рода мусить бути рівне. Начиня і блят залежать від того, на кілько пасем снована пряжа. Одно начиня і один блят не можуть служити до всіх родів пряжі. Найзвичайніша пряжа — снована в дванадцять

пасем; вона зветь ся дванайцятка (дванацѣтка), гребінна або зріби. Вона є осередком, від якого йдеть ся в гору або в долину, коли означуєть ся роди пряжі. Висші роди пряжі звуть ся: тринайцятка, чотирнайцятка, пятайцятка, шіснайцятка, сїмнайцятка, вісімнайцятка, двайцятка. Висшого роду пряжі від двайцятки на селї нема. Низші роди пряжі від зрібів снуєть ся аж до семи пасем, але вони не мають окремої назви, лише загальну: веретина, міховина, валовина. Відріжнюєть ся їх лише тим способом, що говорить ся: валовина в 11 пасем, в 10 пасем... в 7 пасем. Роди пряжі залежать від її тонкості: дванайцятка тонша як яка будь валовина, але грубша як тринайцятка, пятайцятка тонша як чотирнайцятка і т. д. Найтонша двацятка.

Число ничильниць обчислюєть ся так. Возьмім на приклад дванайцятку, сновану в дванайцять пасем. Коже пасмо має 60 ниток; кожда нитка має окреме очко (ничильницю) в начиню. Коли помножимо число пасем числом ниток у пасмі, дістанемо число всіх ниток у начиню: $12 \cdot 60 = 720$. На чотири стіни начиня припадає отже в дванайцятці (зрібах) 720 ниток і тількиж ничильниць. На одну стіну припадає четверта частина, тут отже 180. Тому-ж, що в кожій комірці блята є дві нитки, то дванайцятний блят має 360 комірок. При тринайцятці є всіх ниток і ничильниць 780 ($13 \cdot 60$), а в бляті 390 комірок. Так само обчислюєть ся й далше. Взагалі чим тонша пряжа, тим більше ниток, ничильниць і комірок; чим грубша, тим менше усього. Довгота пряжі залежить знов від числа мітків; чим більше мітків, тим довша основа, тим більше полотна.

Начина привязане до карпульців. Карпульці (Мал. 7) — то невеличкі стовпці з вирізаними отворами, в яких обертають ся маленькі, рівчасті колещата (колїсьцѣта в місц. гов.). Виглядають отже на рід бльока. Карпульці привязані мотузочками до передної жердки (γ).

До поробку полотна треба цївок (Мал. 1 bis, 2—2). Цївки вкладає ткач до човника, яким перекидає поміж нитки від правої руки до лівої і назад від лівої до правої. Човник (мал. 8) роблять найчастійше з грушевого дерева або кленового. Формат його ріжний, але менше більше подібний все до човна, звідки й назва. На середніх, кінцевих своїх берегах має він дві ямки, в які закладаєть ся тонкий дротик, що зветь ся сват або цьвак (мал. 8, а); на ньому обертаєть ся цївка.

Аби береги полотна (ткацька назва п р у г і) були всюди гладкі, треба їх рівномірно розтягати. До того уживаєть ся шпарутків, (Мал. 9), що складають ся з двох малх дощочок, звязаних по се-

редині мотузочком. По кінцях мають вони набиті невеличкі, острі гвіздки; їх вбиває ткач у пруги, розтягає шпартуки і через те вирівнює пруги. Праця та зветь ся: шпарувати полотна́.

Та частина полотна, що лежить між маглем і лядою, називається ся крб́ком полотна. Коли ткач заробить цілий крок полотна, тоді потирає його шубр́атком (Мал. 10); через те набирає полотно полиску і вигладжують ся скази, як в. Сказ може повстати або через те, що ткач не закримітить урваної нитки і робить дальше, а тимчасом у місци, де мала стояти нитка, робить ся слід, або через те, що він привяже урвану нитку, але через неухагу введе її в иньше очко чи в иньшу комірку. Скази зашивають ткачі голкою; деколи називається ся сказ також дорб́гою. Коли крок полотна зароблений, тоді спускається ся його (полотно звивається ся на долішній навій, а основу розвивається з горішнього) і зароблюється на ново.

Коли основа приготовлена, починає ткач навивати її на варстат. До сього потрібні йому передовсім р́итки (Мал. 11). Вони подібні до маленької драбинки і довгі на два літї, широкі на три цалї. Зубќї (те що при драбині щєблї) набиті лише в долішню лїствицю. Отвір між двома зубками називається ся комб́ра (як при блятї). Всїх зубќів є коло 70. У верхній лїстовці риток є жолобок (як при навою); коли верхня лїстовка накриє спідню, тоді зубки увійдуть в жолобок. Обидві лїстовки загнені на противних кінцях майже під простим кутом; два другі кінці — прості, вирізані так, що загнений кінець долішньої лїствиці заходять у вирізаний горішньої. Накриті ритки називаються ся за́менєні, а їх кінці за́сувќї або за́мочки (Мал. 11, а). Як основу треба розкидати, тоді здоймає ткач верхню лїствицю і вкладає в кожду коміру по одному цвистови пражі. Цвист має при ріжних родах пражі ріжне число ниток: при дванаїцятці — 12, при тринаїцятці — 13 і т. д. Відповідно до того заповнених цвистами комірок є все 60. Коли пражя розкинена, влазить ткач за варстат, бере в руки ритки і вернує ними увесь час при навиваню. Через таке кермоване укладається пражя так на навою, що долішні її верстви ширші, верхні вузші. Коли-б усі верстви пражі були рівні, пражя сotáла би ся і могла-б поцєувати ся. При навиваню мусять мати ткач двох помічників: один тримає основу і уважає, аби вона йшла рівно, другий стає при трибі горішнього навою і обертає нам при помочи корби зробленої із мотузка і кавалка патика. Закн ткач розкине пражю, вкладає в ч́ини ляшток (Мал. 12, а), через що запобігає всякому можливому непорядкови. Як би хто витяг із ч́инів ляшток,

не можна-б було в основи зробити полотна - хіба шнури з неї посукати. Ляшток складаєть ся з тонкого прута і з тонкого мотузочка, привязаного до головки прута. Виглядає проте як батіг. Як пряжу розкинуть ся, всуваєть ся ляшток у жолобок горішнього навоя, замкаєть ся його кілочками і прививаєть ся основою.

Навиту пряжу мусить ткач прикрúчувати, до чого треба йому тороків. Тóроки (Мал. 12, b) дістає ткач так: Коли доробить полотно, полишає в начиню від кождої основи довгі на стопу нитки враз із заробленим зругом полотна, широким на цаль. Ті нитки — то власне тороки і до них прикрúчує ткач основу так, що до кождої нитки тороків прикрúчує одну нитку основи. До тороків одного роду пряжі не можна прикрúчувати основи иньшого роду пряжі, бо не було би рівного числа ниток.

Прикрутивши основу причіпляє до неї ткач шnúри і починає робити. Шnúри (Мал. 12) виглядають так: Головна річ при них, то валóк (Мал. 12, c), довгий як жолобок горішнього навоя; у ньому є вісім дїрочок, через які перетягаєть ся шпафат так, що при кожній дїрочці робить ся одну ключечку. Ті ключечкі перетягаєть ся зпід споду тороків на верх і пересуваєть ся через них прутки, аби не втїкли назад. Тим способом лучить ся тороки зі шнурами. З крайних дїрочок валка йдуть у противний бік два, довгі на півтора метра, шнури, до яких на кінці прив'язуєть ся ляшток (12, a). Коли зачинаєть ся робота, то ляшток прививаєть ся в жолобку долішнього навоя, коли кінчить ся, то чіпляєть ся також шнури і прививаєть ся ляшток у жолобку горішнього навоя. В першій разї заступають шнури кавалок іще не зробленого полотна, в другім кавалок уже виробленої основи.

Чини, без яких ніяка ткацька робота не була-б можлива, вступають на шинках. [Як виглядає шінка диви мал. 13]. Шинки є чотири; є то звичайні тонкі листовки, подібні до шoft. Дві шинки називають ся головні (вони представлені на мал. 14) власне тому, що на них розкинені чини; дві иньші менше важні і без них остаточно можна-б обійти ся: вони стоять лише тому, аби нитки відділювали ся лїпше одна від одної. Нитки уложені так: Кожда нитка має свою пару; перша пара ниток йде поверх першої головної шинки, а по під спід другої; друга пара йде противно, по під спід першої головної шинки, а поверх другої. Всі пари, яких порядкові числа непарністі, йдуть так, як перша пара; всі пари з порядковими паристими числами йдуть так як друга пара (мал. 14).

Із шинки йдуть нитки в начине (Мал. 14; тут чотири лїнійки представляють чотири стїни начиня). Вони переходять через очка

(Мал. 6, е). В крайніх очках іде по дві нитки, бо через те зазначають ся ліпше пруги. У всіх иньших очках є лише по одній нитці, а порядок їх такий: перша нитка першої пари (не призначеної на пруги) йде в очко третьої стіни; друга нитка першої пари йде в очко першої стіни; перша нитка другої пари йде в очко четвертої стіни, друга нитка другої пари йде в очко другої стіни. Сей порядок захований і далше. Коли нитки перейдуть через начине, йдуть знов попарно в комірках блята; порядок їх там такий, що пара з шинок становить пару в бляті, при чім перша пара йде в першу комірку, друга в другу і т. д. Коли-б сей порядок змінено хоч трошки, був би в полотні зарас сказ.

Коли-б шинки не були нічим притримувані, сували-б ся то в зад, то в перед. Аби тому запобігти, закладає ткач за першу шинку важку, а вона тримає усі шинки в порядку. В́ажка (Мал. 15) складаєть ся з трьох частин: дерев'яної ключки (а), що заходить за четверту шинку, мотузочка або ремінця (b), якого один кінець зав'язаний на ключці і камінця або залізного тягарця (с), що висить на другім кінці мотузка. Він важить коло фунта і своєю вагою не дозволяє посувати ся шинкам.

Коли пряжу відмацують ся, вкладаєть ся під її верстви на горішнім навою тоненькі лозові прутики, через що вона скорше схне. Ті прутики називають ся шлехтинкí (Мал. 16). Вони такі самі, як прутики (о) при шартоті.

Вироблене полотно мірять ткач мірою (Мал. 17) Є то досить груба, звичайно чотиригранна палиця, що без головки має 30 цалів. Иньшої міри не уживають ткачі.

Як полотно дороблене, наступають в і́рїзкв. Газда або газдиня, повідомлені про те наперед, приходять до виріzkів приносячи з собою звичайно хліб і літру горівки або гараку. Всюди одначе нема тої установи; не кождей ткач не також горівку, тоді приносять самий хліб. Ткач вирізує полотно, мірять його, складає, звиває і побажавши „на красше робити“, передає його властителяви.

Ціна за виріб полотна майже всюди однака. Чим товше полотно, тим висша ціна. І так: За валовину бере ткач із основою 5 кр. від міри (без основи 4 кр.). За зріби бере 7 кр.; за 13 і 14-найцятку 7, 9 і 10 кр. Найліпшої пряжі може виробити ткач на день 15 мір. Коли се валовина, то заробок його виносить тоді 75 кр.; коли зріби — 105 кр.; коли иньший рід пряжі — 150 кр. Треба одначе знати, що така дорога та зарозом добра пряжа, що даєть ся скоро робити, трафляєть ся раз на рік, а часом і то ні. Пересічно вироблює ткач денно 10 мір полотна; його пересічний

заробок виносить проте 50 до 100 кр. Дуже часто буває одначе й така пряжа, якої виробить ткач на день лише 3—5 мір. Тоді заробок його спадає і виносить 15—30 та 25—50 кр. денно. Узгляднивши ще й те, що не в кожній порі року буває досить роботи, можемо числити пересічний заробок ткача на 50 кр. денно, а 180 зр. річно. Від того нужденного зарібку мусить платити ткач іще й заробковий податок. Коли-ж у нього родина численна і дрібна, яка сама не вмів ще давати собі ради, тоді коло ткача мусить бути біда, тим більше що ткачі звичайно безземельні люди. Не дивниця, що ткач тоді мусить жити ся юшками та бараболею, бо на що иньше не стало би його.

Ткачі вірять, що вони не можуть іти до пекла, а то звідти: Один ткач грішив багато і як умирав, прийшли чорти і забрали його душу з собою до пекла. У пеклі знов такий звичай, що там не можна дармо сидіти, як у небі, але треба тяжко робити. Кожний, розумієть ся, мусить робити те, що робив за життя на землі. Мусів і ткач забрати до пекла із собою усі свої причандали. Забрав, порозкладав їх і сідає до роботи; але дивить ся — нема ще свата, забув на сїм сьвіті. Без свата нема роботи. Тому встає він, іде до Люципера і просить, аби дозволив йому принести з сього сьвіта ще свата. Люципер вже й перше дивив ся кривим оком на ткача, що забрав йому багато місця — а знана річ, що в пеклі місце дороге, бо там більше йде людей, як до неба — як же почув, що ткачеви бракує ще до роботи свата, не витримав і крикнув: „Як ти приведеш мені тут свата, та ще й сватові діти, то я далі й сам не буду мати де сидіти. Пішов! Забирай ся!“ І казав ткача викинути разом із варстатом, а в будучности не впускати більше такого насїня до пекла. Тепер хоч би хотів який ткач дістати ся до пекла, як волокита-злодій до криміналу на зиму, то не може, бо заборона Люципера не знесена доси.

Подаю в кінці ще ткацькі терміни при кроснах, поставлені при відповідних термінах варстата і записані мною в Хітари, Стрийського повіта 1895 р. та в Березові, Марамороського комітату в Угорщині, того-ж року. Як у нас у горах (на Бойках), так і на Угорщині нема спеціалістів ткачів, як на долах, лише кожда жінка робить на кроснах. Дівка, що не вмів би ткати, не вийшла би за муж. Бойківські жіночі вироби на кроснах дуже лихі; вони роблять лише одно полотно, тай то таке як у нас веретина. За те на Угорщині вироблюють дуже красні річи в десені, особливо ручники. Ваорці тих виробів варто-б зібрати, бо вони інакші, як у Галичині.

Пужники (Буч. пов.)	Хітар (Стрий. пов.)	Березово (Мараморош)
Блят	Бердо	Бердо
варстят	крбсна	крбсна
веретено	веретено	валок
відмастка	?	утирка
відмащувати пріжу	?	утірат сьа пріажу
жертка (жердка)	копачики	— ¹⁾
звіяшкі (звіядла)	— ¹⁾	скріпиці
карпульці	качильці	зббійч
качки (1 і 2)	зббійч (лише відпови- дав при підніжках)	
клубок	клубок	клубок
кобілка	—	кобілка
кобник (1 і 2)	—	кобілка
колесо замаховé	колесо	колесо
льада	набіўки (верхня); ви- льічка (спідна)	набілен
льадобійці	віўкі	набілен
магіль	воротило (замість ма- тіля і навою дол.)	—
мастіти пріжу	?	утірати
міток	міток	міток
мотовіло	мотовіло	мотовіло
навій (1 і 2)	навій (горішній, до- лішнього нема)	воротило (горішній і доліш.)
начинь	нічильниці	нічильниці
нічильниці	стегняниці	кобілка
пасмо	пасмо	пасмо
песик (пес)	дьдо (лише відповідає песикови)	огніўце
підніжки	лапки	поножі
полотно	полотно	полотно
пріжи (пряжа)	?	пріажа
свят	флудець	флудик
сворінь	стоўпок	
снувалка	сновальниці (снує ся на стїні хати)	сновальниці, сноў- ниці

¹⁾ В Хітарі і Березові снують із клубків, тому не потребують звіяшок. За те мають прилад, із якого звивають мітки на клубки; він зветь ся: Віяўкі (Хітар) — Віртгалка або Вертгак (Березово). Крім того при кроснах є припушчальник, який значить тільки, що триб при навою.

Пужники (Буч. пов.)	Хітар (Стрий. пов.)	Березово (Мараморш)
снувати пріжу	снувати	снувати
сўка	баба (лише відповідає суцї)	?
сукати цьўкі	сукати	сукати
ткач	ткаля (ткачів нема)	ткаля (ткачів нема)
тороки	бэчка	?
цьўка	цьўка	цьўка
цьвак	флудець	флудик
чїни	чїни	чїни
чїноватний (міток)	чїноватний	чїноватний
чбўник	чбник	чбўник
шльхтіна	?	цьпекї
шінка	цьпекї	цьпекї
шбфта	цьпкї	цьпкї
шпўльир	пбтак (лише відпов. шпул.)	пбтак (лише відпов. шп.)

Зап. по вказівкам батька Михайла із Пужник у Львові, в січня, 1895 р.

В. Гнатюк.

Sommaire.

Préparation des écheveaux ou des fuseaux. Opérations diverses du tissage: bobinage, ourdissage, encollage, préparation de la trame, remettage. Montage du métier, description de ce dernier. Quelques détails ethnographiques. Terminologie du tissage dans les divers endroits du pays.

Explication des figures.

Fig. 1. Dévidoir ou asple horizontale: aa montants, б base, в cylindre ou l'arbre horizontal, г lames, д baguettes reunissants les bouts des lames.

Fig. 1. bis: 1,1, bobines, 2,2, espoulins.

Fig. 2. Bobinoir: ee montants, д arbre horizontal, ж volant, з archet.

Fig. 3. Ourdissoir: мм montants, лл croisements, нн axe ou arbre vertical, ни ailes.

Fig. 4. Cantre ou porte-roquets.

Fig. 4. bis: Régulateur.

Fig. 5. Métier à tisser: α , β montants, γ_1 , γ_2 , δ , ϵ poutres horizontales du bâti immobile; $\eta\eta$ coins; ν et ξ poutres transversales; σ et ρ cylindres ou ensouples; π_1 , π_2 roues garnies des dents; σ rochet (chien); ϑ rochet (chienne) qui empêchent les cylindres de revenir sur eux-mêmes pendant leur rotation. **A** battant.

Fig. 5. bis: **m** marches; **n** cheville.

Fig. 5. ter: Sellette du tisserand.

Fig. 6. **a** lisses; **b** rot ou peigne (en lames de roseau).

Fig. 7. Poulie.

Fig. 8. Navette en bois de poirier ou d'érable; **a** axe en fer.

Fig. 9. Appareil pour faire les bords du toile.

Fig. 10. Lissoir en bois.

Fig. 11, 12, 13, 14, 16. parties diverses du métier.

Fig. 15. Valet de frottement: **a** crochet, **b** ficelle, **c** poids.

Fig. 17. Mesure spéciale employée pas les tisserands.

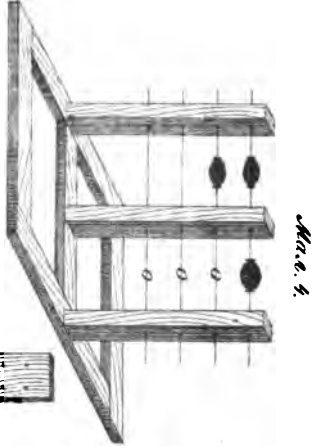

Fig. 4.

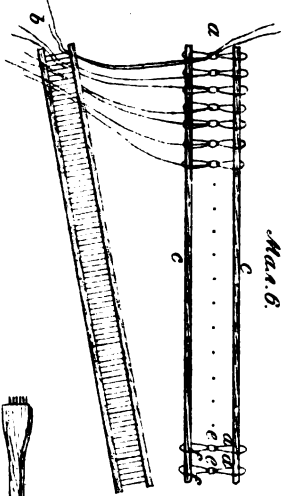

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9.

Fig. 13.

Fig. 10.

Fig. 11 bis.

Fig. 5 bis.

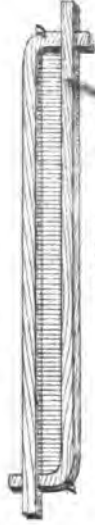

Fig. 11.

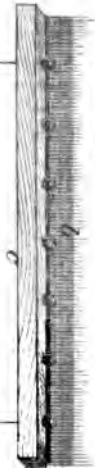

Fig. 12.

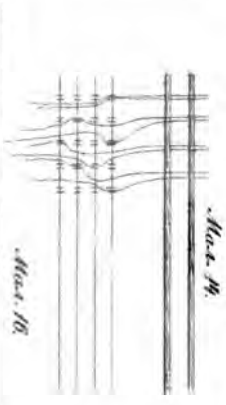

Fig. 14.

Fig. 15.

Fig. 17.

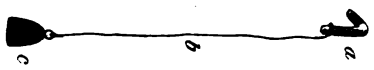
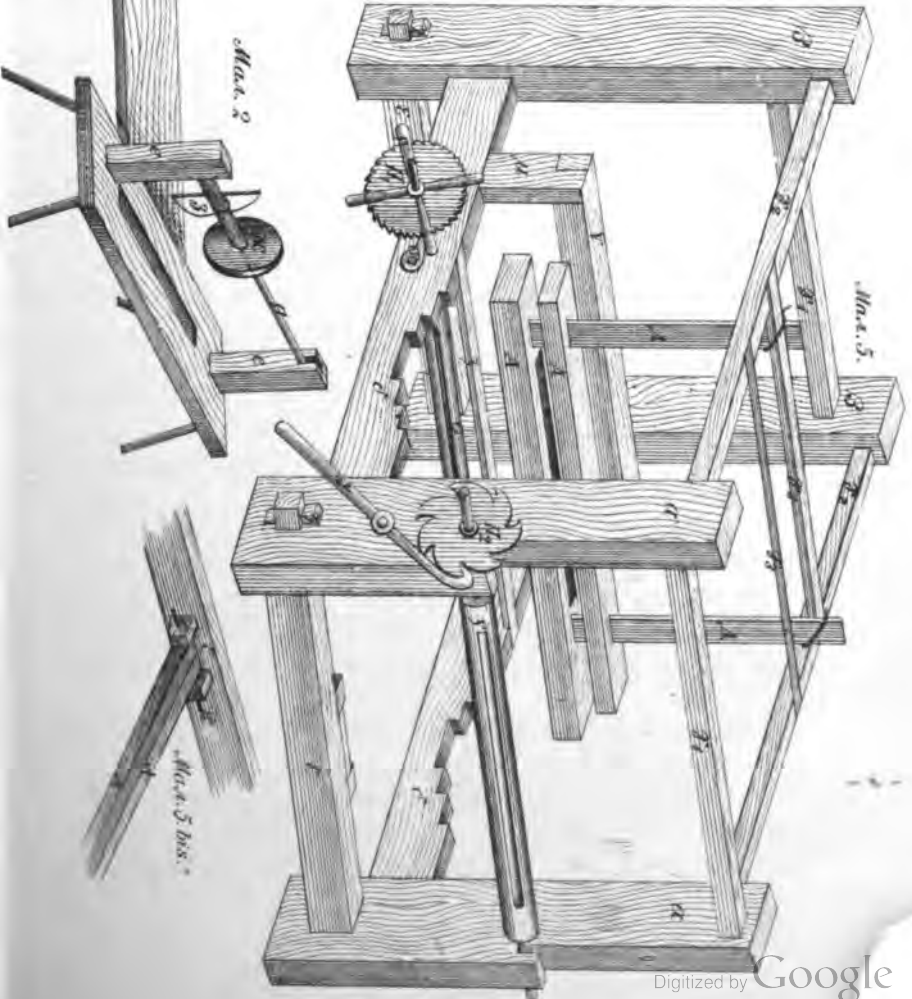
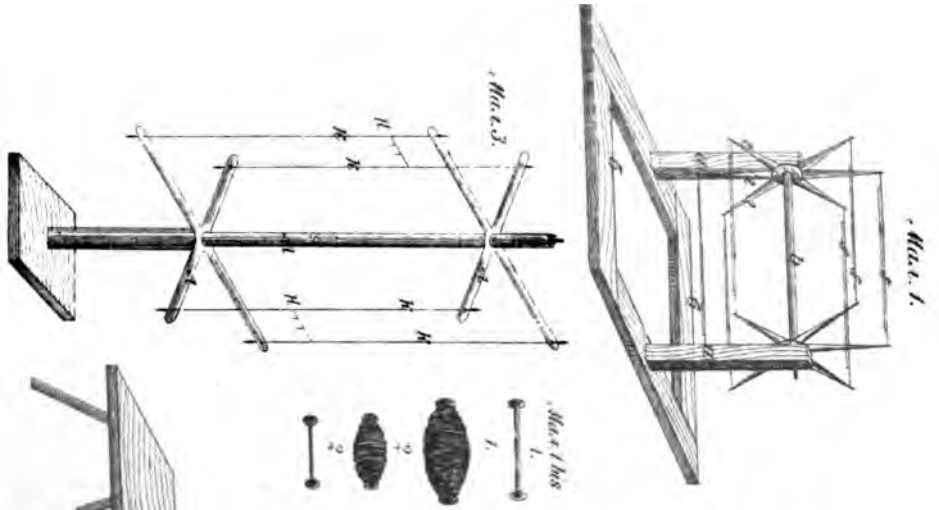

Fig. 15.

Abatage et mise in oeuvre des bois

par A. Veretényk.

РУБАННЯ І ВИГОТОВЛЮВАННЯ ДЕРЕВА.

Камінецький повіт найбільше вкритий лісом в теперішнім часі. Одже як лише настане зима, то у лісі розпочинають ся справдішні жнива біля зрубання дерев. Зима, се найвідповідніший час до того, бо всі соки вийшли з дерева у пень і воно наче мертво, то через те зрубане дерево зимою, не буде псувати ся, а сухше і швидше висихає. А коли-б дерево зрубати літом, то воно не висхне, як належить ся; хоч зверху обісхне, але в середині задержує в собі вохкість, через що починає псувати ся. Бо літом саме в дереві кружать соки і лишають ся у зрубаним дереві. Томуж-то всякі дерева зрубують зимою.

До зрубання дерева уживаєть ся лише два струменти: пила й сокира (маї. 1.) *A*, пила стальова *BB* ручки деревляні уміцнені у вухах пили; *AB* вид пили з гори. Сокира: *a*, топорище деревляне довге до 80 см. і більше, *b* сокира-обух, *d* вістря насталене до *e*, далі желізо; *e* перекрій топорища. *b*, *d*. вид з причілку *a* осаджене в обухові топорище. В пилі зуби розведені один на одну, а другий на другу сторону, а то тому, щоб пила йшла легко, щоб браа ширше.

Що найбільшій частині зрубують дуби і сосни, і роблять се ось як. Коли в лісі густо дерев, треба перше вибравши до зрубання дерево, подивитись навкруги його, в котру сторону буде йому найвідповідніше падати, щоб часом де не зачепилось на другім дереві. Одже обглядавши на котру сторону має воно падати, з тієї

сторони й підрубуеть ся його. Перше поперек гатять ся сокирою, а потім на з укись (мал. 2.).

Так підрубуеть ся більш до половини, потому з другої сторони підрізує ся пилою (мал. 2.) просто до вирубу, а властиво до кута вирубового.

Але прорізати не можна на скрізь прорубу, лише не до-різати, до 5 цм. почім не виймаючи пила дерево попнхаєть ся рукою (мал. 3.), при чім воно зважаєть ся на підруб і поволи падає на ту сторону, з котрої було підрубане, так, що рубачі стоять спокійно по другім боці, з котрого підрізували пилою. До зрубования дерева стає два чоловіки, рубають у двох і підрізують теж у двох.

Коли дерево вже лежить, тоді обрубують з нього сокирою дрібні галузки і скидають їх на копачки, котрі продають ся на топливо. По тім обчищують дерево з грубших гілляк і конарів. Ті грубші рубають на довжину меньше більше 1 м. і складають в „кацапи“. Кацап є високий на $1\frac{1}{2}$ метра і довгий на 2 мет., їх теж спродають на топливо. Обчищене так дерево виготовляють або на материал будовляний або до виробу стельмаського, чи на дошки або на стоси — на материал опаловий. Коли мають бути стоси, то обчищене дерево відмірюють по метрові і пилою так після міри перерізають його. Порізавши так ціле дерево на шматки по одному мет., ті кавалки колеть ся, перше на двох, а потім ті половинки знов на двох; отже така четвертина є стосовим полїном. А колять так: лежачий метровий чи ниньший шмат дерева на перерізі на самій середині в сам перед з легка відначує ся вістрем сокири рис, то є, легко зробить ся сокирою через середину прорізу рис, (мал. 4. *A* дерево, *B* рис вибитий вістрем сокири). А той рис робить ся на те, щоби пізнійше дерево так кололось, як є зарисовано. Тоді вдарить ся вістрем сокири сильнійше по середині того рису і один держить топорище сокири, а другий б'є довбнею в обух (мал. 5. *A* дерево, *B* сокира, *C* довбня). Коли забє ся цілу сокиру в дерево в розколину так, що обух зрівнаєть ся з деревом і що по ньому далі бити довбнею не можливо, тоді закладає ся з гори в розколину клина і забиває ся його в розколину, від чого дерево розколює ся (мал. 6.).

Коли поколють, тоді дерево складають у стоси. Відмірюють сяжень = $1\frac{1}{2}$ мет. і забивають у землю на сяжень високі чотири палі (мал. 7.), між котрі складають полїна, бо без них годі було-б зложити стіє — розсунув ся-б. А перед тим кладуть на спід теж

два дучки — ліґарі. Отже так складають дерево на опал. Так зложивши захищають його від зопсутя, бо воно скоро буде висихати; — скрізь стіс провіває вільно вітер і сушить його, і так дерево може лежати й кілька літ.

На будівлю дерево або виготовляють у лісі, обтісують на бальки або обчищене з гілляк відставляють, де треба. На віз ціле дерево викладають так, що перекидають розібравши воза і викочують на нього, а опісля назад ставляють воза з деревом (мал. 8.) прикріплюючи його ланцюгами.

Далі ріжуть дерево на дошки, бруси і лати таким робом: зрубана дерево обтісують сокирою з двох сторін противлежно до себе (мал. 10.).

Обтесавши, відзначають на отесаній стороні на канті дошки або бруси, властиву їх грубість відзначають цалівкою (цаль = $1\frac{1}{2}$ цм.), цалівка має 24 цалів — називають її теж і ліктем. Дошка або брус мають свою менше більше завше одну міру, грубість. Дошка є: цалівки, двіцалівки і три, а бруси чотири, п'ять, шість, вісім до десяти і далі. Отже після цалівки відміряють на дереві грубість дошки або бруса так, що кладеться цалівка на „шторц“ у поперек дерева і від неї цалі відзначаються на дереві як на мал. 10. олівцем: *A* дерево, *B* цалівка стоїть на ньому, від котрої цалівки відзначені на дереві, грубість і скількість дощок, чи брусів: *a*, *b*, *c*, *d*, *e*, *f*. По відзначеню обох кінців дерева з тої самої сторони спускають відзначені грубости на причілки і далі на другу сторону, мал. 3. при помочи вінкля (Winkelmass) так, щоб ті лінії грубости були спущені простопадуcho до другої сторони і рівнолежно до себе. Вінкель має кут простий на 90° (мал. 11).

A дерево, *B* вінкель спертий на нім, після котрого спускають ся грубости дощок на перерізь лінії *a*, *b*, *e*, *f*, від тих же пунктів. Вінкель *I*, вид з боку *II*, вид причілковий задній, *a* вистаючий кант одного боку, *b* другий кант, опертий на дереві, *c* лінія, понад котрою тягнеться олівцем, спускаючи лінії дощок від пунктів. Відзначивши так обидва кінці дерева і обидві сторони, значать далі дошки на дереві поадовж при помочи шнура намащеного вуглем. Се робить двох людей. Один в однім кінці дерева держить шнура на назначенім від цалівки пункті, а другий кінець шнура на кінці зі шматком олова засаджений в зарубі сокирою теж в пункті. Той що держить другий кінець шнура натягне його міцно, а другий взявши по середині підносить шнура і пускає раптом, так що коли той

вдарить собою о дерево, відібе після себе просту лінійку від кінця до кінця. Так роблять від усіх пунктів і по обох сторонах дерева (мал. 12.).

Позначене на обидві протилежні отесані сторони дерево, викладають на „трацькі лави“ (мал. 13), на котрих його пиляють трацькою пилою. Трацькі лави або варстат: *A* задня підстава із двох поверчених грубими дірами, *C* стовпців, *B* триніжний або чотироніжний — стілець, як підстава передня, *C* лежаче на лавах дерево. Коли мають викладати на лави дерево, то передню підставу *B* поставляють як на малюнку і валка *b* дають у першу діру *c*, підносять кінець дерева і кладуть на той валок, опісля знов підносять дерево, валки виймають і підносять доти, поки не піднесуть за другу діру, тоді підсають опять валка, дерево опирають на нього і так поступають, аж поки не висадять дерева на остатню діру в горі. Тоді в піднесений кінець підставляють триніжника, а стовпи переносять на другий кінець, там розставляють в міру потреби і висаджують дерева, почім оббивають їх далі клинами, підпирають дрючками, щоб стояли не рухаючись і забирають ся до пиляня. В тім кінці, в котрім підставлений триніжник (він розбирається — виймають ся ноги) дерево положене вистає на пів або більше него, по за стілець у перед. А то для того, що з того кінця починають пиляти і як допиляють до стільця, то тоді не виймаючи пили, підпирають в тім кінці дерево дрючками, виймають стілець і ставлять його під кінець дерева, так, що тоді можна вже різати пилою аж до другого кінця. До того в умисне приладжена пила (мал. 14.).

Пила *A* загальний вид пили з боку *B* вид з гори, *a* горішній кінець пили з ручкою з вухом на держало *e*; *b* долішній кінець теї як ціла пила котрий заправляється держалом *d*, котре має видовбану діру на середині поперек на виліт. В той отвір приходить долішній кінець пили *b* і приміцнюється з обох боків, деревляними клинками, а то в разі потреби, щоб того долішнього держака можна було виймати. Бо приміром як треба виймати пилу з розрізу дерева, то вибивається долішній держак і пилу виймається горою. Тою пилою пиляв двох людей дерево, один стоїть на горі на дереві і підтягає кінець пили за держака *e* у гору, а другий стоїть на долині на землі і тягне пилу за долішнього держака *d*, до долу (мал. 15.).

Коли наріжуть дощок або брусів, тоді складають їх у трикутні клітки, коли дерево розуміється було свре. А коли було сухе, то відставляється ся їх де треба або уживається ся. Як дошки

чи бруси з сирого дерева, то їх ставляють на сухім місці в трикутні клітки, щоб вони висохали. Та клітка виглядає так, як на (мал. 16.).

Брусів уживають на долівки, дилї на стїни, на всякі вироби і т. п. а дощок на стелї, долівки, столи, скринї, ліжка, мисники і на ньшї і на огорожі обїястя, хати і т. п.

А. Веретельник.

Sommaire.

Abatage des arbres. Ebranchement. Transport. Equarrissement. Sciage. Préparation du bois de chauffage, des planches des poutres etc. Instruments servant à ces travaux.

Explication des figures.

Fig. 1. *A* Scie (lame) *B. B.* poignées, *A—B* Le même vu de dessus, *a* manche de la hache; *b* tête; *c* coupe du manche; *d* tranchant; *ed* partie de la hache en acier (le reste est en fer).

Fig. 2. Manière d'abattre un arbre. *A* partie sciée.

Fig. 3. Arbre en train de tomber.

Fig. 4. *A.* Portion du tronc préparée pour être fendue. *B* ligne faite à la hache pour guider.

Fig. 5. *A.* Portion du tronc à fendre. *B* hache en place. *C* Maillet pour frapper sur la hache.

Fig. 6. Suite de l'opération. *A.* Tronc à fendre. *B* Coin (*E* le même coin vu isolément) tenant les deux lèvres du bois écartées. *C. D.* Hache prête à être retirée.

Fig. 7. Le bois de chauffage préparé à être livré.

Fig. 8. Transport de tronc d'arbre sur roues.

Fig. 9. Commencement d'equarrissement.

Fig. 10. Mesures tracées sur la partie equarrie pour débiter le tronc en planches. *A* Tronc d'arbre. *B* Mesure linéaire (t z a l i v k a).

Fig. 11. Suite de l'opération. *A* Tronc. *B* Equerre, *a, b, e, f* lignes tracées. *C* Equerre à part.

Fig. 12. Tracé au moyen d'une corde frottée de charbon de lignes pour guider la scie.

Fig. 13. Chevalet de scieur de long. *AA* Montants mobiles percées des trous. *B* Support mobile également à 3 ou 4 pieds. *C* Tronc à débiter, *aa* tiges servants

à consolider les montants. Les trous dans les montants servants pour y mettre successivement le rouleau, sur lequel s'appuie le tronc d'arbre. Quand un bout du tronc est monté à la hauteur des trous supérieurs, on y met le support *B*, on enlève les montants et on les transport à l'autre bout, qu'on lève à son tour de même manière.

Fig. 14. *A.* Scie de scieur de long, *a* oeil pour le passage d'une double poignée en bois (*e*); *b* bout libre, auquel est adaptée une double poignée mobile *d* fixée à l'aide de coins. *B.* Scie vue de dessus.

Fig. 15. Opération de sciage.

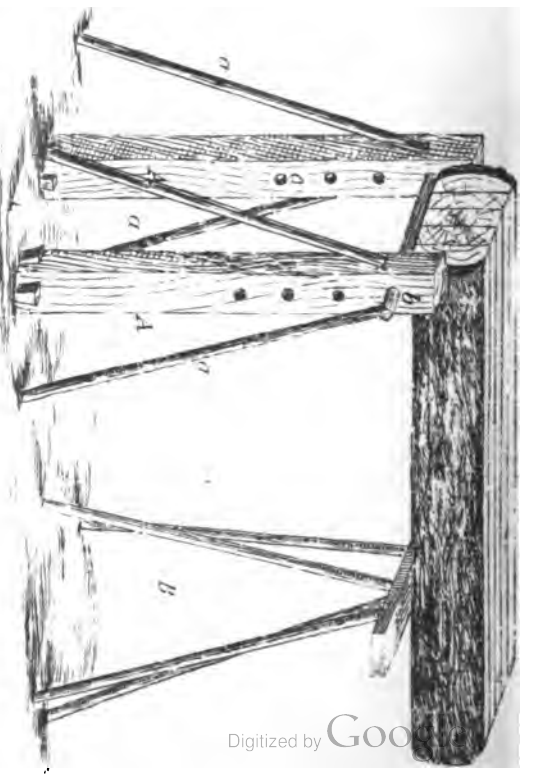
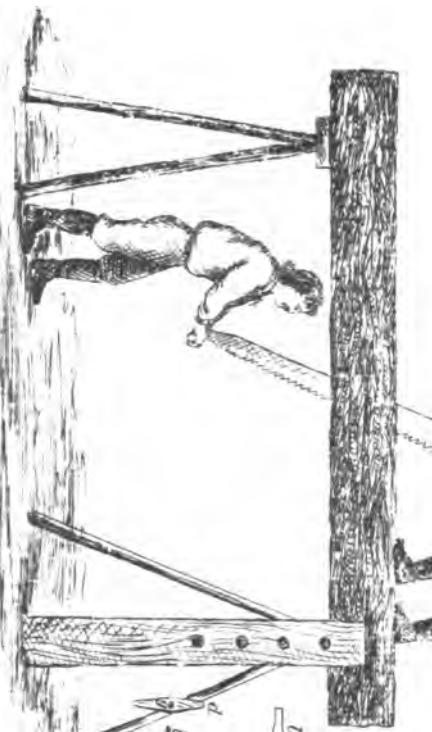
Fig. 16. Disposition de l'empilage des planches pour les faire sécher.

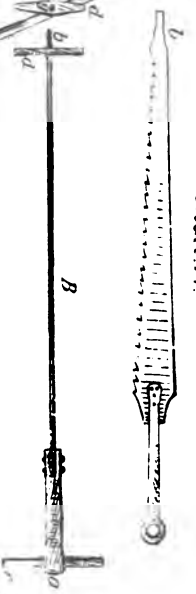
• Mar. 12.

• Mar. 15.

• Mar. 13.

• Mar. 14.

• Mar. 16.

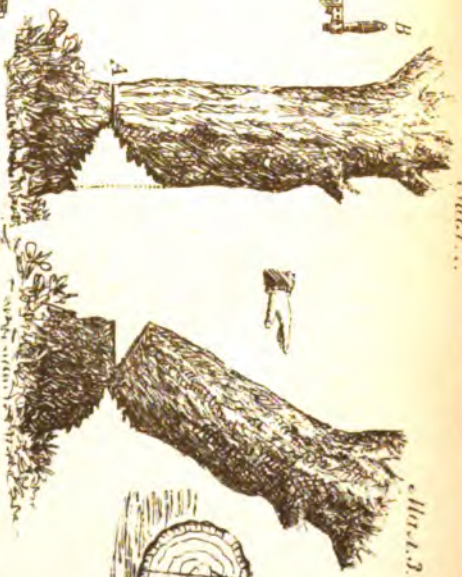
Маг. 1.

Маг. 5.

Маг. 8.

Маг. 3.

Маг. 4.

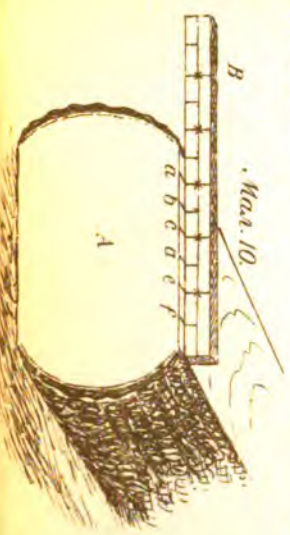
Маг. 6.

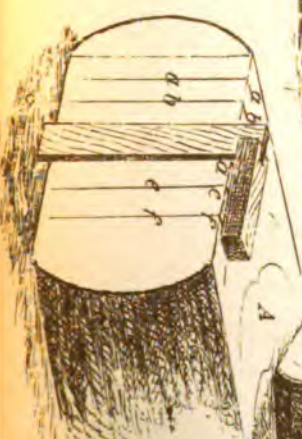
Маг. 9.

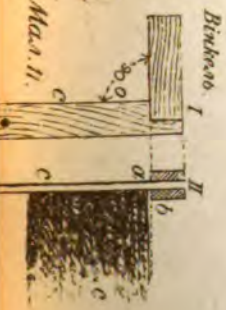
Маг. 7.

Маг. 10.

Маг. 11.

Маг. 12.

Calendrier populaire.

(Usages et croyances populaires concernant les jours d' la semaine et les fêtes de l'année).

par M. Zoubrytzkyj.

НАРОДНІЙ КАЛЕНДАР,

народні звичаї і повірки, привязані до днів
в тиждні і до рокових свят.

(Записані у Мшанці, Староміського повіту і по сусідніх селах).

Понеділок тяжкий день. Як іде купець на купецтво, то би не взяв на ся сорочку, а хощьби і дѣма, то би не взяв на ся, бо тяжкий день. І роботу не хоче яку зачинати, бо такий день. Дѣхто би не позичив соли ані в понеділок, ані в середу, і молока, бо повідат, що то би не добре било з худобов, чкѣдило би худобі. В тот день не мѣжна давати худобі соли. І забрьувати в тот день не можна. В понеділок пѣадни пѣстят, як си хто вимовит, або стрѣно себѣ, або худоби. Ті, що постят в понеділок, зовуть ся „зарікані“.

Вівторок добрий на всьо, забрьуют.

Середѣ. В середу не мож крѣяти шмѣтя, бо би вѣши їли.

Четвер. Четвѣрь тѣкже добрий на всьо, забрьуют.

Пѣтницѣ. Пѣадни бѣби кудѣлю не прѣдѣт, хлѣба не печѣт. Дѣкотрі раз на день їдѣт: хлоппи і бѣби; хлоппи бѣрше пѣред великим свѣятѣм, в великий пѣст, пѣред рѣзтѣм, пѣред Никѣли. Пѣред Главосѣки постят хлоппи, би мѣши хлѣб не їли. Пѣсникѣют, як їдѣт в пѣтницѣу лѣно сухій хлѣб. Худобі соли не хотѣт давати в пѣтницѣу, середу, а в понеділок ще нѣйгѣрше; в пѣтницѣу бѣрше даѣт, як де хотѣт вести в сѣло до бикѣ. В пѣтницѣу не мож зварѣати. [Зварѣати, дѣинде в горах повѣдаѣт: золиги шмѣтѣ. Перепране, чи

відопране шмате кладуть до зваряльнї, або якого цебра, посипують попелом, наливають кипячою водою і кидають розпалене на огни каміне].

Якась все зваряла в пятницю. Прийшла до неї Пятниця на гусячих ногах, цїца такї, же аж си вїверла на плечі, стала си в кутї і повідат: „Як ти менє зваряла, так я тебє буду зваряти“. Газдїня напудила ся і побїгла до сусїди, що лїпше знала, розповіла їй, що прийшла Пятниця і хоче ї зваряти. Тамта була розумнїйша і повіла їй: „Ідї і заводї під дверьми: „Ой Пятнице, осіяцька горá горїт!“ А Пятниця, як то учула, мовит: „Ой, йой! та там мої дїти згорьát!“ І з тим пішла з хїжї, а газдїня замкла дверї. Пятниця під вікни обїзвала ся: „А тось ня звелá!“ Але дверї бильї замкненї і не мож било назад вїйти.

Записано дня 7 липня 1895 р. від Пашкового Василя, газди з Мшанця.

Пісня про Пятницю.

А в Римі, в Римі, тай в Русалимі
 Плакала Пятнойка перед милым Богом:
 Не буду, Божийку, людий осьвічати,
 Бо мене не хотят люде шанувати!
 На мене Пятнойку, люде не вважают,
 На мене Пятнойку, дїжу розчиняют.
 „Осьвічай Пятнойко, яки-с осьвічала,
 А я буду знати, як заплату дати!
 А в Римі . . .
 Плакала . . .
 Не буду . . .
 Бо мене . . .
 На мене . . .
 На мене Пятнойку, хустойки зваряють.
 Осьвічай . . .
 А я буду . . .
 А в Римі . . .
 Плакала . . .
 Не буду . . .
 Бо мене . . .
 На мене . . .
 На мене Пятнойку, терличок співають.
 Осьвічай . . .
 А я буду . . .

За розчиняйко тяжке конанійко,
 А за зварянійко в смолі кипіти,
 А за співанійко в огни горіти!

Записано в Мшанці 24 січня 1897 р., оповів Пашків Василь.

Тоту співанку співають невісти, як прядут, в Пилиповець і в змиі. Терлички, що ся куртойко сииват, що їх не треба співати, хиба набіжної. Терличок хлопи співають на весілю, або музиках.

Записано 27 грудня 1895 р. в Мшанці, оповіла Кіськанина Настуня.

Субота. Як в суботу, не дай Бóже, хто заслабне, не хоче подужувати, ай вмирати. Як в суботу вітче крósна баба, аби і приходило вірізати полотно, тай би не вірізовала.

Бабонин Павло з Мшанця уважає на суботу і ворожить на погоду. Як в суботу іде дощ до полудня, то буде іти першого пів тиждня; а як іде з полудня, то буде падати на другу половину тиждня. Придивляє ся хмарам з западу. Як видно білі хмари далше на небі, по полудни на другий тиждень буде дощ; а як не видно білих хмар, то все рано буде падати дощ в тім самім часі.

Щоденні молитви.

В живий чотвирь по вечери Сус Христós не їв, не пив, на бóжим ся місци мукладив [на óстрі ся мўки ладів]. Війшла бóжа Мати, зóздріла свóго синка: „Синку мій мўчений, тож ти мої кров, тож ти мої бóлість! Я тебе носіла, своїми пéретками корміла, ти терпійш такі тяжкі рани за свóї Християни“. — „Мамцю мої мїла, жеби ми ся такий чоловік найшов, тоті молитовці прочитав, дав бим му чотирдэсать Янгеликів, Надхárників [Арханітелів]. Хто хоче скушен бїти, най прóсит бóжу Матку, Бóга самóго, буде при збавлєню душї на віки вікóм, аминь“.

На горі, на осянцькій, на девятирánцькім зілю там бóжа Мати спала — спочивала. Пришов д вїй спно́к вблюблєзний: „Мамцю моя вблюблєзна! Ця ти спиш, ци ти спочиваш?“ — „Синку мій вблюблєзний! не я спю, не я спочиваю. Приснив ми ся сон девятирánцькій, же Сусá Хрестá на мўки брали, на крїжу спинали, на голову тирновий вінїць здали, рўки гáками прибивали, від сїрця кров пуцáли, зéмлю мїшали. Сóнце зійшло, зéмля ся стрясла. Пришла сьвятá Богорóдиця, взяла Сўса Христа за рўчийку, повелá на рáнную Слўжбойку, з рáнної на піану, з піаной на сїне мóре. На сїнім мóри білий кáмїнь, на тім кáмени цїрковця, в тїй цїрковци золотій пристів, за тим пристóлом сам

милий Гбсподь. Гбловойку скланів, рўчыйки зложів, вїжийки скулив. Прийшовь святий Петро, святий Павло: „А Ббже мій, Ббже! якїй ми тя жаль!“ — Святий Пётре, святий Павле! Не питаї мбї мўки, берї хрест у рўки. Йди по свбїтї благодаї, людїй научаї, людьом розповідаї“.

Записано в Мшанци дня 21 марта 1892 р. від 12-лїтнього хлопця, Василя Макара.

А щож я нагрїшила мїлами, мїслами, учїнками, похбм (= пїхою), лїнївством, обжїрством, заздрїством, ненавистьов, пятьма змїслами. Тїло мбб, то ма вблї мбї. Погаїте ся, покаїте ся я від Пана небесного. Дзвнїте Пану Ббгу за всьо добродївство. Не спущаї ня, Гбсподи, з ласки свбї сьватої. Перше рахўнок сумлїня, друге скру постановлїня, би бїльше пбред Ббгом не грїшити, чїтвбрте скаржбнїє пбред мїлим Богом присповїдним, засучинбнїє.

На мбри, на мбри, на бїлим камени там золотá цїрковця, в тї цїрковци золотїй пристїв, на тїм пристблї сам мїлий Гбсподь лежїт. Гбловойку скловїв, вїчыйка зажмурїв, рўчыйки зложїв, вїжийки стулїв. Ббже, Ббже! крбвця розлїяна, рáно, рáно цїрковця втворбна. Прийшов д ньому святий Петро, святий Павло: „Що так сўмно, не весбло?“ — „Святий Пётре, святий Павле! не питаї ти мбї сўмности, весблбсти, взмн си кнїжечку в рўчечки, йди по вбїм свбїтї, научаї, повїдаї“.

Хто тбго пáцїру вимовит в пятнїйку до пїстничыйка, в суббту до схїд сбнїйка, а в недїлю до слўжбойки, будб му свбїтлий рай втворбний, а пекло замкнбне на вїк вїкбв, áмїнь.

Записано в Мшанци дня 19. марта 1895 р. від малбї дївки, Попївнїної Параски.

Сї двї, в горї поданї, молитви вїдмавляють по однї люди в селї разом із щоденними молитвами. Звчыйно вїдмавляють їх при кїнци молитов, вїповївши перед тим заповїди ббжї і церковнї, сїм сакраментів і грїхи головнї. Дїти, що мають вперве сповїдати ся, приходять до свого парохá по картки, вїдмовляють свої молитви, вїдповїдають на питання з катехїзму. При такїй нагодї записало ся тї двї молитви.

В Мшанци знають лїш отсї мїсяцї назвати: 1-шїй лўтий, 2-гїй казїбрїд, 3-гїй марот, 4-гїй ббризень, 5-гїй май, 12-гїй грудень.

Марот не вїйшов з пущиня (= сиропустна недїля), а березень з паски.

Як прїйде вже май, то кождий о собї дбай.

З чотирьох кватир грудня вгадують, який буде цілий рік, чи слотний, чи погідливий. Перша квартира показує на весну, друга на літо, третя на осінь, четверта на зиму. Яка буде котра квартира, така буде відповідна потім пора року. Кілько равів вилде в зимі вода, тільки буде в літі повенний.

Рокові свята після юліанського календаря.

Через що Руснаки пізвійше обходять свята, як Поляки.

Іхали Поляки з Руснаками по свята до Риму на дерев'яній кобилі, що біла довга на півтора милі. Руснаки сідли на шії, а Поляки на хвості. Кобила зробила, перепрашаючи вас яко чесних, свою потребу, і обернула ся пахати. Руснаки опинили ся з заду, а Поляки, як то они все штудерні, поскакали з кобили, побігли до Риму, тай борше дістали свята.

Записано 18 серпня 1894 р. в Мшанци, оповів Василь Шеремета, вже старший і поважний газда з Бандрова, ліського пов.

Новий рік. На новий рік досвіта іде, звичайно, невіста на ріку по воду. Бере з собов сніп, що стояв в куті на лаві за столом від Збіг Богородиці (26 грудня) і хліб, держит під пахов і хліб і сніп, а в другій руці коновцю. На ріці замочує сніп три рази в воду і примавлят: „Снітій змиваю, полон прозиваю зо всіх штирьох сторон на мов подвір'я“. Вертаючи з водов, сніп заносит до боща, а з хлібом і водов іде до хиж і мовит: „На щесте, на здоровя з Новим роком“, а її в хижі відповідают: „Дай Боже, посполу з Вами“. Від порога пуцат хліб, би котив ся д столови, а від стола пуцат хто другий хліб д порогови. Коли хліб перестане котити ся і упаде на землю лицьом в гору, то добре буде вести ся; а як упаде сподом в гору, то си не хвалят, бо буде в хижі мерлєць.

Записано в Мшанци 14 січня 1889, оповів газда Александер Димяновський.

Рано на Новий рік топить газдния в печи буковими дривами. Відтак вигартає по угликови і кладе на печи по над челюсти на найстаршу особу в хижі і на всю челядь, на худобу, на дни цілого тиждня і на ниву (сївбу), на кожде насїня осїбно. Коли углик спопелїя і грубо приодїє ся попелом, то добре показує, чи він представляє кого з домашніх, чи худобу і т. д. Тот день найліпший до заорьвання, котрого углик найбільше спопелїв. Углики на дни показують, який буде кождий день тиждня в році. Чоловік буде здоров, худоба так само, день буде погідний і красний, сїмба зародить. Чий вуглик від разу згасне і буде чорний, або розпаде ся, то з че-

ляди той умре, чий углик, худоба мине ся, або иньший який припадок буде, сївба буде кепська.

Записано в Мшанци 1893 р.

На Новий рік кладут на печи жаріючі углики на кожний день по одному, на понеділок, вівторок..., деколи ще накривають решетом. Котрий вуглик ладно спопеліє, в тот день ідуть заорювати. Кладут на всю челядь, на воли, корови, ялівки, вівці, або за рядом на кожду штуку по угликови, як в стаїни стоїт. Як углик котрої худоби почорніє, треба продати, бо згине. Моя красула біла не аби яка корова, а єї углик почорнів. По яри пасла ся над берегом, беріг зарвав ся, она упала, потовкла ся, ребра си порозтїнала і три тиждні у мене лежала. Та пак я її продав жидам. За якийсь час прийшли жида сварити ся. Углик мої жони Таці розпав ся на тров. І не дїждала другого року, в великім постї умерла.

Записано 6 липня 1895 р. в Бястрім, Староміського пов., оповів Іван Авдрусик.

Вітків Шчфан з Мшанця був голодні роки на Поділю і там чув, як прихожий чоловік желав хозінови: „Дай Боже добрий день! На Василія, на Новий рік! Сїйте жито, пшеницю, всяку сївбицю, коноплі по стелю, а лен по коліва, вби вас голова не болїла“.

На Новий рік рано грів шанкарь в Мшанци горівку. Люди ішли пити. Хто на Новий рік випє більше горівки, тому і більше кирвє причинить ся.

На Новий рік у вечірь ідут на Буковинї гейкати хлопці, а окреме парібки там ідут, де великі дївки. Там інакше, як у нас, там парібок так знає свою дївку, як у нас коня. Ідут до кождої хижі і під вікна співають:

Гей, гей твої воли, мої воли, гей, гей!
 А в передї два медведї, гей, гей!
 За передом бочка з медом, гей, гей!
 А в пригонї дві воронї, гей, гей!
 В колесницї дві синицї, гей, гей!
 А в підтоцї дві сороцї, гей, гей!
 Чинчику, Васильчику,
 Посїю тя в городчику,
 Буду тебе шанувати,
 Сім раз на дни поливати.
 Виросла коса до пояса,
 Ні розплести, ні розчесати,
 Прийде ми ся приперезати.

Наша Маланка Піддвістр'янка,
 У Ністру біла, на камені ноги мила,
 І тонкий фартух замочила.
 Ой подуй, вітре буйнес'який,
 І висуши фартух тонес'який,
 І подуй, вітре, як с'як, як так,
 І висуши фартух, як мак, як мак.

Вінчуємо з тим гейканьом в щестю і здоровю на многі літа і будьте ласкаві, господинцю, винес'т по колачеви.

Записано 22. січня 1899 р. в Мшанци. Оповів Тярлецького Гриць (Гриць Олішак), а чув се в Лашківці коло Кіцманя на Буковині.

Другий св'ятий вечір (5 січня). Люди постять аж доки не напють ся св'яченої води, що св'ятить ся в церкві, а коли красно на дворі, на цвинтари перед церквою, по Службі божій. Житну муку місять із св'яченою водою і газдиня робить тістом хрещики на всіх чотирьох стінах в хижі і на дверьох в сінях, в коморі, стайні. З останка того тіста пече газдиня паленицю, яку не допікає. Перед вечерою бере газда паленицю, дає кождому з своєї челяди вкусити перед порогом хижі і кождий має з'їсти, не бес'їдуючи нічого. На перший св'ятий вечер кладе ся до вечері на стіл під обрус на всіх чотирьох рогах по головці чоснику. На другий св'ятий вечер бере газда спечену паленицю, з якої кождий з челяди вкусив, і головки чоснику, іде до стайні і дає кождій худобині кусник палениці і зубець чоснику.

На вечер ладять вечерю, як на перший св'ятий вечер, але страв варять менше.

Записано 24 січня 1897 р.

Ардан, Вод'охщї, (6. січня) Богоявленіє. Коли рано освятить ся на ріці вода, м'яють ся люди і друляють одні других в воду; хто більше в воді скупає ся, тим здоровший буде.

Перше не прали на ріці від Вод'охщ цілі два тижні, бо св'ячена вода, повідали, а тепер тиждень не перуть.

Газда окроплює св'яченою водою ціле обійствє.

Як ся зійти де з Поляками, то они сміють ся з Руснаків, повід'ають: „Зів Руснак головку маку і два тижні постїт“, або повід'ають: „Як заграли в цїркві в ар'яни, а Руснак уч'їв і розгуляв ся, тай тому ар'яни в цїркві скасовали“. А Руснаки повід'ають Полякам, чом'у у них нема Ардані. П'ольський ксєвндз післ'ав за себе свою жев'у на Ардан. Она біла на часах і підчас відправи породїла дїтину. Поляки того встид'ають ся, тай не мають Ардані.

Записано в Мшанци 18, серпня 1894 р., оповів газда Федьо Гринів.

Петра веріги (16. січня) або поставит, або полóмит кріги. На Петра вериги не перуть.

Стрі́тня (2. лютого). На Стрі́тня зима з літом ся стрігала. Коли на Стрі́тня мороз перемóже тóпло, то бóльше бóде лі́то; коли тóпло перемóже мороз, до́вше подóржит зима́.

Пу́щия (сиропуствна неділя). Ко́нець мяси́ць справляють не в мясопуству неділю, а в сю. Ладять лїшу вечерю. Біднійші купують телетку сира, вівчого, чи коровячого і дїлять ся ним; купують теля, вечером ріжуть і розпакують між себе. По вечери казять вїця о чоло, переступають через поріг і їдять, аби так борзо перейшов великий піст.

Який буде день на Пущия, такий буде Великдень. „Ціла правда“, замїтив на се один газда.

Запустивши який буде перший понеділок посту, такий буде по Велицїдни, так само повідають про вівторок, середу і т. д.

В перший понеділок посту рано не їдять, полочуть горівкою зуби.

Абрі́тня (24. лютого). Діти від хліба, а птахи до гнізд.

С́брок сьвяти́х (9. марта). Час сїяти росаду. Як буде мороз на сорок сьватих, то буде сорок морозів, але нешкідливих; а коли не буде, то хотьби і один потому був, буде шкóдити ниві.

Тéплого Олéкси (17. марта). На кілька днів на перед вилетять мухи (= бжолы), тільки днів потому буде студени по теплім Олексї.

На кілька неділь вилетуть мухи перед теплим Олексом, на тілько сховають ся по теплім Олексї.

Благові́щия (25. марта). Господь поблагословив землю. Від того сьвата можна орати; коли тепло, то перед Благовіщенем не орють і не сїють, лиш паринають (покладають) поле. На Благовіщене всьо вилазить з землі; до Благовіщия і гадини не видно. Як би на Благовіщене порушив під куркою, або гускою, вїце, буде калїча (калїка). Тот день, в який припадало Благовіщия, в благовісний; побєдни все заорюють в тот день.

Копали булі. Було сего року багато мишей на поли і в булях. Одна копала била миш, що вбігла їй під мотыку. Друга питала ся жінки сьвященника, чи грїх за миш? А на се відповіла Пізначка: „То всьо сотворіня боже, кождим ся Бог старає, кождого має в опїцї, навіть кождий сьвященник на Благовіщия на всеночнім почїтує: „Всякоє диханіє да восхвалят Господа“.

Записано в Мшаниці 12. падолиста 1895 р.

Поки не мине три рази по пять, то си ще сядь. [Поки не мине 15 тижднів від Різдва, не буде ще можна орати].

Пісни, які співають в великім постї.

Зішла зьвізда на край сьвіта,
 Засьвітила на пів сьвіта ;
 Ви ангели, апостоли,
 Щосьте смутні, не веселі?
 Боємо Христа не виділи,
 Як у читвирь при вечери,
 Хліб нам давав і розкраяв,
 Свою кровцю пити давав.
 Їжте, пийте, напивайте,
 Іно жидїм ня не продайте!
 Прийшли жиди невірници,
 Взяли Христа до вязниці.
 Взяли, взяли, повязали,
 Руцї, нозї на хрест спяли.
 Його мати наймилїйша
 Кричит, плаче, ламле руцї,
 Видит Христа в тяжкій муцї.
 „Мамцю моя наймилїйша,
 Не крич, не плач, не лам руцї,
 Хоть ня видиш в тяжкій муцї!
 Я третий день з мертвих встану,
 Іс тобою на сьвіт стану“.
 Амінь, амінь, дай Боже так.
 Я ступляю в божий рай.

Співають в великий піст на вечірках.

Записано в Мшанци 11 цьвітня 1899 р. від Савчиної Матрони. Чула від своєї матери, що зайшла до Мшанця з Віслока Долїшнього, Сянїцького пов.

В живний читвирь по вечери
 Ходит Господь по всїй земли ;
 Ходит, ходит, походжає,
 Всїм нам хліба догаджає.
 Вибрав собі керначийку,
 В чистім полю студничийку.
 Ой там дївча воду брало,
 В чистім полю спочивало.
 Іде Господь дорогою,
 Стрїтив дївча із водою :

Дай ми дівча води пити,
 Мої уста закропати“.
 — „Тая вода єст нечиста,
 Нападало з клиня листя.
 З палця кровця вацяпкала“.
 — „Ти єс дівча єст нечисте,
 Моя вода вся пречиста.
 Ти сїм мужів мала,
 І є єдними-є слюб не брала.
 Сїм-єє хлопцїй породила,
 І єдного-є не хрестила,
 І в тїй водї потопила“.
 Як ся того дівча влякло,
 Перед милим Богом на колїна вклякло.
 — „Цят, дівча, не влякай ся,
 Йди до цирькви, сповїдай ся“.
 Як ся дівча сповїдало,
 Аж ся на мак розєспало.

Записано як висше.

Де ви бивали черничейки?
 Алилуй, алилуй,
 Ієусє Христе, єєне Божий, помилуй!
 Ой ми здибали душу й тїло, алилуй...
 Ой ми видали душу й тїло, алилуй...
 Ой бо ти, тїло, много хотїло, алилуй...
 Ой бо ти, душе, много грїшила, алилуй...
 Ой бо ти, душе, в смолї кипїти, алилуй...
 Ой бо ти тїло в землю гнити, алилуй...

Оповїла Савчина Матрона, чула від дївок. Нєраз спївають і в лїтї вєчером як жєвуть худобу з пасєвїска.

Чорна середá. Змітають в хижї саджу, що наєїла на повалї і по стїнах через цїлий рік від диму. Миють також стїни, доки сягає підмитва. Часть кождої стїни від повали зачаджена і все чорна, низшу часть миють і вона червона, та ще натирають мягким каменем, щоби стїна була ладнїйша. Залїплюють дїри на землї в хижї і вимащують глиною. В чорну середу не йдуть зарювати, бо би зерно було чорне.

Жївний читвїрь. В той день починають сливити сливки, (сливчити) = писати писанки, чи мальовати. Коли потєплїє і є надїя, що незадовго будуть люди яровати, ходять „по селїх насїнники з насїном“. Єє мїщани з Старого мїста і Хєрова. В мїшках на

плечех носять росаду, морков, петрушку і т. д. і продають жінкам „бредзілїю“. Ті наливають в горнець найрадше квасного борщу, бо добре, красно, сливають ся сливки, вспують бразилїю і варять. В той відвар вкладують яйця і по часї виймають готові сливки. В велику п'ятницю не сливають, бо сьвято, аж в суботу і інші дні до провідної неділі. Нераз мати, аби забавити дитину і пізнїйше сливають, бо тим найборше дитина забавить ся.

В живний четвер приносять п'єдні невісти на „Страсть“ фляшки з сметаною і коли дзвонять на евангелїя, вони ковтають фляшкою, роблять масло, аби через цілий рік робило ся.

В живний четвер ворожать на пшеницю, в велику п'ятницю і суботу на озиме жито і ячмінь.

Як великодну п'ятницю ясно, то пшениця не буде захмулена (порожний, зніділий колос), а як іде дощ в суботу, то вищезає жито аж до серпа.

Люди повиж Літ'овиц (містечко Лютовиска) дуже дурні, вони навіть не знають, коли припадає живний читвирь. Єден до другого так бєсїдовав: „Кўмцю, а в що бїде того року живник, ци в п'ятницю, ци в суботу? бо типирь, видиш, перєступний рік. А ци пам'ятате, в що торік бив? видиш, в п'ятницю, то типирь певно в суботу буде!“

Записано 3 жовтня 1896 в Мишанци, оповів Тирлєцького Гриць.

Велїкодна П'ятниця. Сут такі жиди, що будут до скбица сьвіта ходити. То тотї Жидї, що Сусу Христови николи спокою не давали. Як новий місяць, то він молодий; а як повня, то старій. Як го запитати: „колис прийшов? — повідат „вчєра“, — „коли підєш?“ — „завтра“. Як жиди прибили Суса Христа, сьмїх си чинили; а як поховали, зїшли ся на вечерю, старшина жидівська, що вни тому всьому були голова. Прийшла Пречиста Дїва і плакала. Якийс жид повів до неї: „Не плач! Твій син воскресє! А другї повідали: „Ага! воскресє, як тоти кістки з когута“. А вни їли когута і перед ними кістки лежали. Аж ту кістки ся зїшли до купи, когут збив крилами, Сус воскресє, а вни стали стовпами.

Як зробили жиди криж, велїли нести Сусу Христу, а єдному, не тямлю, як називав ся, на Кальварїї мож го видїти, (коло Добромїля), велїли тиснути до землї, ще й камінь до крижа прив'язали, а він не тис, а ще підніє д г'орі і за тото став сьватим.

Маштер, як робив криж, повелїчїв, що лишило ся кониць рук з на пядь і в долину з на локоть; а жиди міцнїйше натягнули руки й ноги і типирь за кару маштер николи не доробит ся.

Коваль мав приказ зробити штири цв'яки, а він еден украв, сховав під язик (другий чоловік повів, що вер у воду) і за того в благословенний талант, коваль все доробит ся, же не дав розп'яти ноги так, як руки.

Записано в Мшанци дня 1 вересня 1896 р. Оповів газда, а тепер і війт, Грийць Грийчуна.

Великодн а Субот а. В велику Суботу пускають скаралуці з яець на воду, аби Рахманн спорзнили ся.

В пятницю над вечером розчиняють тісто на паску. В суботу рано саджає газдиня до печи з того тіста паленицю. Коли вже спече ся, винмає, всі в хижі кусають по кусникови, як прийде хто чужий до хижі, дають коштовати, а навіть до сусідів несуть. Відтак саджає газда на широкій лопаті, нарком під паску зладженій, паску до печи, а також пасчину посестру, робить лопатою крест на повалі, а далі з легка ударює нею кожного челядина по голові і іде до стайні і ударює кожду худобину.

Великдень. На Великдень цілий день дзвонять. Хвалять собі, як хто перший укусивши паски, або сьвяченого яйця, задавонить. Проте молоді парібки, що ближе церкви сидять, перебігають ся, аби перший задзвонив. Коли з'їдять обід, приходять д церкви і старі і молоді. Дівчата і невісти носять за пазухою сливки = писанки, також малі хлопці. Дають парібкам, або вони і самі видирають. Також перемітують сливки через церков, бо хотять знати, чи скажить ся. Парібки і молоді жонаті ходять оборога по цминтарн. Стають чотири парібки, або молоді газди, а два вилазять з плота на їх плечі і так ходять по цминарн. Стає також по шість, а на гору по чотири. Сей звичай тепер замітують, бо перед кільканадцяти літами вигнали в великодні сьвята хлопці худобу паств, ходили оборога і там один упав з гори і на місци сконав. Від сего часу заказало ся ходити оборога коло церкви.

Сего року на Великдень ішли Ланяни з пасками домів дорогою, хоть було болото. (Лав присілок Мшанця, 13 хиж). Коли було болото на дорозі, ішли по перед вікна Лукачового Івана, а дорогу з заду хижі обминали. На Великдень було болото, а такої не ішли стежкою полями, а дорогою. Коли я їх питав, чому не йдуть стежкою? повів один з них: „Ще му ся хліб уродить, коли підемо з палкою по перед вікна“.

Записано в Мшанци 27 цвітня 1889 р. Оповів Писарів Михайло.

П'єднн не ідять на Великдень мяса, а у декого їст газда і газдиня, а пастухови не дають їств, бо би вадило худобі. Сьвячене,

паску, яйця їдять лиш раз на день першого дня; другого і третього дня їдять більше разів, вечером також, бо від них можна дістати курячу сліпоту.

Записано в Мшанци дня 6. липня 1896 р.

Оповідав чоловік десь, що хмарн легко обганяти, як громада справит дзвони. Як їх посвятят, то перший раз зазвонити на Великдень і повісти: „Як типирь не виджу нич на наших хотарах, так бим николи не видів“.

Записано в Мшанци в серпни 1891 р.

Де зачує на Великдень звір (вовк) голос дзвонів, там буде цілий рік крутити ся.

Коли би на Великдень загреміло, а випустят хто худобу, буде мати більше молока.

Записано в Мшанци в 1893 р.

В світлий тиждень не перуть.

Хто тогди вмире, як співають: „Христос воскресє“, піде до неба, бо тогди пекло замкнене, а царство втворене, але тогди умирают самі калки, бідні, тогди мало людей умирают.

Записано в Мшанци дня 10 жовтня 1897 р. Оповіла Маруна Вітячка.

Йірьа (23. цвітня). Се день чарівниць, бусуркань, бісуркань. Они в ночи перед Йірьом відбирають людзьким коровам молоко. Чарівниця має два духи, як опірь: еден праведний, чістий, другий не чістий; чістий дух не піде нигде. Як ляже опірь, як го ся збуджат і не мож го збудіти, бо другого духа нема в нім. Як би го обернув, би там біла голова, де біли ноги, то би спав, аж док би не вмер, бо злий дух не може ввійти в нього, бо не може потрафити.

Записано 7 липня 1899 р. в Мшанци, оповів тазда Грицаків Гриць.

На Йірьа іде чарівниця, опіриця, під людзькі стайні і лупат тріску з обох одвір і клабукá з гори, що над дверьми. Раз під Йірьа спав Александір Димянóвський під вікни, гонив в ночи kota і пса, а такої чарівниця облупила тріску над одвірмом. Бодай хрещика, що ся робит на другий святий вечерь, облупит. На Йірьа в день, як вийде тазда д стайні, дивит ся на двері і увидит, що бодай малу тріску на одвірку вилупила. Бусуркані напротив ночи стягають дощ на Йірьа, щоби відобрати молоко. Збирають коріне, щоби корови літали ся, жовте коріне свічок, щоби масло було жовте. В ночи набирають в скопиць води з бродів, кадї худоба ходить, а прийде на добійчачий слїд, бере з слїду глини в ско-

Матеріали до українсько-руської етнольоґії, т. III.

7

пидць. Перемітують ся в kota, пса. Мазярі, або олейкарі, привозять дехоть, у них купують люди, або в місті в крамі, і в ночі перед Йірья намащують двері, робять хрещики, би бісуркана не взяла молока.

Чарівницю мож їмити на нову борону. В Бандрові (ліського пов.) їмив Нїмиць (кольонїст, син камерального лісничого і громадський писарь) перед стайнев кітку на борону. Борона була цавком нова і зуби нові. Припер борону перед дверми. Їмив на шнурок, як гициль пса. Як би бив їмив голими руками, била би втїкла. Трібував всякого, би ся переверла в чоловіка і не хотїла. Він відтяв її пазур, а коли вернула домів, не мала пальця, то била його сусїдка.

Записано в Мшанци 1893 р.

Рахманський Великдень (Преполовенія). Рахмани живот під землев. Через цілий рік постять, а на Великдень тече їм молочна ріка. Хто не має корови і молока, бесїдує: „Пошу, як Рахман“.

Праведного Йова (6 мая). Таке імя не люблять в Мшанци. Один газда так називаєть ся. З него сьміють ся в селї, та приговорюють: „Ти праведний Йове!“

Крижові дни і Никівки (Явленіє знамени честного креста, Іоанна богослова і перенесенє мощий св. Николая, 7, 8 і 9 мая). В яри суть крижові дни і Никівки, тогди не возять гною в поле, бо не хоче ся в тім родити.

Мокія (11 мая). Одного чоловіка Мокія зовуть в Мшанци „Мокрій“. Як буде на Мокія іти дощ, то пак буде іти сорок дний.

Царя Костянтина (21. мая). Імя Кость не люблять в Мшанци. Костя прозивають: „Ти костіря, ти паний, лїнивий, кандаба нескладний“.

До царя Костантина можна сїяти овес.

Сьвятого Духа, Дзелені сьвата. До сьвятого Духа не попушай ся кожуха. Поедни постять цілий тиждень перед сьватим Духом, щоби худоба вела ся. В задушну суботу вечером ідуть парїбки і газди д церкви, рубають галузи з лип і маять хижі і весь будинок.

Вінці закладують худобі на роги в задушну суботу по полудни. Так замавна худоба іде вечером домів. Маять на втїху.

Іванья, Купала (24 червня). Як на Іванья гримїт, будут орїхи захмулені.

Рвуть яке будь зїля, а буде помічне. Вирвати одну шаленицю а ниви, привязати на грядú (в хижі грядя, два бальки впушені

в дві противні стїни, трохи понизше повали), би стояла до свѣтого вечера і спалити, то не буде вадити в хлїбі, або страві, хоть би її досить било в зерні. Рвуть люльок і підкурюють зуби, колн болять, то перестануть. Заопоясують ся чорнобилем, би крижі не болїли. Як би втяв відлїв косою якого будь зїля, трави, то буде помічне від уроків.

Петра (29 червня). Петрів піст декотрі постят пёрший і остатний тїжднь, а в інші тїжднї порзнять ся в вївторок, чїтвирь, субботу і недїлю. Тогда в лїтї не мож якось постити, в зимі борше.

Записано в Мшанци 31 сїчня 1899 р. Оповїла Кїсьянина Настуна.

Як Петрб украв плєсканку сїра. Ішов свѣтий Петро з Сусом Христом, зголоднїв і украв плєсканку сира, тай зїв в Петрївку (Петрів піст). Сус питав ся го: „Де плєсканка?“ — „Яка плєсканка?“ — „Щос украв!“ — „Я не вкрав“. А Йсус повїв: „Кой ти вкрав і не признавш ся, то твїй піст такїй буде.“ Так дїти пастухи бесїдуют в Петрївку, як ся порзнят.

Записано в Мшанци 4 цвїтня 1899 р., оповїв Грицаків Гриць.

Як свѣтий Петро водив на ярмарок носатого коня продавати і всїм повїдав, хто прїйшов купувати, що кїнь носатїй. Нїхто не хотїв купити. Прїйшов д ньому Сус Христос і питає ся: „Ци продаш, Петре, коня?“ — „Не продам, бо носатїй“. А Сус Христос до нього мовит: „То иначе не буде, не продаш, як не будеш клясти ся, що кїнь здоровїй“. Прїходять купцї, Петро проклинає ся всякими словами, же кїнь здоровїй і так продав. Тай типирь, як хто ся прокїнат на ярмарку, же худоба здорова, то Бог відпўстит.

Записало в Мшанци 4 цвїтня 1899 р., оповїв Терлецького Гриць.

На Петра пастухи обганяли давнїйше двї-три недїлї двї ци три грїадки, би біла трава. [В Мшанци є двї гори Матура і Жукїв. З сїх гїр спливають поточини, що дїлять поле на менші частки. Місцями ті свозї не придатні під управу плугом, заросли корчами, ба і високим деревом і записанї на власнїсть цїлої громади. Такї поперегинанї поточинами кусники поля називають то снозїми, то грїадками). Того дня, перед Пётра посходят ся пастухї, натїгают тєнту кўпу рїця, і склადуют ся на горївку і посилают, купити там, де вїчуют, же тўнша, а добра. На Пётра жєнут худобу, берўт бїця, варьат на поли яшницю і грїют горївку з салом, або медом. Посїдают на окболо огнїю, їдят, пїют горївку, а відтак тїгают ся зі збїтків. Типирь того нїмї.

Записано в Мшанци 5 лїпня 1899 р., оповїв Грицаків Гриць.

Положене ризи Пр. Богорóдиці (2 липня). Сьвата Риза шíла і в тот динь положи́ла. Не шпют, бо би пороло ся. Пресьвата Богородиця ризу шила і того дня положи́ла. Не годит ся нич рушати коло ільну і конопель.

Гаври́ла (13 липня), Трискучо́ї Анни (25 липня) і Паликóпи (Пантелеймона) (27 липня). Не вільно робити на Гаври́ла, Трискучо́ї Анни і Пантелемо́на, бо то громові сьвата. Павли́на з Хашóва (турецького пов.) віз з Лип'я, ци з Скорóдноного, юж не тямлю, границев сїно на вóзі. Як загриміло, не мав часу і во́ли відсилати. Ударив грим і вшитко згоріло. Тóму юж з сорок літ, я го добре тямлю.

Записано в Бистрім, Староміського пов. дня 6 червня, оновів газда Іван Андру́сяк.

Гаври́ла, серди́те сьвято. Люди не робят, бо Гаври́л завідує громами. Як би наклав кучку сїна, то спалит, або ків жита, як юж є. Раз побивав якийсь в Устри́ках (місточко лїського пов.) дах і ударив грим, тай спалив.

Іл'і́ (20 липня). Як не буде во́лоти (ряски на вівсі) в Іл'і, то не буде ся молóти в млині. Як не во́лоти в Іл'і, то не буде зерна в млині, ані хліба в столі (записано в Бистрім). Вносять шмате на двір, щоби провітрити, би міль не їв, вносять також церковну утварь, по́дгни гроші просушують.

Спа́са (6 серпня). Рвуть біб на поли і в стручу варять, та ідять. До Спа́са не годить ся булі печи.

Главо́сіки (29 серпня). До Главо́сік не годить ломіти лен, коно́плі. На Главо́сіки не рушають ільну, конопель, маку, чисник не сїчут, ані капусту; то вшитко, що має головку. Дехто і ножа не возьме до рук.

Здвигá (14 вересня). На Здвигá розбирають вівці́ з салашу́. Хто держить салаш, доіть вівці́ до Здвигá, а в той день кождей газда бере свої вівці́ з кошари домів. Хто має охоту, зганят осі́нку. Ставить кошару на поли, іде по газдох і просит, щоби йому дали свої вівці́. Коли збере більше овець, пасе, а за труд загноїт собі більший, або менший кусник поля. Се залежит від того, як довго пасе. По Здвигáх дойти не можна вівці́.

Сей звичай в горах певно давний. Посьвідчає се побіжне письмо жукотинського декана і пароха в Лі́мні (турецького пов.) о. Клима Турчмановича, вислане до всіх парохій в 1837 р. Для повноти подаю се письмо в цілости:

Przewielebnym i Wielebnym IMc X. X. Parochom, Administratorem i kooperatorem Dekanatu Żukotyńskiego.

...N-ro 201. JWNaypr. Konsystorz dto 18 9-bra b. r. N-ro 2778 nakazuje co następuje: „Compertum Nobis est quod Nonnulli Curati parochianos suos ad praestandos sibi diebus Dominicis et festivis labores in Agris et Pratis permoveant, sicque dies festos violando, praecepta Ecclesiae transgrediantur, et scandalum tam Parochianis, quam Dominiis praebeant. — Ut itaque malo huic obex ponatur, Officio Decanali committimus, quatenus Clero condecanali abusum hunc, sub incurrenda secus severissima poena, prohibeat, et quemlicet transgressorem indilate horsum deferat“.

Żе wyrażone nadużycie w niektórych Parochiach tutejszego Dekanatu panuje, jest rzeczą niezawodną; ale co większego panuje tu jeszcze gorsze nadużycie, że niektórzy Dusz Starownicy Wielki piątek, — dzień Śmierci Chrystusa Pana, — Wtorek Wielkanocny, jako uroczystości nie uznając ludowi nie ogłaszają, i przepisane Nabożeństwo w te nie odprawiają, a przez co lud wszelkie ciężkie roboty bez skrupułu przedsiębierze. Nawet tą swoją nieuwagą, czyli niewiadomością przyprowadzili lud sobie powierzony do tego przesądu, że święcenie wyrażonych dni jako wynalazek niektórych młodszych księże poczytują. Dowod tego dali Ci, którzy w przyszłym roku do tutejszej Ferwalteryi w wielki Piątek na szarwarek poprzychodzili, było ich więcej jak 100. Niemniej dzieje się nadużycie w dzień Wozdwyżenja Czestnaho kresta, z powodu rozbierania owiec.

Przeto wszystkie te nadużycia pod odpowiedzialnością się zakazują, a w przeciwnym razie niezawodnie przestępcy JW Najpr. Konsystorzowi doniesieni zostaną.

...Łomna die 18. Grudnia 1837 Turczmanowicz. D. Ż. A. (administrator).

Пісня про сьвяту Ільону.

Ой ішла, ішла [сьвята Ільона], 2 рази
 Ой стрітили Її [триє жидове] 2 р.
 Ой Біг, помай Біг [триє жидове] 2 р.
 Ой ци ви, жидове [Бога мучили]? 2 р.
 Ой не ми, не ми [сут там вичії], 2 р.
 Сут там вичіу, [від нас старші]. 2 р.
 Ой ци виділи ви [високе гурже], 2 р.
 А на тім гурже [кедрове древо], 2 р.
 А з того древа [криж виробіоний], 2 р.
 А з того крижа [костів ставіоний], 2 р.
 А в тім костелі [три гроби лежат]: 2 р.
 В першім гробі [сам Саус Христос], 2 р.

- А в другім гробі [свѣята Марія], 2 р.
 А в третім гробі [свѣята Ільона], 2 р.
 Перед Сусом Христом [свѣичи палають], 2 р.
 Перед Марійов [в орґани грають], 2 р.
 Перед Ільонов [ружа проквітат], 2 р.
 А з тої ружі [пташок вилітат]. 2 р.
 Не в то пташок, [то в син божий], 2 р.
 Що по всім свѣті [люди намножив]. 2 р.

Записано в Мшанци в марті 1884 р., співала моя кухарка, Анна Біхан, родом з Іалівки, староміського пов.

Покрѣви (1 жовтня). По Покрові паси і по глові. (Можна пускати худобу на поле і без пастуха. В послѣдних часах, як зачали сѣяти озиме жито, а також команицю, не пускають на пусто худоби, щоби на затратовувала молодих ростин).

Пресвѣята Покровоюко, покрій мою головоюко яков таков сѣ-тянков, вай зістану христянков.

Лўки (18 жовтня). До Лук не годить ся прѣсти.

Дми́трь а (26 жовтня). Як на Дмитрѣ ясний день, то буде рік добрий, уроджайний; як в вітер, то буде добрий час на худобу, буде добре платити ся. Як з рання дує вітер, то ранний присѣвок буде добрий; як в полудне, то середний; а як вечером, то пізний.

На Орѣвѣм (дрогобицького пов.) сварили ся дві дівки, служницї на попівстві. Одна на другу повіла: „Она лютить ся, бо вжи по Дмитрю, а її ніхто не сватав“.

Якось зійшло ся більше людей в Мшанци до читальнї, а їх питає, чи знають таку примівку: „До Дмитрѣ кожда дівка хитра, а по Дмитрѣу комин нев витру“. На те повів глзда, Грицаків Гриць: „То не так било. Якась біла дівка, та прала, за перепрошіньом, фартух, таї приговорѣувала: „До Дмитрѣ пралам тя і ма-длюва́лам тя, а по Дмитрѣу комин тобов витру. [Все те так бесї-дують, бо по св. Димитрію нема часу „робити весѣла“, тому що 14 падолиста в „пўциня“ перед Пилипівкою і в тїм часї не стає недѣль до виголошеня трех оповїдій передслубних].

Воведѣнїя (21 падолиста). Перед Воведенїем в вечерь іде ся в таке місце, де три води разом ся сходять. Бере ся воду три рази і мовить ся: „На поратунок людьом, худобі“ і на що треба. Воду проливат ся через поломїнь, а зі споду підставляє ся миску. Як прийде хто, що дїтвак хорий, має уроки, або худобна, мовит ся над водов два рази „Отче наш“ і два рази „Богородице Дїво“ і зачинат ся баяти: „На мори, на мори, на білім камени, там в свѣята цїрьковця, а в тїй цїрькви золотий прееств, на тїм престолї

золотий стільчик, на тім стільчику сідла божа Мати, і взяла собі золоту щіточку і золоте прядівце чесала. Як того паздїр'я відпад'є, розтр'ясує ся, так жеби тоти погані уроки і погане відпадало і розтр'ясувало ся". Три рази бас ся. Відтак три рази плюне ся в воду, мовит ся два рази „Отче наш“ і два рази „Богородице Діво“ на тоту інтєнцію. Хто таке робит, мусит штири понедївки постити, раз на днь Істи і перед Благовіщнєм сьвічку до цїркьви купити. Тото на уроки все поможе.

Записано в Бистрім (староміського пов.) дня 6 червня 1896 р., оповів Іван Андрусик. Він дає людїм радї.

На Воведенія перший полáзник. Хто того дня перший ввійде „до хвж“, тот є полáзником. Коли добре веде ся через рік, повідають, що доброго полáзника мали; а зле, то злого. Бєсїдують: „Я мав кирв'явого полáзника (нещастє привїє до дому). Люди варують ся їти до других до хвж на Воведенія, Рїзтво і Великдень, щобн відтак той не нагв'арьував ся, до кого заходили, коли зле буде ему поводити ся. Того дня варять густу кисєліцу, би густа била смитана.

Як воробець напє ся в Воведенію в добиччачім слїду води, то ся напасє худоба до Йїр'я трави. Кілько буде на Воведенія води, тїлько на Йїр'я трави. Як нема на Воведенія води, не буде на Йїр'я трави.

Як буде на Воведенія в слїду вода, то в Йїр'ю буде трава. Як на Воведенія буде вода, то в лїгї буде молоко.

Від Воведенія до девятого чїтвирга (перший четвер в Петровім постї, сьвятої Найсьв. Єхарїстїї) не перут баби полотна на ріцї на ослонї в дзвїню (же двї разом перут, примїтка оповїдаючої. Повинно бути в двїйню. Коли двї перуть, ударьають праником до такту, через що розходить ся ритмічний відлуск, відголос і проте повїдають „в дзвїню“). Хоть як треба, а не перут; пєдна буде прати на ослонї; не перут, бо гїрше туча важить на цариву, як би по двї разом прали.

Записано в Мшанцї 27 сїчня 1899 р., оповїла Кїськанипа Настуня.

По Воведенію не годить ся рушати землю аж до Благовіщнїя, коли Бог землю поблагословить. До Воведенія коплють газдївї землю на поли і несуть домів на зиму, бо глина потрібна, особливо сива, замастити пїч, або що залїпити в хижї.

По Воведенію не годить ся терти коноплї, бо туча бїльше вадит нивї.

Андрїя (30. падолиста). Дївки сїють лен по хижї і приговорюють: Андрїю! лен на тя сїю, дай ми Боже знати, з ким тя

буду брати^а. Заволочують портками (ногавицями) і кладуть їх на віч під голову. Хто приснить ся дівці, за того вона видасть ся. Також с'ють лен і коноплі по хижі, щоби були великі. Дівки рахують кіля в плоті і приговорюють: „то вдовець, то молодець^а“. На яким слові котра скінчать, за такого віддасть ся. Як несуть дріва (поліна) до хиж, мечуть серед хати і рахують, кільки котра принесла, чи до пари, чи ні; як до пари принесла, то віддасть ся.

Варв́ари (4 грудня), Са́ви (5 грудня) Як би не варв́арила і не са́вила, то би по Велицїдни кросе́и не ста́вила.

Пісьня про св́ату Варвару.

Ой казав пан круль Варвару імити,
Та св́ату Варвару з собов оженити.
А св́ата Варвара як ся того злякла,
Перед милим Богом на колїнках влякла.
Казав пан круль олію набити,
Та св́ату Варвару в в олії смажити.
Як св́ата Варвара в олію кипїла,
Ще красша била, як на св́итї жила.
Казав пан круль скла накіршити
Та св́ату Варвару по тїм склі водити.
Як св́ата Варвара по тїм склі ходила,
Жадної си рани в носї не зробила.
Казав пан круль грїб викопати,
Та св́ату Варвару живу закопати.
Як св́ата Варвара в тїм гробі лежала,
То ще красша била, як ту походжала.

Записано в Мшанци в мартї 1884 р., оповїла Анна Кїхтан з Іалївки.

Никóли (6 грудня). Св́ятий Николай розганяє вовки; кільки їх розжене в купі, тїлько буде їх разом пізнїйше ходити.

На Зачатé (9 грудня) тїлько дня причиняє ся, кільки потребує курка, би з цорога скочити.

Данїля Стовпника (11 грудня). Як би на Даниля Стовпника пръав, то би стовпом став.

Раз колов отиць скїпу на Даниля Стовпника, а хлопиць упав з печи, тай зломив хребет. Якийсь рїзав сїчку, та зломив му ся шпїнь. (Кїлок, що держить рїзак у дерев'яних ви́лках при скринці). Він зладив новий, тай рїзав далї, тай урїзав ся в палиць.

Святий вечір (24. грудня).

Заклинає, як гадина укусить.

Дивониз з Лімної був перед 20 літами на попівстві в Мшанци пастухом і написав на картці, не знаю для кого, таке заклинане:

„Боже милостивий! Заклинаю тя іменем божим, як свята Пречиста заклала каміня, бердівя; як не можеш в сонцю, ані в місяцю гнізда ввити, так не можеш їд пустити (ім'я) ані в члядині, ані в худобині, ані в свинині. Отче наш і Богородице Діво три рази. Na drugi rok jak dast Pan Bog doczekać, można na wyliju wyrobić to po polski“.

Тот хмарник з Грозьови (староміського пов.), що у нас обганят тучу, робит на святий вечір. (Єго годили передше гази з Мшанця і платили що року по кілька шусток з кожного газдівства).

Тай він молит ся насамперед до Господа Бога, а пак, пек му, до нечистого. Тай Петріщів Андрій брав ся до хмар і учив Кухтінчиного Павла на святий вечір, але Павло не дждав, бо вмер на Новий рік. А Андрій утікав, бояв ся хмар, бо за ним гнало.

Записано в Мшанци в серпні 1891 р.

Прийшов якийсь жебрак, ходив по жебріх, прийшов до хиж і став бесідувати: „Я пас вісімнайцять літ вівці. Я так знав, що д моїм вівцям жадна звїрина не йшла. Як ішов по при мої вівці, то писком різав о землю, а писок розвяти не міг на мої вівці. Я так знав го замовити“. А я його став ся питати: „Яка то штука його так замовити?“ Він повідат: „Я тя навчу, але мині треба заплатити, мені треба дати ринцький“. Я став годити і згодив, що навчив на перший раз за дві шустки, а на другий рік, мовит, же ми даш пятаку. Як на святий вечір ідеш до вечері і взяти си камінь звар'явний і стати си коло вікна і кликати го до вечері: „Вовче! вовче! ходи д нам вечерьати до оброку, а не прийдеш до оброку, бис не ішов д моїй худобині, або д члядину до року“. А відтак втворити вікно і веречи тот камінь в вікно і мовити: „На ти звар'явний камінище в пащечище“. Я так зробив, а такой прийшов в лісі вовк і взяв паця.

Записано в Мшанци в вересні 1899 р., оповів газда Александер Демяновський.

Як би вовка на св. вечер спомянув, то буде коло худоби цілий рік крутити ся. Коли вложить ся перед вечерю ніж в одвіря, вовк не буде шкодити. Якась христьянка помилула ся і замість мовити: „Вовче! вовче! за морьом ти вечерьа“ повіла: „Вовче, вовче! прошу тя до вечері“. Вовк прийшов і з'їв паця.

Записано в Мшанци 1893 р.

Матеріали до українсько-руської етнольоґії, т. III.

На святий вечір пішов Прокіп Микіта до млина. Під кошом є корітя, в котре падає зерно. Коли камінь зійде, змелеся, дають під корітя рукав, прибивають, щоби зерно не розпірсовалося, а падало в дучай (дучку, отвір в верхнім камені). Прокіп Микита підставив руку під рукав, щоби зерно падало. Таке зерно добре давати курім. Як з рукава падає зерно, так аби яйця з курки падали. Так му раяли. Тот, чие зерно било в коши, судився з ним. Присудили Микиті заплатити горівку, що радні випили.

Записано в Бистрім 6 червня 1895 р., оповів Іван Андрусик.

Певний лїк на уроки.

Кладеся сїмя на святий вечір під миску, відтак товчеся, сиплеся до св'яченої води і тим заливаєся худобину і леєся в оба вуха і підкурюєся віхтьом, що носиться в ходаках від св'ятого вечера до Нового року.

Записано в Мшанці 3 червня 1899 р.

Якась теща зробила зятя вовкуном, не знати на кілько там. На святий вечір вскочив вовкун до хати, сїв на припїчку в кутї і наставив лабу, де був вбитий сук. Виняли йому сук і зробився назад чоловіком. Теща конала більше, як пів року. А зять сказав: „Мене добре вовки їли; як минї легко було жити, так би тобі легко було конати. Не сконала, аж поки зять єї не простив.

Записано в Яворі, Турецького пов. 1881 р., оповіла сестра Марія Гошовська.

Один газда з Мшанця обєсївав на святий вечір пляц свій маком, бо му щось браковало, все щось згбло.

Олекса Лучкевич з Мшанця повідав, що ходив з Ковальовим Автосям на святий вечер по вечери купатися. Скочив в прблуб (полонку), але більше того не робив, бо дуже го студїнь проняла.

Щоби кертїна не точила поля, беруть на святий вечер веретено і запинають в лев, збіже, або іншу сїйбу. Також втикають св'ячену кістку. На святий вечер засувають всю зварену вже страву в горцях до печі і замащують челюсти глиною, звикло сивою, розробленою водою. Коли се зробиться, то можна цїлий рік замащувати страву в печі, інакше не можна би сего робити.

Як хто порушить на св. вечер росаду, то буде бруков.

Курім дають їсти серед хижі в обручи яким з бочки, щоби вєць не губили і тихо їх вличуть, щоби яка чужа газдня не чула. Ђїще бере газдня на решето і качає его, щоби тільки було яєць, кілько в решетї дірок.

Як газдня затопит в печі, сїдат на припїчок і квокат, аби кури квокали.

Маштер (ставить будинки) бесѣдує 24 разів „Отче наш“ і 24 разів „Богородице Діво“, би го нич при роботі не дурило.

Як газдиня дує на страву, коли біжить з горця, буде мати опарі. Хто хоче устеречи ся від опарів, цілує немащені челюсти, заки сяє до вечері.

Не треба мовити „мак“, бо будуть блохи. Також не треба кропити землю в хижі водою, бо будуть блохи кусати. На зелізо стають босими ногами, щоби не збирало на них, не творила ся відтруть (боляк).

При вечері давить ся кождий на свій затінок на стіні. Як затінок висший від особи, то буде жити; а як менший, то умре. Як волосє страпате на затінку, то буде чоловік дужий. Як чоловік дуже грішний, як головник, палій, на затінку не видно голови, хіба толуб.

Мечуть в часі вечері пшеницю до повали; коли пшениця пристане до повали, той що метав, їмит мухи; кілько зерен пристане, тільки роїв їмит.

При їді лижки не кладе ся на стіл, щоби зага не пекла, Лижки звязують по вечері і кладуть з мискою під стіл, щоби хуба купи держала ся, другі повідають, щоби челядь мало їла.

Важуть ланцом коники (ноги стола), щоби челядь мало їла.

В Михнівці (Турецького пов.) обвивають на сьв. вечерь ланцом коло двох коників стола там, де сїдають їсти вечерь, бо злий прикований на ланцу і гризе і юж би ся урвав. Але як на сьв. вечерь перед вечерев газда принесе ланц до хиж і овівє довкола стобліня, то і ланц на лихім сцїлат ся, стане як новий і злий знов мусит гризти до другого сьв. вечера.

В Михнівці юж деякі не пють на різтвяні сьвята горівки. Як газда принесе до хиж сїна і соломи, постелит, приходят ангели і дивят ся, ци ладно. А як газда піде до комори, принесе горівки і мовит до газдині: „Дай Боже здоровя!“ — ангели утічут.

Записано в Мшанци дня 24 січня 1897 р. Оповів Пашків Василь із Мшанця, чув, як повідали в Михнівці.

Деколи сїют жито на сьв. вечерь і нераз буде ладне. Я ще тямлю, як Сенїдин Павло сїяв жито за нашов хижев і шов через наші сїни, бо они тамтуді мают вихід на своє поле. Коли вертав домів, мовив до нашого стрика: „Віддав им жито на сьв. вечерь Богу в руки, тїми Яцьку, ци буде з нього дащо муки!“

Записано в Мшанци 5 липня 1899 р. оповів Грицаків Гриць.

На сьвятій вечерь перед вечерев вносять сніп вівсяний, солону і сіно. Тот, що несе сніп, повідат: „Памай Біг, дай Боже

здоровя“, в хижі йому відповідають: „Дай Боже здорова!“ А Солоничин Гриць, коли його в хижі питали: „що несеш?“ — повів: „Золото таке тяжке, як олово“. Солому, діда, розстеляють по землі, а пак на Збіг Богородиці виносять і палат під-горбом. Сіно лшпають де в будинці на другий святій вечір, а пак дають худобі з'їсти. Під сіно кладуть пісок, овес і на всіх штирьох рогах по головці часнику. На сіно розстеляють обрус і кладуть на стів сніп. Сьвітять сьвічків. Страви дають так: Пють горівку і закусувають хлібом з часником, а пак дають дев'ять страв: 1) капуста і бұл, обі страви олійом мастят; 2) пироги з бұл, а як нема пирогів, то паленички, одно, або друге з олійом; 3) киселиця; 4) біб, або горох; 5) ячмінні крупи, або вівсяні з сім'яним, або маківим молоком; 6) груші; 7) гблубці з круп вівсяних, або пшеничних з олійом; 8) пшениця з маком; 9) гриби з олійом. Дехто на кінці груші дав. Півдні 12 страв ладат. Дехто старат селедець, або їмат риби в ріці, як мож, як того року било.

Записано в Мшанци 14 січня 1899 р., оповіла Кіськанина Настуна.

Дівки вигаяють по вечери пса на двір; як бреше, буде весіля. Прийшов жид на стятний вечір до чесного господаря, Івана, просіти ся на ніч. Що там варіли на тоту вечеру!? Варіли рипугі (= пироги), колісниці (= лисниці, дички — яблока або груші), жито не мелене, клоче насічене і много інших страв. І всьом видів, коли їли, хибам не видів, коли їли несічене клоче. Повечерьявши повклякали серед хати, довго ся Богу помоліли, відтак полїгали спати. Баба на печі, дідо з єдного боку за печев, а жид з дрўгого. А дрўге то на лаві, то дехто міг. Аж ту в ночі баба на печі: псс...! а дідо з за печи мене в груди: брдц!

Що мені ту чиніти?!

Іду я під вікно, а вно ся і там за мнов поволокло,

Я під полицю, оно там має свою столицю,

Я під лавку, вно ся питат: „Ци ти тў, Абрамку“?

Я до порога, йому тамтуди дорога.

Били, не задзвонили, били ня там, задусили.

Чесний господарю, Іване, вставайте, сьвітій,

Бо ся просмердів сьвіт.

Прийшов сьвіжий, голодний, жид, а вни ся понаїдали, тай не міг си ради дати.

Несічене клоче дають в горниць на верх на сушені яблока, ци груші, би ся не спалили, бо они сплывають на верх води.

Записано в Мшанци 31 січня 1899 р., оповіла Кіськанина Настуна.

Ваг пішов по дріжджі принести д пасці і днесь є така прі-
мівка, як дахто де піде, а довго бавит, то му моват: „Пішов ис як
Ваг за дріжджами. Пішов перед Великідньом, а прийшов на сьвятий
вечирь. Але го ся питают, як отворив двері: „Ци сут?“ А він ся
захватав, упав через поріг, потерла ся фляшчина і виляло ся все.
І він повідат: „Така то все робота, як хто ся захватат, не буде
добре ходити“.

Записано в Мшанци 4 цвітня 1899 р., оповів Терлецького Гриць.

Як хто ся не здало обує, що видно онучки, то повідают: „Обув
ся, як Ваг“. Хтось замітив, що се рак, та оповідач повів, що Ваг,
але не знав пояснити, що ся назва означає.

Різтво́ (25 грудня). Не дивниця, що в Різтві метелиця.

На Різтво не годить ся в день спати, бо сівба буде падати,
так само на Великдень. Як газда ляже, газдния зганяє єго: „Не
спи, бо сівба буде падати, а мій лен буде красний“.

Щоби кертина не точила землі, на Різтво не кладуть нічого
на стіл з „одґчи“ (одежі), шмата, не кладуть шапки, сірака.

Іуловій Текли скипіло молоко (в сир перейшло) на Різтво, то
она дуже склинала. Як котра знає до молока, то єї молоко не буде
таке, як у других, а буде видно на нїм проміна сине, жовте, чер-
воне, бо людзьке (= чуже).

Оповів в Мшанци 30 цвітня 1897 р. Доронів Йосиф.

Дівкі мѣчут барвінок на Різтво в дзвіниці перед порогом
і в ціркви перед дверьми, а пак дивят ся, хто наступит на бар-
вінок, тот оженит ся з нев. А як жонатий наступит, то му жовна́
умре. Того року не метали на Різтво, то си пригадали на Водохці.

Оповіла в Мшанци 14 січня 1899 р. Кіськати́на Насту́ня.

В різтвяні Сьвята ходили в Мшанци давнійше церковні брацтва
по коляді. Зачинали на Різтво в вечер і ходили через ніч, на Збіг
Богородиці (26 грудня) і Щи́фана (27 грудня) в тім часі, коли
в церкви не було відправи. Суть два брацтва: старше і молодше.
Кожде має старшого і повтѣрного брата. До старшого вступают
старші газди, оно давне і числить тепер над 70 членів; молодше
основане перед 30-ти літами; до него вступают молодші газди і па-
рібки, часто так є, що до старшого належить отець, а син, сли
хоче, вступає до молодшого. Оно числить около 50 членів. Коляду
розпочинали старші, а зараз за ними ішли молодші. Давнійше хо-
дили з музикою, один грав на скрипці, другий „базував“ (= грав
на басі), та з часом музнку занехали. Приходили під вікна свого
пароха, а відтак ішли на кінець села і там зачинали колядовати.

Кожний брат за коляду давав полумацьок (чвертку) віса, а ті, що не були в брацтві, що чья охота і спроможність. Овес зібраний одні і другі продавали пізнійше, найбільше перед ярею своїм людем, а за ті гроші купували віск до церкви і що треба було. Злишні гроші роззначали, сли хто потребовав позички. Давні, старосьвітські пісні зовуть „колядамі“, співати кажуть „колядовати“. Пісні церковні, що уложені на рїзтвяні сьвята, зовуть: „христóсанки“, співати ті пісні, повідають „христóсати“. Той, що провадив хор, називав ся: береза. Він знав яких кїлькадесять коляд. Коли відколядовали „під вікна“ і повінчували, газда виніс зерно, колядникї сипали в міх і ішли до другої хижі, сли газда не просив їх до себе до хижі. А як просив, то заставляв гостину, давав пити горівку, ставив на стіл сир, хлїб, дехто ковбасу і одні Ули, а другі танцювали, коли ще музика з ними ходила. Коли ввійшли до „хиж“, колядовали кождому осїбно, хотьби і найменшому дїтвакови, іншу коляду.

Десь коло 1885 р. я заказав ходити по колядї, бо при тїм минало багато горівки, а відтак підпиті газди вераз добре почували ся. Від того часу іде кїлькох людей по сьвятах під проводом старших братів за дня в село і вибирають коляду, щоби за уансканї за неї гроші купити воску до церкви і т. п.

Тих коляд, які в Мшанци я списав, тут не подаю, бо они правдоподїбно ввійдуть в свій час в інший збірник.

Ой у місті Русалимі божа Мати синка мала,
 Божа Мати синка мала, в пелюшки го повивала.
 Як го в пелюшки повила, до престолу приступила.
 Зійшли ся всі сьвятї, всі сьвятї, духовнї
 І почали книги брати, не знали му імя дати.
 Дали йому сьвятий Павло.
 Божа Мати не злюбила, від престолу відступила,
 Вся ся земля засмутила.
 Ой у місті

 Дали йому сьвятий Петро

 Ой у місті Русалимі божа Мати синка мала,
 Божа Мати синка мала, в пелюшки го повивала.
 Як го в пелюшки повила, на престолї положила.
 Зібрали ся всі сьвятї, всі сьвятї, духовнї
 І почали книги брати, не знали му імя дати.

Дали йому Ісус Христос.

Божа Мати ізлюбила, вся ся земля звеселнла.

Записано 27 січня 1897 р.

Співав молодий хлопець, Йосиф Гула, десь чув в селі. Кіськанина Настуня питала ся його, чи се христосанка, а він повів, що ні. А вона на те так повіла: „А одже ходив по коляді в селі якийсь з Бистрого, бив у нас і тото співав“. Той хлопець був трохи письменний і знав, що такої коляди нема в церковних збірниках. Та в сьвята ходять нераз за дня по два, або і один, дістане собі хрестик з церкви, співають церковні коляди і за те люди дають їм, хто збіжа трохи, буль, покладки. Назбиравши божого дару, продають его де в корчмі. Так ходять біднійші люди, щоби що заспівати. Таким чином тій невістї завиділо ся, що се христосанка, коли її співав якийсь чоловік з Бистрого.

На Різтво є другий полазник.

Рано вводять до хиж худобину і дають ї їсти хліб. Якийсь хотів ввести лоша за полазника. Не хотіло іти; він кличе, приговорює: „Ходи цюсю, ходи“, а вона такої не хотіло, фиркало ногами і виривало ся ему з рук. Роззлочений газда крикнув: „А куш, бідо, до хиж за полазника“. Се така насмішка; нераз собі приговорюють, коли кому щось не веде ся: „Взяв собі біду за полазника“.

Як буде від Різтва до Водіхц іней на деревах, буде намолотний рік.

Від Різтва до Нового року не перуть. Межи сьвятів не годит ся прьастити в вечір, бо будуть чирвакі сир точити. Котра знає відобрати другій молоко, то ся покаже, бо хоть би в найсьвіжшій сирі покажуть ся чирваки.

Оповіла в Мшанці 14 січня 1899 р. Кіськанина Настуня.

Межи сьвяти не годит ся споминати вовка, бо пак важит на худобу. Як учуют дзвонів, то виють. Як учуют дзвонів на велике сьвяго, то лізут; они забігают, аби вчули, бо мают більшу міць до худоби.

Записано як висше.

Бабонин Павло ворожит на погоду з 12 днів межи сьвяті на погоду, чи слоту на 12 місяців. Різтво значить на лютій; як тепло через цілий день, то цілий лютій буде тепло; як тепло до полудня, то тепло буде в місяци до підповня, а відтак буде сніг, або слота. Жаловав, що не вмів писати, а так не може всіх днів затамити, які були. Як би знав писати, то би знав добре, який котрий місяць.

Які свята на ті самі дні припадають?

Бабонин Павло повідав, що Благовіщення і Йова в тот день припадають, що святий вечір, Йірья і царя Костянтина, що Різдво. На один день припадають Перша Матка і Пилипово Пуцня. Один газда замітив: „А Івана коли мана“. Друга Матка і Шифаня. Від Дмитр'я до Йірья є акурат пів року. Від першої Матки (15 серпня) до Пилипового Пуцня є тринайцять неділь.

Unions libres chez les paysans de la Sibérie.

par M. B...

Житє на віру у сибірських селян.

Проживши кілька років по містах і селах Сибіру, я мав можливість придивлятися там до життя і до людей. Із своїх вражінь і спостережень подаю тільки те, що належить до родинного життя, а особливо до життя на віру. Сьвіжого чоловіка вражає в Сибіру легкість звичаїв по містах і селах. Які причини впливали на такий розвиток життя, судити тепер не берусь, але можу зауважити, що тут мабуть найбільше причинило ся те, що Сибірське родинне житє складало ся не на підвалинах сторонних звичаїв, а більше випадково, як трапляло ся, і часто дуже відсторонь від усякої урядової і громадської регламентації. Людей, вихованих під иньшими умовами, під иньшим гнетом суспільности, така атмосфера вражає, Сибірякови ж вона здаєть ся звичайною, бо виріс він в їй, як риба в воді.

Житє на віру трапляєть ся у Сибіру на кожному кроці. Люди, що живуть на віру прийаті в громаді, як би вони були вінчані. Звуть себе: муж, жона. І мені випадком тільки приходилось довідатись про деяких знакомих, що вони не вінчані. Прикладів такого життя між всіма верствами Сибіру можна навести силу. (Статистику подаю лаше про села). Легко тут сходять ся, легко й розходять ся. Само житє розв'язує церковну обрядовість, а дякуючи сьому легше тут людям розв'язувати свої сімейні драми.

В Красноярську була в мене знайома родина, приїзжого з Росії значного урядовця, так та вихована під впливом суспільности в Росії, де не водять родинного знайомства з людьми, що

живуть на віру, поживши в Красноярську рік, не могла підшукати собі відповідних знайомих, бо де хтіла-б зійтись родинно, а там житє на віру!

Але се серед так званих осьвічених людей. Далеко цікавіше те, що ми бачимо з сього боку по селах. Сибірці — люди практичні і розумні і мають у собі багато здорових підвалин житя. Житє витворило у Сибірців сильну вдачу, практичність і енергію. Вони ніколи не знали павщини, а зміцнівши матеріяльно, не знають тих тяжких економічних обставин, що пригнечують дух народа, роблячи його економічним кріпаком у Росії.

З урядниками, з усіма, кого у нас вважають за „панів“ Сибірські селянини і селянка поводять ся як з рівним. Раз прийшлось мені з одною великою кумпанією їхати до парохідньої пристані. Приїхали ми, але пароходу ще не було. Прийшлось дождити на його. Їхав тоді один полковник і генерал. Селянин, що віз їх, тут же коло них в хаті розвернув ся на лаві, приймав участь в їх розмові, а часами і сперечав ся з ними, виказуючи свої погляди. Сумно став, коли пригадавш нашого чоловіка, що стоїть перед паном без шапки і у порога*).

Сибірська жінка се не та пригнічена кріпачка, як в середній Росії і хоч говорить вона про свого чоловіка „мій хазаїн“, але почуває себе вільнішою. Вона більше забезпечена матеріяльно вїж жінка в Великоросії і навіть в Україні, вона менше працює, але як прилучить ся потреба в горячій роботі, такій як косовиця, або що, тоді вона йде поруч із чоловіком. (Дівчата косять вже з 13—14 літ). Заступає вона чоловіка і в других випадках. Нераз доводилось бачити, як везе вона „вольную“**) або справляє замість свого чоловіка сотського чи десятника, коли той по якій будь причині не може сповняти своїх обовязків. Се трапляєть ся рідко і то не в важних випадках.

Сибірчачка, коли ще дївує, то в справах серцевих сьміливо йде туди, куда тягне її серце, а коли за мужем і по якій будь при-

*) Як видно із часописей, російські дворяни бажать тепер забрати до своїх рук найкрасні землі у Сибіру, на Кавказі і других краях царства. Про се подали проєкт Курські і Катеринославські дворяни. В такій великій стороні, як Сибір демократизм люду і односторонність в напрямку ідейнім „представляєть ся крайне опасной“. Вони обіцяють бути посередниками між урядом і народом і як передає „Сынъ Отечества“: „автор проєкту помічає: ми витворимо верству „истинно русских людей“ і сам самим зробимо далекі краї Росії сустанвою і неподільною частію Імперії і тільки сам шляхом закінчимо почате відважним брѣмком упокорення Сибіру“. („Сынъ Отеч.“ 1899, Нр. 69).

**) Приватна підвода для проїзних.

чнів не вживаєть ся з чоловіком, або його ріднею, то зіставляє його і шукає собі нової пари.

Що до полових відносин, то поїздивши по селах Іркуцької і Єнісейської губ., я зауважив звичаї з малими відмінами майже всюди однакові.

В д. Верхне-Зімінській, Ірк. губ., от що оповідав мені один жонатий чоловік (що опісля потвердили і хлопці) про їхні парубоцькі звичаї. В їхнім селі, і, як вони кажуть, і по інших потрахтових селах, парубок (парень“) умовляєть ся з дівчиною жити з нм яквїсь час і платить їй за „вінець“ 3—4 рублї. В термін або й перед ним передає її другому. Приводить в умовлене місце, тудя приходить другий парубок, віддає йому першу його грошеву втрату і бере собі дівчину, а той шукає собі нової. Як така дівчина почне ще з другим заходити, то парубок, що живе з нею, може помститись над нею. Часом трапляєть ся, що парубок віддавши дівчину другому, потім сам вертаєть до неї і женить ся.

В д. Мойген, Ірк. губ., один парубок лїт 18-ти розказував мені, як він підмовив дві дівчини приятельки, щоб вони разом з ним жили.

В Серезї, Єніс. губ., один парубок казав, що всі їхні дівчата живуть із хлопцями, тільки так, щоб ніхто не знав. „Тепер повиходили за муж самі красші, а поганьші зістались, та й то такі, що доброму хлопцеві стидно й на „посїдєнки“ йти — самі затагують в лазні“*).

Хлопець з с. Ніколаєвського, Ачинського пов., оповідав як він підмовив дівчину жити з ним. — „А візьмеш мене, як тяжка стану?“ — „Візьму“. — „Забожись“. — „Що, перед тобою свїчки ще ставити?“ Зійшлись вони. Він потім хотів її взяти, але довідав ся, що вона щось погане про нього казала, то й одруживсь із другою. А та зі злости порвала на „заїмці“ його сорочки. За се він з хлопцями вимастив їй двері дьогтем.

Молодий візник, що віз мене із Назарової на Ачинськ, вимовивсь, що він через те одружив ся в другому селі, що у них мало в таких дівчат, про яких нічого не було-б чути, єсть у їх селі тільки дві таких, а решта... „Батьки те, як поводять ся їх дочки, не завсїгда й знають і не дуже то й дбають“.

Про загальну вільність дівчат (як і замужних) можна-б навести багато фактів. Користаючись лиш деякими, додаю тільки, що

*) У Сибїру кождий господар має власну лазню. Після „вечерок“ по сих лазнях розходять ся закохані парочки.

по селах, де я жив, як казали мнї селяне, мало було дівчат, з якими не було-б яких випадків. Сибірці кажуть, що у їх краї дівчина з 13—14 літ починає вже жити половим життям.

На переселенчеських участках, Ачинського пов., Єніс. губ., є багато переселенців із України. Хто з них приїхав пізно, не осїв ся на своїому участку, той мусить зимувати по селах давних мешканців. Приїхавши сюди з власними формами життя, вони і придержують ся їх. Сибірцям же дивним здаєть ся, що парубки-Українці лягають в хатї з дівчатами спати. „Тепер нова мода пішла: „парні“ ходять до дівчат і при батьках лягають з ними спати. У нас, як би так, то не звісно щоб було... У нас дівчина 13—14 років уже жпе з ким небудь. Навіть богачів дівки і тії водять дїтий“ (с. Серезж).

В двацяти верстах від с. Підсосенського є участок Добрий. Належить він до Підсосенської парохії. Переселенці Полтавці обстроїлись уже і сяк так хозяють бідуючи. Трудно їм прохарчовувати ся в довгі зими, особливо в кого дїтий багато. Користаючись сим, підсосенці їдуть тудя брати дівчат кужелї прями. Дівчина окрім прохарчування заробляє в день 3 коп. Мене раз здивувало, що дочка заможного полтавця теж пересиджує в селі. „За церквою скучно, то й поїхала вона в село“, пояснює сей виїд її мати. Але не в одній церкві тут діло. Нічого дивуватись, коли сумне житє серед сибірського степу, брак веселощів, які зістались на Україні, хатні злидні не задовольняють дівчат і їх потягне часом в сибірське село, де веселїше їм живеть ся. Трапить ся там де „вечорка“, підуть співи й „хороводи“, гармонія та байдурка, а то кождий „парень“ візьме на колїна собі дівчину і жартує, прилюдно цїлуєчись із нею. Для українок-дівчат все се нове і цїкаве. Не до сподоби полтавцям-парубкам, що дівчата їхні залишають їх і тягнуть до сибірського села, але з сього користають підсосенські парубки. Вони наняли для сих дівчат у одної вдови хату, ходять туди до них на вечериці і лягають з ними спати. Звичайно тут починають ся підступи з коханнем: інстинкт мисливця показує, як піймати пташку. Яка-б там не була слава про поведженє сих дівчат, але знаючи побут Сибіру, напевне можна сподіватись, що під впливом тамошніх звичаїв і звичаїв українських переселенців стануть инакшими.

У житю на віру значний відсоток дають сибірські дівчата. Як будувалась зелїзниця, то багато їх ішло тудя в куховарки („стряпки“). Там вони сходились із робітниками і жили з ними на віру. Раз заходжу при зелїзницї в курїнь, що дошками був подїлений на невеличкі кімнати, розпитую, хто тут живе. „Се ми живемо, а се дівка з мужом“, відповідає одна молодиця. Одна із таких

дівок повернулась була до дому в с. Підсосенське, щоб повінчатись, бо скоро мала стати матерію. Батько добре прийняв її і будучого свого зятя, але потребував з нього 25 р. „калему“. Той згодився був дати, але піп не повінчав, бо у молодого паспорт був просрочений. Так вони не вінчані і знов повернулись назад.

Як в Ачинську будували міст через р. Чулим італіянські мулярі, то з Назарової і других сіл пішли туди дівчата. Поки жили там Італіянці, що заробляли добрий гріш, то й дівчатам добре жилося із ними, а переїхали вони далі, то сибірські Італіянки мусіли повернутись до дому.

Один знайомий мині сільський писар Р. став жити з одною дівчиною, заплативши батькові її 10 карб.

На питає, чому вільні люди не вінчають ся, а живуть на віру, приходилось вераз чути: весіля багато коштувати не та навіщо й попові давати заробляти, коли й так можна жити? Коштовність весіля пояснив мині один випадок життя на віру між переселенцями на одному участку. Там парубок з дівкою стали жити на віру, не маючи коштів справити собі весіля. Житє на віру існує і на Україні, лиш в таких випадках, де не може бути вінчання, як напр. четвертий шлюб, але з фактом життя на віру між православними, парубком і дівкою не приходиться ся здібати, і випадок між переселенцями окрім матеріальної сторони можна ще пояснити впливом загального толерантного сибірського погляду на таке житє.

Коли дівка завагітає, то батьки мирять ся з сям. Дівчині хоч і соромно, але все-ж вона на „гулянки“ ходить. Люди посміхують ся, але за великий стид сього не мають: „скорійше за муж піде“, бо за неї „калему“ давати не треба та і готовий робітник буде.

Коли дівчина виходить за муж, молодий мусить платити за неї „калему“ 50—90 карб., часами й менше, скільки зможе. Сі гроші йдуть на виправу молодої і на весіля. Взагалі весіля коштує молодого 100—200 карб. Щоб же дешевше обійшлося, парубки крадуть собі дівчат — підмовляють їх втікати з ними. Тоді весіля тихе без „калему“ і обходиться воно молодому 30—40 карб. Я одну молодицю питавав ся чого вона втікла за муж. „Я тоді перший раз бачила свого чоловіка, такий показав ся він мині веселий, підговорив мене — що-ж, другі втікають і я втікла за нього. Весіля коштувало його лише 30 карб.

Часами дівчата втікають за муж, коли батьки не згоджують ся віддати їх за кого вони хотять. Приклад такий був в селі Т—ві. Там 16-літня дочка сільського писаря втікла до сусіднього бідного парубка. Писар із початку не згоджував ся на шлюб, але потім

примирив ся із долею, коли дали йому 10 карб. На весіля-ж тільки на третій день пішов, коли в дома не було чим похмелитись.

Як відбуваєть ся крадіж молодих, наведу кілька прикладів.

Із Пісочної оповідав мені, як він женив брата. „Підмовив я дівку, дочку українця-засланця втікти за мого брата. Вона згодилась і в заклад, що не обмане, дала хустку рублів в 7. Мама її якось догадалась і вилаяла її за се, але все такн не встерегла дочки, як та втікла в умовлене місце. Я її взяв в „кошовку“ і привіз до дому. На другий день я з братом поїхав до тещі, щоб вона „дала руку“ на шлюб дочки і та згодилась. А перед крадіжкою я був у попа, з села якого вкрав молоду. — „Благословіть, батюшко, молоду вкрати“. — „Що ж, можна, тільки дорожше обійдеть ся“... За метрику молодої я дав йому 10 карб. та і своєму попові за вінчане 10 карб.“

„Я вже трое дівчат був украв“, оповідав мені парубок із Тюлькової. „Але дві з них, то варити не вміли, то так не вподобались і я спустив їх з рук, підмовивши товаришів, щоб ті відговорили їх жити зо мною. Трапилось якось мені везти „вольную“ в д. Атаманову — а там моя сестра за мужем. Я заїхав до неї. Прийшли парубки і запросили до себе на „вечорку“. На „вечорці“ мені дуже вподобалась одна дівчина, давай я її вмовляти, щоб за мене пішла замуж, а коли батьки не згодять ся віддати з доброї волі, то щоб втікла. Та згодилась. Тим часом дома почали у мене молотити, а то се, то те і я не міг зібратись їхати за нею, а вона вже пять разів переказує зятем, щоб я приїздив. Нарешті я вдав ся до попа: „що-ж, кради, повинчаю“ — її було вже 22 роки. Поїхав я. Зять мій пішов до молодої батька, дав її зрозуміти, що я приїхав тям, що взяв на себе мою шапку й кожух. Старого запросив випати. „Що-ж, Григорию Івановичу, Катю твою за жінчиного брата вкратимо“... Але старий гадав, що се лише жарти. А Катя, тим часом взявши сукна на хутро, вийшла із хати. Я її підхватив на сауні і навтікача. Дома кинулись за нею та за нами, але не здогнали нас. Я жив з нею дві неділі як із жінкою і зовсім ми були спарувались. Потім поїхали вінчатись. А батько молодої підмовив попа не вінчати нас, бо траплявся йому другий зять заможніший від мене, та й той дав попові 10 карб. хабара, щоб не вінчав нас. Катя майже просила була батька віддати її за мене, але піп відмовив таки його і Катю силою вивели із церкви. Я став загрожати попові, що скину його з парохії, але нічого не помогло. Потім Катю видали замуж, але не за того, що відбив від мене. Тепер її але, муж у довгах і батько її жалкує, що загубив її долю.

Із Тойлука, Тюльк. вол., одна дівчина втікла в д. Атаманову, але як її не було ще 16 літ, то піп і не повінчав. Прожила вона на віру шість місяців, не сподобалось їй там, повернулась до батька і вийшла за муж у с. Курбатово.

Сватами йдуть від молодого до батьків молодої батько й мати молодого, або близькі родичі, вони тоді-ж умовляють ся і за „калпим“. При такім весілю у молодої буває „двішнік“, а як вона втікає за муж, то „двішніка“ не буває.

Коли в родиннім житю, котра із сторін не вживаєть ся, тоді розходять ся і кожде шукає собі пари. Який відсоток в житю на віру складають жонаті чоловіки, або замужні жінки, подам в кінці, тепер лиш наведу кілька характерних побутових фактів.

В Кемчузі, Ачинського пов., довелось раз мені бути сьвідком такого випадку. Чоловік виїхав заробляти на залізницю, а жінка зісталась дома і не могла помиритись з лихою свекрухою. Та усе докоряла її, що вона ледащо і що вість ся. Врешті втікла вона до своїх батьків, але потім повернулась за скринєю. На розділ прийшли поняті (сьвідки) і староста. Між бабами підіймав ся гвалт за кожду ганчірку. Один понятій і каже: „у мене те-ж невістка втікла, не хотіла робити. Зиму перезимувалась, а в роботу, язвія її візьми — втікла: за хлопцями ганяють ся“...

Жінка селянина с. Ключей. Ач. пов., Ч. зійшлась із жонатим чоловіком с. Рибалки тог. повіту, Е. Коли її чоловіка не бувало дома, тоді Е. їздив просто до неї, а як Ч. бував дома, то сходились вони у знайомих. Але врешті обікрала вона свого чоловіка і втікла до Е. Прийшлося Ч. шукати, хто-б жив з ним на віру. Найшов він був на переселенчеському Агатінському уч. одну вдову із українок, але та не згодилась жити без шлюбу. Тоді він взяв на службу до себе дівку із с. Тарханки. „Прошу її, щоб зісталась жити зо мною на віру, але вона все ще не згоджуєть ся. „Поживу“ — каже — „побачу“. Мама її радить їй: „Йди, се тобі щастє трапляєть ся“. „В мене сїм коний, поля сієть ся вісім десятин і всього до волі в та і грошики водять ся — от і тепер 80 карб. узав, що возив гальку (дрібні камінці) на трахт. Усі їй радять жити зі мною, усі жалкують мене — може й згодить ся“.

В Серезжі музикант жив на віру. „Сожительница“ зістала йому трох дітей і перейшла до другого житя. Але по двох місяцях посваралась із тим і зробила йому чиналу рану ножем, за що взяли її у острог (до криміналу). Повернувшись до дому вона знов прийшла до музиканта, але музикант не прийняв її. Вона хвалить ся, що або заріже або застрілить його.

15 літ назад в Даурській волості був такий випадок. „Сожитель“ пішов на золоті копальні на Ольокму. Там за промивку золота брав він в літо 700 карб. Тим часом дома кумки стали підмовляти „сожительницю“ зрадити йому і повінчатись із другим. Та й послухала їх. Дочув се „сожитель“ і приїхав до дому. Виновна прибігла виправдуватись і переказала йому, щоб прийшов побалакати з нею до її тітки. З сльозами складала вона вину свою на других, що її підмовили. Той з виду неначе був до усього й байдужий, але в самім розпалі бенкету сказав, що вона вже все одно не його, схопивши сокиру, порубав її на кусники і сам віддавсь в руки поліції. Далі оповідають, що він вискочив із біди тим, що його було признано слабим на білу горячку... і висидів він в тюрмі лише 1 місяць.

В Сибіру можна спіткати і такі випадки, що при одній жінці буває двох чоловіків, або при одному чоловікові двоє жінок. Часом з ним криють ся, а часом живуть зовсім таки прилюдно.

В с. Підсосенськім дві „сожительниці“ плачучи провадили на цвинтар свого „сожителя“, а потім мирно зістались разом жити. В с. Курбатові коло чоловіка й жінки примостив ся ще Кавказець швець. Ввійшовши в сім'ю отверто „сожительом“, він заробок свій вкладав у спільне господарство. В однім селі був дяк, так той взяв до себе чоловіка з жінкою і всі трое вони склали одну родину, так що коли дяка перевели на другу парохію, то всі разом вони і переїхали.

Як ілюстрація до життя на віру можуть служити ці статистичні цифри. На 10 сусідних сїл Гнісецької губ. припадає 1120 семей; із сього числа 84 жавуть на віру. Їх складають:

	засланці:	тубильці:		засланці:	тубильки:	
Парубків	18	—	9	Дівчат	1 — 22	
жонатих	17	—	17	замужних	3 — 25	
вдовців	8	—	14	вдов	1 — 31	
розведених	1	—	1	розвідок	— — 1	
	85*)				84	

Із засланців значний відсоток дають жонаті чоловіки і замужні жінки. На се має великий вплив те, що засланця, окрім каторги, не розриває шлюбу. А зіставивши свою дружину дома, засланець чи засланця мусить шукати життя на віру.

*) Два чоловіки коло одної жінки.

Малий відсоток засланиць в порівнянню з сибірками залежить від того, що взагалі не багато женщин засилають ся на Сибір.

В порівнянню сї цифри дають таку картину:

Парубків	31.76%	Дівчат	27.38%
жонатих	40.00%	замужних	33.33%
вдовців	25.88%	вдовиць	38.10%
розведених	2.36%	розвідок	1.19%

	засланці:	тубильці:		засланці:	тубильки:
Парубків	21.17%	— 10.59%	Дівчат	1.19%	— 26.19%
жонатих	20%	— 20%	замужних	3.57%	— 29.76%
вдовців	9.41%	— 16.47%	вдовиць	1.10%	— 36.91%
розведен.	1.18%	— 1.18%	розвідок	—	— 1.19%
	51.76%	48.24%		5.95%	94.05%

Окремо по селах жите на віру дає від 3% до 17%, середній же відсоток 7.5%.

Б.

Sommaire.

Liberté relative des relations sexuelles en Sibirie en général. Absence du anciennes traditions et la faiblesse de la réglementation sociale et même légale. Unions libres chez les paysans a cause du gros depenses pour le mariage. La statistique constatant 7 1/2 unions libres pour 100 familles.

Rites et usages nuptiaux dans le village de Zemlianka gouv. de Tchernihiv

par

Mme P. Litvinova-Bartoche.

Весільні обряди і звичаї у селі Землянці Глухівського пов. у Чернігівщині.

Весілля справляють у нас найбільше від Водохрещів (6. Стчня) до Масниці і від Покрови (1. Жовтня) до Шилишівки (14. Падолиста) — у другі-ж часи дуже рідко. Давні звичаї весільні вже мало хто памятає, хіба старі люде; молоді-ж баби вже багато де чого позабували через те що у нас тридцять-пять років був такий піп, що страшенне нападавсь за усякі давні народні звичаї, пісні й обряди. Одначе усе-ж таки вдержалось ще чимало старовини і добре роспитавшись можна ще дати досить докладний опис наших весільних звичаїв, особливо роспатуючись пізно ув осени, коли людям вільнійше, не треба дуже хапати ся до роботи...

І у нас, як і скрізь на Україні — весіле одно, а вінчання друге. Буває, що люде живуть не вінчавшись, на віру, відбувши потихеньку хоч маленьке весіле, не відбувши ж весіля не можна жити у парі, хоча-б люде і повінчались. У 11-тій киевщці „Київської Старини“ 1897 року, у статі „Сзадебные обрядные хлѣбы въ Малороссіи“, небіжчик Ястребів наводить оповіданє з одеської часописи „По морю и суши“ *) про весільний обряд без вінчання у бурлаків на степах **). Мабуть що сей обряд і є найголовнійша річ, котра дає молодим право жити у куші, бо він є скрізь і у нас і відбуває ся у кожному разі, коли є молодим яка перешкода він-

*) І. Л. „Изъ прошлаго нашихъ степей“, По морю и суши, 1895, ч. 12.

**) Наводимо се дуже цікаве оповіданне цілком: „А знаєте (росказував старий бурлака), аже-ж ми сами й вінчали ся! — Як-же Ви вінчали ся? — Та ось як: Під празник іде хто з наших — отамап, або хто старійший літми, до оконома

чати ся в церкві, коли наприклад хто з молодих удовів по 3-му шлюбі, або найчастійше, коли не мають грошей, щоб заплатити попови, або що. Де коли бував що опісля такі люде візьмуть шлюб і у церкві, але у такому разі весіля вже не буває*).

А. Допитки.

Иноді, як ще не певно чи піде дівчина за парубка, то засилають наперед на допиток свата, а частійше сваху, роснитатись чи приймуть сватів. Буває що засилають на допитки і після сватання, уже як хліб відмінили, як що боять ся, щоб батьки молодої не передумали або щоб хто не перебив молодю. На допитки іде сват або сваха і старають ся вговорити батьків молодю, щоб віддали її за парубка. Як що ті згожують ся, то пють „могорича“ (ставить могорич усе одно хто, найбільше та сторона, що має більше інтересу), як-же що не хочуть віддати то або вертають хліб, або той хто прийшов допитуватись домагає ся, щоб вернули. Як що допитки бувають перед сватанням, то коли дівчина або її батьки не згоджують ся то сватів не пасують і вони йдуть ні з чим.

В. Сватане.

Сватане буває по усі дні на тижні, окрім понеділка, середи і п'ятниці. У понеділок не сватають, бо у сей день нічого не годить ся починати, а у середу й у п'ятницю, бо се дні пістні, а сватам треба давати на закуску чого небудь скоромного, м'ясного. Сватають ся окрім того тільки у масоїд: з Водохрещів (після того як воду посвятять) до Масниці, з Хоминої неділі після Великодня до Тройци і в инші масоїди з розговін до заговін.

і просять дати хліб, цілий хліб. — На що тобі? питаєь ся той. — Та знаєте, тамечки нам людий звінчати треба! Ну от візьме він той хліб, устроить у його зверху дрібочок соли, а до його підійдуть молодий з молодю. Виберемо весільних батька й мати, молоді їм вклонять ся, а ті іх поблагословлять і навчать як треба жити.. Потім молоді підійдуть до того, хто держить хліб і обіцяють ся Богом і хлібом жити дружно. Ото й усе!⁴. Нам казали, додає веб. Ястребів, що при сьому обрядові хліб вляли на діжу і молодих обводили у парі навкруги діжи (с. Компаніївка, Блисаветград. пов.). По наших селах сей вкорочений до найголовніших елементів весільний обряд відбуваєть ся хоч не дуже гучно, але! усе-ж таки з правдивим короваєм.

Ред.

*) Складаючи нашу щирю подягу шановній добродійці П. Я. Литвиновій за сей гарний опис, сподіваємо ся, що вона подасть нам ширші відомости про обрядову сторону такого безшлюбного весіля, котрі ми й додамо у кінці статі. Ред.

Особливого часу задля сватання не має: можна йти сватати з ранку до пізнього вечера, але найбільше сватають ся у вечері, щоб люде не бачили як що часом парубковнй випадє з'їсти „гарбуза“ або „потягти ковша“. Так звичайно кажуть, коли парубкові доводять ся „піймати облизня“.

Коли або сам хлопець знайде собі дівчину і просить батьків, щоб дозволили йому оженитись, або самі батьки надумують ся, що час вже оженити сина і намітають яку дівчину — перше діло „за-сплати сватів“. Задля сього запрошують двох людей, звичайно поважних і безперемінно жонатих, не молодих, хоча й не дуже по-старілих, частують їх горілкою і просять пійти посватати синови дівчину. У свати завше беруть людей розумних, таких щоб вміли говорити, бо нераз від їх вміння поводитись залежить доспих усього сватання. Найчастійше у свати просять родичів або близьких людей. Звуть їх сватами, або старостами: старший сват і сват, староста й підстароста*).

Почастувавши запроханих старостів мати молодого шукає хліб, не дуже великий, хунтів 6 або 7, на котрому-б був зліпок (се-б то знак, що хліб злип ся у печі з другим хлібом) і до котрого на спідці пристало трошки угля, попїлу або печинни — се так „годить ся“, щоб вдача була. Знайшовши такий хліб мати обгортає його у чисту білу хустку і віддає сватам. Узавши хліб до рук свати становлять ся серед хати, хрестять ся до „богів“, кланяють ся господарям і відобравши останнє привітання: „Дай Бог у час добрий!“ ідуть з молодим сватати дівчину.

Як що сватають ся у свому селі, то парубок рідко коли йде до хати до молодої разом з старостами, а звичайно йде туди де дівчина — на улицу, або на вечерницї. У чужому ж селі парубок увіходить до хати разом з старостами.

Увійшовши у хату свати кланяють ся господарям, кладуть на стіл хліб, покривають його хусткою і кажуть:

— Добривечір Вам, бувайте здорові з недїлею (чи там з суботою або що)!

— „Добривечір і Вам!“ Сідайте, розкажіть чого прийшли, від кого і як і що? відказують батько й мати дівчини.

*) У старовину мабуть сватом чи старостою був старійший у роді або й жрець: він усе й усіх благословля, він ходить скрізь з молодим і благословляє на кожную річ, навіть і у хаті молодої, у котрої нема свого старости. Видко се збутки тих часів, коли молоду викрадали, або викупали і коли старійшому або жерцеві (одно й друге мало бути разом) доводилось улаштувати усе.

— Коли приймаєте хліб — сіль, приймайте й нас! Ми чули — у вас дівча є, а у нас парубок: чи не дасть Біг нам бути сватами із Вами?...*)

— „Та є, кажуть батька“, — тільки треба дівки спитати, що вона скаже?

Мати бере хліб у руки і роздивляють ся. Як що хочуть хліб „прийняти“ то просять сватів сідати, питають ся за кого прийшли сватати і побалакавши трохи, посилають одного з старостів пошукати дівчину на улиці чи на вечерицях. Знайшовши дівку староста веде її до дому і вона по тихеньку каже матері чи згодна вона йти за того парубка чи ні. Увійшовши до хати дівчина стає коло печи, ввидом до комина, і мусить пальцем колупати піч. На запитанне чи згодна вона йти за парубка, вона звичайно відкажує: „Як батько та мати — так і я“! Як же що не хотять віддавати то кажуть: „Вам, люде добрі, нема догани, а дівка в нас ще молода“, або „віддавати ні з чим“! Як що діло лагодить ся то старостам і парубкови подають закуску: сало, ковбасу, яєшню й горілку. З сього дня молодий вже мусить ходити ночувати до дівчини у хату і спати з нею аж д овесіля. Як же що не хотять віддавати то сватів не частують нічим і вони йдуть собі як то кажуть „узявши гарбуза“ або „потягнувши ковша“!

Виходячи з хати старости запрошують батьків молодої приходити „у розгляди“ до молодого, а ті кладуть хліб на полицю.

С. Розгляди.

„У розгляди“ йдуть другого-ж дня, або двів через два, або три. Йдуть або йдуть батько і мати молодої і родички: сестра, що вже повиходила заміж, і рідні й в других, тїтки, хрещена мати і т. и. Як що достатки парубкового батька досить відомі і не становлять головнійшого резону сватання, то розгляди не мають особливого значіння і переводять ся просто на почитування, як-же що достатків молодого не знають, то розгляди роблять ся з найбільшою увагою і з можливою суворістю.

Поздоровившись з батьками молодого родичі молодої кажуть: „Оце-ж приїхали ми до Вас доброго здоровля навідатись“! А ті відказують: „Покірно дякувати Вам!“ і просять до закуски.

*) За давніх часів, а иноді й тепер старости удають з себе мисливців і віби то шунають куницю, чи лисицю. Їм одказують: „Пошукайте, може й знайдець ся!“ а як не хотять видавати дівки, то просто кажуть, що „ціякої кунці тут нема!“

Але ж до закуски сїдає хіба тільки один батько молодої, а жінки відказують: „О — ні, не шукайте горілки, а попереду ось покажіть, що у Вас є!“... І промовивши се баби заходжують ся лазити й нишпорити скрізь по усій оселі, розглядають двір, город, клуню, дивлять ся чи багато хліба й сїна, роздивляють ся худобу, комору, лазять до льоху, на горище, облацують поставлені і повішані мішки, щупають патниками по засїках і зріках, ходять по сусїдах розпитуватись за молодого, чи не нікчемний він, чи замїжні вони люди. Як що приходить ся обманювати, то сїма молодого стараєть ся підпоїти розглядчиць, щоб вони не додивились, що у мішках висять замість сала мерзлі кизяки і не долацались, що у перевернених кадовбах верно насипане тільки на дно. Задля сього „часу“ у двір до молодого позивають у сусід збрую, а деколи навіть і коняку або вівцю, котрих потім після розглядин вертають. Як що розгляди не вдовольняєть родичів молодої, то вони зараз же не закусюючи, виїздять до дому і вертають прийнятий було хліб. Як-же що розгляди вийдуть на добре, то усі сїдають, закусюють і кажуть сватам коли приїдуть за хустками. У розгляди їдуть завше у ранці, щоб успіти засьвітла усе роздивитись. Бенкетують же до пізньої ночі.

Д. Заручини або хустки.

У визначений день молодий з старостами їде до молодої „по хустки“, чи по „заручини“. Дівка, що подавала хустки, зветь ся „зарученою“. Хустки можна давати по всї дні на тиждї, коли можна свататись і тако-ж ув усяку пору. Одначе-ж звичайно се робить ся у вечері, коли людям вільнїше від роботи. Задля сватів наготовляють закуску: сала, ковбаси, яєшні, сметани, горілки. Коли приїздять молодий, то молода закликає до себе „гуляти“ дївчат і парубків. Самі заручини бувають так: батько бере у руки хліб і сіль, мати — ікону і сїдають у ряд на услон чи на лаву, таким робом, щоб батько був з правої руки, а мати з лівої. Сват, чи старший староста бере молоду за руку, підводить до батьків і каже: „Проси у батька з матїрю благословення, кланяєсь до ніг три рази!“ Молода тричі кланяєть ся у ноги батькові й матері і каже: „благословіть, тату й мамо подарки, роздать“! — „Боже тебе благослови! тричі відказують батьки, тричі благословлячи дочку. Після поклонів дївчина цілує батьків у руки й у губи і розносить дарунки Батьки кладуть хліб на стіл, ікону ставляють до богів на божицю і сїдають де-небудь одсторомь, звичайно заплакавши трохи. Молода бере талїрку, на котрій і розносить заздальгїдь наготовлені

дарунки — хустки. Посереду подає найкращу хустку молодому і кланяєть ся у пояс, потім гірші хусточки підносять старостам. За хустки молодий і обидва старості кладуть на талїрку гроші, а хустки ховають по кишених.

При сьому дївчата, які є у хатї, співають :

1.

Приїхали сваточки по платочки !
Не кажи ти їм, батенько, що ми дочки,
А скажи ти їм, батенько, — челядочки !
Сховай мене, мій батенько, у комору,
Щоб не узяли єї гостї із собою !
„Не за тим же, дитя мов, вони приїхали,
Щоб без тебе, дитя мов, вони поїхали !
Того-ж вони приїхали, щоб тебе узяти,
А не за тим, дитя мов, щоб тебе ховати !“

2.

Оріхова сьвітлонька, оріхова !
Повна вона соколів налінула.
То-ж бо не соколи, то усе сватове !
Ой хто-ж тебе, Марусенько, да сватає ?
Ой хто-ж тебе молодую да силує ?
„Сватають мене старостоньки
Да з чужої сторононьки,
Силує, видавав свій батенько.
А я батенькову волюнку уволнила,
Молодого Івашечка полюбила,
Полюбивши Івашечка — рученьку дала :
От тепер же я, Івашко, на віки твоя !“

3.

Похильнее дерево да влина,
Покірнее дитятко да Марусина !
Скільки жила у батеньа, не корила ся,
А тепер в самі ноги поклонила ся :
„Благослови, мій батенько, благослови !
Єї чесні подарочки розносять,

За подарки да оддарки получить. —
 Не погнѣвай ся, Івашко, за подарки,
 Такі в мого у батенька да достатки!“

Після того як подають хустки, сїдають закусувати, а молода частує дівчат горілкою і дає на закуску хлїб молодого порізаний на тоненькі шматочки. Молода не сїдає вечеряти; вона подає вечерю. Після вечері, вона замість з'їденого дівчатами хлїба дає молодому свій хлїб, загорнений у хорошу хустку — дарунок свекрусі, а разом з ним, вертає молодому й тую хустку, у котрій був загорнений його хлїб.

Після сього часу, себ-то після заручин, молодих вже узявають зарученими.

Е. Запоїни.

На запоїни до молодого через який день, або два ідуть батько і мати молодого і чоловіка 5 або 10 рідні. Мати зав'язує ув одну хустку дві паляниці і веде їх до хати молодого. Увійшовши у хату і перехрестивши ся до богів, вона віддає ті паляниці у хустці до рук матери молодого, а та попереду кладе їх на стіл як вони є зав'язані у хустці, а упісля візьме їх знов і помаха ними тричі над столом приказуючи: „Як сей хлїб святий чесний і величний, дай Боже, щоб і діти наші були чесні, величні, благополудшні і многолїтні, щоб були поміж попами, поміж князями і поміж такими людьми як і ми (себ-то щоб були рівнею між усіма). Після сього мати молодого вив'язує паляниці з хустки і кладе їх на стіл, а до своєї хустки ув'язує дві свої паляниці, кладе туди-ж хустку матери молодого і віддає її величаючи вже її своєю свахою.

Молодий зустрічаючи тестя й тещу, цїлуєть ся з ними, витас їх тим хлїбом що вони привезли і частує своєю вже горілкою. Після сього подають вечерю: борщ, юшку, драглї. Повечерявши баби співають:

4.

Пропійця, пропійця!
 Прошла мати дочку
 На солодкім медочку,
 Ще й на зеленому винї:
 „Не жаль дочки менї!“

А тоді вже як прошнеть ся,
Як прошнеть ся да одумаєть ся,
То в її ложки під порогом —
Заросли мурогом!
А тарілочка під лавкою —
Заросли муравкою!

5.

Зелена моя вишенько!
Ой чого ти похилила ся
Із садочку да на юлочку?
„Не сама я похилила ся,
Похилили буйнії вітри
Да дрібнії дорщі йдучи.
Молодая да Марусенько!
Да куда же ти да задумала,
Від батенька да до свекірка?
„Не сама я да задумала,
Задумали добрії люде,
Близькі да сусідовки“.

6.

А в садочку вишенька,
А на вишеньці гвіздечко,
А в тім гвіздечку яечко!
Як би не пташечки —
Не були б ми і свашечки.

7.

Плавала пчілочка по меду —
Я тебе, сванечко, проведу!
Лучче б було не знати ся,
Як теперички розстріати ся!

8.

Сваха сваху ждала,
Коврами двір устлала;
„Як би моя сила,
Я б позолотила!

9.

До дому, свати, до дому!
 Поїли коні солому,
 Ще й гречаную солому.
 Коні на стані гігочуть,
 Свати до дому не хочуть.

У той час як у хаті у молодого йдуть запоїни, сам молодий з товаришом, котрий упісля буде покликаний за боярина, йдуть до молодої. У неї в хаті вже збирають ся дівчата й парубки „витати“ молодого. Молодий везе з собою і чим похастувати: пляшку горілки, паляницю, кусник сала. Молода від себе пече млинці і усі бенкетують. При сьому співають пісні:

10.

Оддаеш ти, мій батеньку, мене від себе,
 Зоставь ся зілля мов в городі у тебе:
 Жовтенькі гвіздочки круг сьвѣтилки,
 Запашний васильочок округ сїнечок,
 Хрещатий барвіночок по стежецьці.
 Уставай, мій батенько, да раненько,
 Поливай мов зіллечко да частенько,
 Ранніми й вечірніми зірочками,
 Да свими дрібненькими слізочками.
 „Лучче-б було, дитя мов, тобі не казати,
 Щоб своїми слізочками квіти поливати.

11.

Оддаеш ти мене, батенько, як сам бачиш,
 Нераз не два да й заплачеш,
 Як ти моїх подружечок да побачиш.
 Будуть мої подруженьки да гуляти,
 Будуть вони під віконьце підбігати,
 Будуть мене молодую викликати.
 А тут мене молодої да не буде.
 Тільки твоєму да серденьку жалько буде!

12.-

Ой на кого ти, Марусе, поуповала,
 Що ти того Івашка сподобала?

Чи на коні, чи на воли, чи на гроши,
 Чи на його уродоньку, що хороший?
 „Не на коні, не на воли, не на гроши,
 А на його уродоньку, що хороший“.
 Пара коний воронї, дак то не його,
 Два жупана голубїї — то брата його.
 „Пара коний воронї на станї стоять,
 Два жупана голубїї в коморі висять“.

Поголявши розходять ся по хатах.

Після запоїн молода запрошує одну або двох з дівчат приходити до неї що дня готувати придане. На вечерицях її те-ж помагають шити дівчата.

Купувати квіток молодий іде у базар і купує молодїй вінок (перше купували звичайно червоний, після була мода на рожеві квітки, а теперечки більше купують білі) і широкі червоні ленти на „квітки“. Ленти (бинди) різнобарвні до коси і вузькї червоні і синї або зелені на „значки“ молода купує вже сама, те-ж у базарі, куди вона іде з батьком, або з братом. Молодий також купує задля молодїй чоботи, а молода молодому — штани. Тодї-ж таки купують і инші річи потрібні до весїля: Мед, сахар, зілля (коріння, прянощі) на варену, ікони і т. и.

Як що повернуть ся з базарю заранї, то того-ж таки дня, а як що спізнять ся — то другого дня у вечері молода збирає до себе у хату своїх подружок — робити квітки. Квітки роблять ся такечки: молода відкроєє 4 або 6 аршин широкої червоної ленти і дає своїм товаришці, котра збирає тую ленту з одного краю голкою на нитку таким робом, щоб виходили з тої ленти квітки подібні до повного маку або собачої рожі. У середину до такої квітки вшиваєть ся що небудь блискуче — золота нитка до гапування, або що, або встромлюєть ся особлива блискуча шпилька. Квіток роблять чотири: три задля молодїй і одну задля молодого. Роблячи квітки дівчата співають:

13.

Відчинила-б я від городечка
 Нові воротечка,
 Да спустила-б я, да загнала-б я
 Воронєє стадечко,
 Щоб витоптали, да виламали
 Шавлю да лелю,

Щоб не зоставалось, не доставалось
 Батеньку на жалости,
 Мовму батеньку на жалости,
 Сестрицям на радості.

Зроблені квітки пришивають до платка чи до повязки молодій над лобом і вона так і носить їх усі чотири, поки четверту не продадуть у дівчачий вечір молодому, а остатні три і вінок зверху вона не скидає, аж поки її не роздягнуть у коморі, хоч-би від вінця до весілля пройшло й кілька тижнів, або й місяців.

14.

Поїдь, поїдь, мій батеньку, да до торгу,
 Да не купи ж нічого дорогого,
 Купи мені соловейка дешевого,
 Прикуй мені у кімнаті при кроваті,
 Щоб він буде ранесенько щебетати,
 Буде мене молодую пробуждати,
 А тут мене молодого да не буде,
 Тільки твому сердеченьку жалько буде!

F. Єднане попа і оглас.

Після того визначають ся змовини. Але-ж ще перше за день до змовини молодий іде єднати попа, се-б то умовитись з панотцем і причетниками, за скільки вони повинчають. Молодий бере під руку півня (безпремінно півня, а не курку*), пляшку горілки і паляницю і несе усе то до попа. Паляниця завше й усюди мусить бути загорнена у хустці. Піп зустрічає молодого у присінку, роспитує ся кого він бере, попада виходить те-ж, бере півня і паляницю, а піп бере горілку, наливає чарку собі і другу молодому і у двох випивають могорича, при чому піп поздоровляє молодого, а остатню горілку переливає у свою пляшку, порожню-ж пляшку вертає молодому. Платити за вінець попови треба 5 до 10 карбованців, як по достатку молодих. Як що молодий певний що ніякої перешкоди до шлюбу не буде, то віддає попови усі гроші

*) На мое запитання: чом-же безпремінно півня, ті що мені розказували не знайшли що відповісти окрім простого заяву: „оттого, що то півень, а то парубок!“

зразу. Як-же що опасуєть ся чого, то дає завдаток або половину тільки грошей наперед, решту-ж платить після вінчання; завдаток же даєть ся задля того щоб піп зробив о г л а с с е-б то „оглашение“ у церкві. Від попа молодий іде таким-же робом до дякона, дяка, паламаря — тільки без півня, а несе кожному тільки хліб і горілку. І у них те-ж така сама церемонія, платня-ж дяконови і дякови від 1-го до 3-х карб. кожному, паламареві 50 коп. а після вінчання ще карбованця на церкву.

Г. Змовини.

Після запоїн, як молода надіне вже квітки і вінок і таким робом вже прилюдно виявляє, що вона згодна іти заміж, бувають з м о в и н и. На змовини ідуть до молодої батьки молодого і кілька чоловік з його родичів — при сьому безпремінно треба, щоб на змовинах було хоч одним чоловіком більше ніж було на запої з рідні молодой. Приїзжі здоровкають ся, господарі просять їх сїдати за сїл. Виходить молода і цілуєть ся з усіма, хто приїхав, а батько її тимчасом підносить кожному по чарці горілки на тарільці. Мати молодого також привозить пару паляниць як мати молодой на запоїнах і також і з тим-же приказуванням махає паляницями над столом, віддає свасї свою пару паляниць і її хустку у своїй хустці.

Після того як люде випють і закусять, молода йде гуляти на вечерницї, куди до неї приходить з дому і молодий, а свати починають балакати про змовини і полагодивши усе вечеряють і розходять ся. Змовини бувають звичайно у вечері. На змовинах умовляють ся, які й кому мають бути подарунки, хто платити-ме за музики, що дають за молодою посагу або яке забезпеченне буде її від молодого. Звичайно молодий дає подарунки: хрещеній матері молодой — черевик, братови молодой — пояс, батькови — на штани, матері — платок на голову, зятеви — суконні онучі, иньшій рідні — пряники, колачі і т. п. Молодий платить за вінець і музикам. Музикам даєть ся звичайно 2 або 3 карб. грошей, 6 — 9 платочків, або стільки-ж аршин полотна, паляниця, оселедець і пляшка горілки, — звістно, окрім весільного частування. З свого боку молода мусить дати братам молодого по платку на шю, тїткам, дядинам, хрещеній матері молодого по платку на голову, хрещеному батькови молодого — на штани, свекрови — теж, свекрусі — платок на голову і с к р и в а л о, с е-б то намітку, заміжнім зовицям — по платку на голову, дівчатам — по аршину червоної лєнги, свахам,

світникам, боярам — по маленькому платочку, друзкам — по 5 платочків і по 2 ружниці, сватові і старості — по одній або по 2 хустки.

На змовинах співають:

15.

Як ми Марусю змовляли,
Сто кониченьків давали!
А як змовили-зрадили,
То ні одного не дали!

Скінчивши змовини, вечеряють, молять ся богами і попросившись розходять ся по хатах.

У середу мати, сестра або яка друга родичка молодій затирає на весіле сирівець. Особливого обряду при сьому немає.

У четверок перед весільною неділею ріжуть вола або телицю, а окрім того ще вноді й свиню. Купувати м'ясо на весіле — не годить ся, а треба зарізати своє, або хоч і куповане, то куплене живцем. Се мабуть ще забутки давньої жертви, котрі по селах з мішаною людністю вже не трапляють ся: у селах Богданові, Полошках, Сліпороді, де чимало вже „руських“ (Великорусів) з Курщини, — м'ясо на весіле купують просто пудами у різницях. У селах-же Чорторії, Землянці купованого м'яса на весіле ні за що не візьмуть.

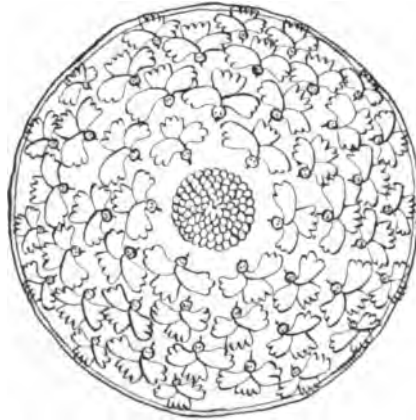
Н. Коровай.

Коровай тепер мало де печуть дома, а більше купують у місті: у Глухові, або у містечку Воронежі, а вдома печуть тільки паляниці й шишки. І коровай і иньший весільний хліб і шишки печуть звичайно у суботу з піснями і з особливим обрядом — і у молодій і у молодого. До „весільної“ хати збирають ся „коровайниці“ у ранці. Увійшовши до хати питають ся: „Чи є у вас борошно“! — Є, відказує мати молодій чи молодого*). „Дак, давайте-ж!“ Уносять муку пшенишну і борошно. Коровай печуть з пшеничного тіста, а шишки частиною з пшеничного а частиною з житнього, тако-ж як паляниці і иньше. Коровайниці сїють муку і учиняють тісто. За коровайниці звичайно кличуть родичок і сусідок молодих а за їх працю дають їм також подарунки: хустки, ленти, або по кількох копійок грішми і закуску з горілкою.

*) На коровай сусіди не привносять ні борошна ні чого иньшого. Перше пекли коровай з своєї муки житньої, або пшеничної, теперечки-ж як що печуть з пшеничної, то звісно з купованої.

Авт.

Задля короваю роблять великий круглий, верхків на 8 або 12 завширшки і на 4 або що заввишки, хліб, у котрому дно чи долішній корж роблять вноді пшенишне, а частійше житве. Зверху на коровай покладають з пшенишного-ж тіста хрест, котрий обводять навкруги короваю обручем, а потім увесь коровай зверху обліплюють голубками, шишками і т. в. з пшенишного-ж тіста, а як спечуть, то красять червоною фарбою і місцями золотять сухозлотицею.

Мах. 1.
Коровай з гори.

Коровайниці, як бгають коровай, співають :

16.

Ніхто не вгадає,
Що в нашому короваї
Три хунти мучиці,
Три ложки водиці
Да три хунти масла
Да яєць півтораєта! гу!...

17.

Ніхто не вгадає
Хто у нас коровай бгає :
Що з города городавочки,
А із місця міщаночки,
А із села селяниці,
Хороші молодиці.

18.

Чотири місило, чотири качало,
Чотири сажав, чотири виймає,
Золотая кочерга піч загребла,
Шовкове помело піч замело,
Срібная лопата сажала,
Молода Маруся виймала.

19.

А той коровай
 Да з печи упав,
 Да на ніжках став,
 Да по хаті пішов,
 З колачачи да пошіптує,
 З пиріжками розговорює — гу!

20.

Ой у полі овесець рясен,
 А у домі коровай красен
 Пішечками да барильцями
 Да хорошими молодницями.

Наліплюючи до короваю голубків з тіста парами, приказують:
 „Дай же Боже, щоб наші діти у парі були (не розлучали ся)!”

На віко з діжи посипають трохи борошна, кладуть на нього коровай і з віком підносять до печи. Кличуть кого небудь з чоловіків і кажуть йому замести піч і посадити до неї коровай. При цьому співають:

21.

Кучерявий піч вимітає,
 Кучерява у піч заглядає:
 „Ой де-ж мені сісти
 На щасливім місті?!”

Як роблять коровай, то до діжи приліплюють навхрест чотири воскові свічки і співають:

22.

Пролетіла бжілка
 З чужої пасічки,
 Принесла воску у горщичку
 Короваю на свічечку.

Як виймуть тісто з діжи і почнуть місити на столі то у середину до порожньої діжи встромляють гострий ніж і співають:

23.

Коло діжи чотири ножи,
 А пятий на послужі,
 Коло діжи свічи палають,
 А на столі коровай бгають.

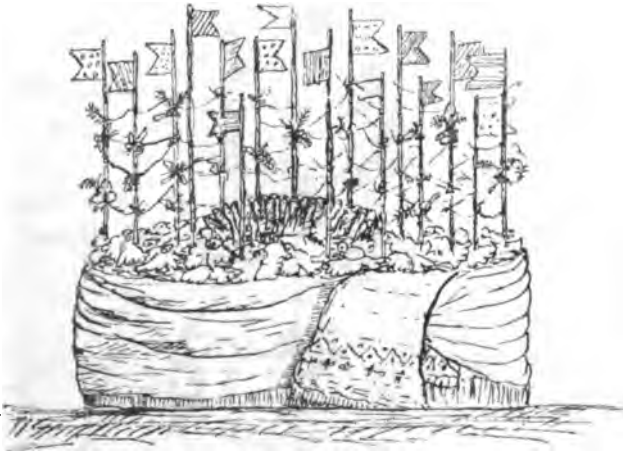
Посадивши коровай до печи, співають :

24.

Піч наша усьміхаєть ся
Короваю сподіваєть ся.
Пече моя, пече,
Чи хороший коровай спечеш ?

25.

Вже на дворі вечір
Наш коровай не спечен!
Коровайницї п'яні:
Короваю не убрали!

Мал. 2.

Коровай з прапірцями.

Посадивши коровай до печи, „кучерявий“ кричить : „Жонки, до діжи!“ Жінки підхоплюють діжу на руки, носять її по хаті, підіймають у гору вище від себе, підвідають до стелі, а деколи й розбивають. При цьому співають :

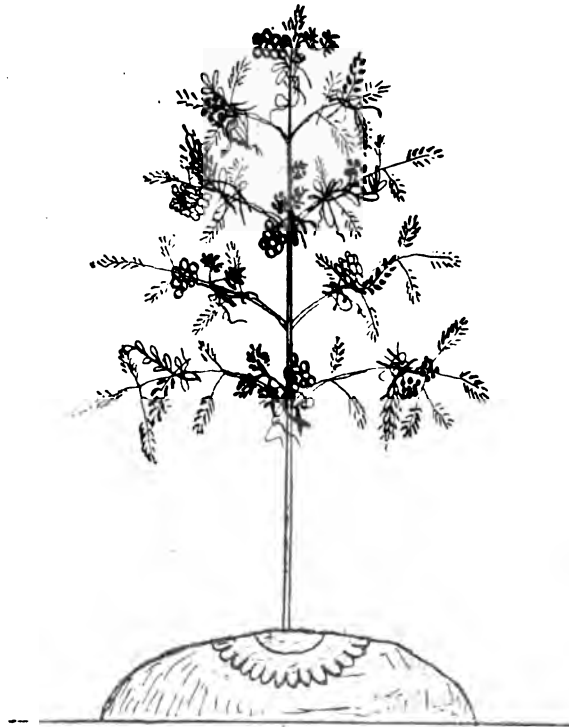
26.

Ой піч стоїть на сохах,
А діжу носять на руках!
Ой піч наша, піч
Іспечи нам коровай за ніч!

Потім усі заразом кажуть: „Да цілуйте ся, да милуйте ся, коровайниці.“ Усі обіймають ся й цілують ся тричі; свахи частують ся горілкою, потім усі сідають за стіл і бенкетують, поки аж коровай не спечеть ся.

Скінчивши вечеряти, молять ся богіві і виймають з печи коровай, обгортують його навкруги рушником (підперезують) і кладуть на стіл. До короваю молодого баби стромляють соснову або ялинну галузку, або прапорці — зроблені з довгеньких паличок корогики*) з різнобарвного паперу (мал. 2). До короваю молодой встромляють ся вильце а де коли й прапорці — стромляють їх її „дружечка“ — дівчата.

Вильце (мал. 3) робить ся з сосонки, до котрої прив'язуєть ся калина з хмелем — як хміль веть ся на калину, так щоб і пару-

Мал. 3.

Вильце встромлене у перепійчик.

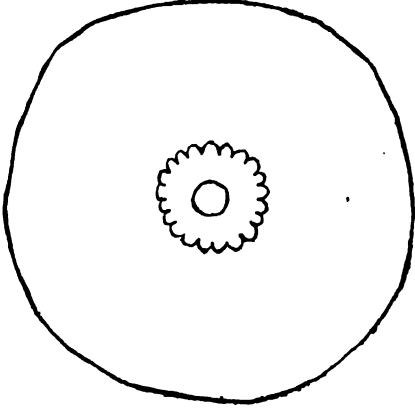
бок з дівчиною, — житній колос з цмином, барвінок з рutoю, васильок з ласкавцем — зв'язані парами. Окрім того вильце обмоту-

*) Прапорців буває найменше 16, а то й більше.

Авт.

ють скрізь червоними жичками і ленточками, обвішують золотими й срібними нитками і папірцями. Встромлюєть ся воно у коровай, або у великий перепієць.

Разом з короваєм печуть і інші весільні хліби: перепієць — невеличкі хлібці з шишечкою зверху (мал. 4), старшу шишку — хлібець з вирізаного зубцями тіста, згорненого так, щоб виходило щось подібне до соснової шишки (мал. 5), обмальова-

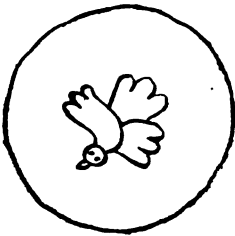
Мал. 4.
Перепієць.

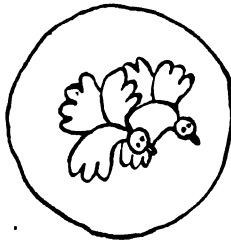
Мал. 5.
Старша шишка.

ний червоною фарбою і облуплений сухозолотцею, — шишки невеличкі хлібці з одним або двома голубками наліпленими зверху (мал. 6, 7) иноді теж помальовані червоним; колач —

хліб з звиненого тіста (мал. 8), котрий носять до попа, або до других значних людей, запрошуючи на весіля.

Мал. 6.

Мал. 7.

Шишки.

Мал. 8.
К о л а ч.

У п'ятницю перед весіллям молоді ідуть у базар скуповувати остатні річи, коровай, як що його не печуть дома, колачі, бублики, пряники й т. в. і чоботи молодій.

І. Покраса.

У суботу у ранці в хаті молодого роблять покрасу. Ще з осени зоставляють один сніп немолоченого жита і держать його, причепивши денебудь так, щоб його не попсували миши. У ранці

в суботу мати молодого або сестра чи яка родичка, а то й просто сусідка, — бере сей сніп і вяже з нього 9 пучків і затикає їх у весільній хаті: по одному у всіх чотирьох кутках, три над „богами“ і два поза сволоки. Робити покрасу, се-б то вязати пучки і затикати їх де слід мусить безпрерівно заміжня жінка. Позатикавши покрасу співають:

27.

Ой красна, ясна калинонька в лузі
 Ще краща, ще яще Івашко наш:
 На його дверях сам Господь стоїть,
 На віконечках янгели сидять,
 Сам Господь стоїть — долею дарує.

Готують у обох молодих у хатах варену: варять які небудь ягоди чи овочі сухі, у юшку кладуть пахучі трави: наприклад материнку, м'яту, додають пахучого перцю або гвоздиків, зливають чисту юшку, кладуть меду або сахарю і нарешті горілки або вина червоного — і ховають до неділі і понеділка.

К. Чоботи.

У суботу-ж (або у другий день, окрім понеділка) молодий кличе до себе старшого боярина і несе молодій чоботи на подарунок. Мати молодого насипає у один чобіт жита і кладе кілька грошей, а до другого перше насипали соли, а теперечки кладуть які гостинці: насіве, горіхи, дрібні пряники — то що. Чоботи несе боярин.

Увійшовши у хату до молодої, молодий і боярин вклоняють ся й кажуть: „З суботою будьте здорові!“

— Покірно благодарим, сідайте на лаву!“ Мати молодої становить на стіл порожню тарілку, а боярин кладе на ту тарілку чоботи. Молодий і боярин сідають на лаву за стіл, а молода виходить з хати і скликує до себе найближчих дружок. Увійшовши у хату до кожної, вона кланяєть ся і каже: „Прошу йти чобіт приймати!“ Дівчата швиденько збирають ся до хати молодої й тоді починаєть ся обряд „приймання чобіт“. Молода становить ся у заповок коло печи, боярин бере тарілку з чобітьми і підносить молодій кажучи: „Кланяють ся Вам батько й мати і молодий князь хлібом, сіллю і червоними чобітьми!“ Молода бере з тарілки чоботи і відказує: — „Спасибі батькови, матері і молодому князеві

за хліб, за сіль і за червоні чоботи!“ Потім вона ставить чоботи на стіл, а на тарілку кладе хустку і підносять її з поклоном молодому, а другу підносить бояринові. Подарунки заздалегідь вже ви́йняті з чобіт і лежать на печі. Жито з чобота молода висипає собі у праву полу юпки, а гостинці у ліву полу. Жито з поли вона пересипає потім у торбинку і ховає до приданої скрині, а гостинці роздає усі подружкам, зоставивши собі тільки гроші. Чоботи переходять з рук до рук — усі їх роздвляють ся.

Піднесши чоботи молодий з боярином знов сідають за стіл, а батьки молоді частують їх драглями, смаженим салом, ковбасою і горілкою. Після закуски молодий дякує за учту і іде з боярином до дому.

L. Запрошуванє на весіле.

Зоставшись сама, молода кличе до себе старшу дружку, котра помагає їй змити голову, вимити шю, руки (як що в баня, то молода йде з дружками туди), одягає її, заплітає косу „у дрібушки“*). „Другі дружки — „підстарші“ теж помагають її ви́ряжати ся у ленти, квітки, намиста. Одягшись і надівши нові чоботи молода йде з старшою дружкою по селу закликати на весіле усіх родачів і суєдів. Увійшовши до кожного у хату, молода тричі кланяєть ся у пояс господарям і тричі каже:

„Просьть батько і мати, прошу і я до себе на хліб, на сіль і на весіле!“

Ходячи по селу дружки співають:

28.

Йшла Маруся по дорозі
Скриплять чоботи на нозіх,
Не за батькові гроши, —
Купив Івась хороший!

29.

Ой попе, попе Гордію!
Не дзвони рано в неділю,
Задзвони, попе, в суботу,

*) Після цього молода не розплітає коси і не перечісуєть ся аж до комори.

Перебий дівкам роботу,
Нехай не швють, не прядуть,
Да до Марусі в дружки йдуть.

30.

Ішли дружечки горою,
Кликали Марусю з собою:
Ходи, Марусе, із нами,
Дамо тобі віночок з перами
І з золотими квітами".
Я того віночка не зношу,
Полюбила Івася як душу.

31.

Жалю серцю не завдавайте!
Мені в батенька не жити
І віночки не вити.
Що один було ізвила,
І того не зносила:
Повісила да у теремі,
У теремі да на дверечках,
Де мій батенько ходить,
Голівкою да черкаєть ся,
Слізюньками обмиваєть ся.

32.

Ішли дружечки рядочком
По під вишневим садочком,
Вирвали квіточку зелененьку,
Нарядили Галечку молоденьку.

33.

Куди ми не піїдем
Да усе одним слїдом,
Зеленою порошкою
З молодюю хорошкою.

34.

До двору, дружечки, до двору!
Ломайте сосонку до дому,

Да колить її на загніт,
Да загнічувать коровай.
Зелена сосенка не гнеть ся,
Богатий, матівко, не шлеть ся,
А убогий, да хороший не сьміє,
Так моя руса коса змарніє.

35.

В Чорторіях грім гуде,
А в Глухові дорщ іде,
В Землянці на ринку
Пили бояре горілку,
Частували їх дружечки
З золотої да кубочки.

36.

Тихо, тихо лотоками
Вода йде!
Що сестриця до братика
Чолом бє
Ой виметає, братику
Новий двір,
Да застилай, братику,
Тесовий стіл,
Да наповняй, братику,
Кубочки,
Привитай же братику
Мої дружечки.
Ой до двору, дружечки,
До двору,
Нахиляйте сосенку
До долу,
Да принесемо сосенку
До дому,
Поставимо сосенку
На столі,
На жильчастому*)
Скатерти.

*) Осдобленому весерунками. Авт.

37.

Ой мати, мати старая,
 Чи їздила до торгу,
 Чи накупила китайки
 Застилать столи й лавки?
 Бо йдуть дружечки-панянки!
 Врізала мати китайки,
 Застлані столи й лавки.
 „Сідайте, дружечки-панянки!“

М. Дівич-вечір.

Як смеркаєть ся, молода вертаєть ся до дому з дружками і готуєть ся до дівич-вечора. У хаті накривають чистою скатірткою стіл, ставлять на нього коровай, кладуть дві паляниці на двох тарілках, дві нові ложки перевязані червоною стрічкою і ставляють „попадю“ — пляшку з настояною горівкою, котру мати затика пучком калини і обв'язує червоною стрічкою (мал. 9). „Попаді“ не займають поки не прийдуть від молодого дружки після „комори“.

Молодий з боярином те-ж ходять запрошувати людей до себе на весілля. Обидва мають у руках по „канчуку“. Увійшовши до хати, молодий тричі кланяєть ся у пояс хазяїном і тричі каже: „Просив батько і мати, прошу і я на хліб, на сіль і на весілля!“ У молодого те-ж готуєть ся у хаті усе як і у молодой. На стіл ставляють коровай на чисту скатіртку, кладуть паляниці і ставляють „попадю“. Під коровай підсапають по жмені жита.

Мал. 9.
Попадю.

Н. Поїзд.

Молодий перед вечером збирає „поїзд“, котрий складаєть ся з 1) двох старостів чи сватів (староста й підстароста, староста і сват), 2) двох дружків (дружкою і піддружний) 3) старшого боярина і чотирьох або й більше бояр, 4) двох або чотирьох свих і однієї світилки (бува й до трьох) — усі вони й зветь ся поїзджанами.

У старости чи свати беруть найчастійше дядьків (з батькової чи з матиної сторони — однаково, або иньших родичів, людей

старих, поважних, степенних, вони йдуть сватать, їм же належить і найбільша пошана у протягу цілого весілля. За давніх часів староста мабуть був жерцем, він скрізь іде з молодим і благословляє все що дієть ся навіть у хаті у молоді, де нема свого старости. Перше мабуть усе відбувало ся насильцем і за приводом жерця з роду молодого.

Дружки мусять бути люде те-ж жонаті, тільки не старі — бо вони мають чимало роботи на весілю. Їх закликають вже годі як сватане скінчене — на саме весіле. У дружки беруть звичайно дядька, жонатого брата, братаника, або й просто жонатого приятеля — товариша. Дружки ще більше як старости не відходять від молодого і усе роблять на весілю і усім порядкують просячи тільки кожен раз старосту і підстаросту, щоб благословили те або те зробити. У давні часи бувало й так, що коли молодий через що небудь не втне „зробити калини“ молодій, то як що молода згожувалась, то робив се старший дружок. (Теперички замість дружка се роблять свахи).

Бояре мусять бути усї нежонаті. Се — товариші молодого, котрі у давні часи мабуть помагали йому викрадати молоду. Вони скрізь ходять за молодим неначе його військо, а старший боярин не відступає від нього й на хвилю. Він же й держить під ним вінця у церкві у час вінчання. У бояре кличуть завше братів, молодих родичів, близьких приятелів.

Сьвітилка завше має бути дівчина, безпремінно чиста, незаймана. Непорушене дівоцтво її має дуже велику силу і через се люде дуже боять ся, щоб не узяти у сьвітилки таку, що вже „поблазнена“ і нізачо не візьмуть такої, про котру вже йде поговорка, а беруть найчастійше дуже ще молоденьких, ледви дорослих дівчат.

У свахи запрошують звичайно молодих жінок — молодиць, але тільки таких, щоб не були вагітні. Сї свашки — приданки, звичайно сестри, тітки, невістки молодого мають роздягати молоду у коморі і роздивляють ся усіля її сорочку і вони-ж співають тоді й пісень.

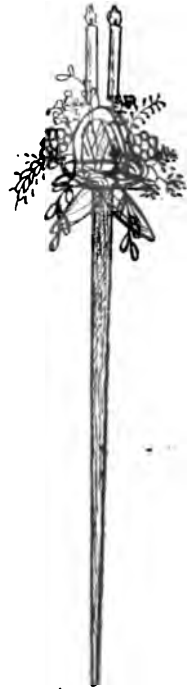
У молоді не буває ні сватів, ні старост, ні дружків ні бояр. Є тільки брат, що мусить „продавати“ свою сестру і шуриницю — на швидку зібрані молоденькі родичі молоді, котрі мусять її боронити від молодого і його бояр. Окрім того ще є дружки чи дружечки — дівчата, родички і приятельки молоді, з котрих вона вибирає одну за старшу дружку. Ся старша дружка за-

плітає молодій косу, держить вінця у церкві і також не відходить від неї, як старший боярин від молодого. Окрім дружок з молодю йдуть до хати молодого свої свашки, приданки — замужні сестри, тітки молоді і т. и., котрі теж треба, щоб не були вагітні. Що до дружок то до їх такого розбору нема, навіть і у пісні співаєть ся: „одна дружка черевата, друга на днях ходить, а третя дітей водить“ !

Батько і мати молодого і рідня його у поїзжане не їздять. Окрім поїзжан з молодим їдуть музики і хлопці.

Сьвітилки, — сестри молодого, свахи убирають у суботу ще перед ввряженем поїзду шаблю (мал. 10). Вбирають її такечки: З цілого хліба відрізують окравць і через той окравць застромлюють яку небудь стару шаблю або шпагу, до держальна і привязують той окравць до держальна червоними стрічками і червоними-ж шерстяними потузочками від пояса — жичками. В окравць устромлюють ся ягоди калини, віточки ласкавцю, стеблики з листиками барвінку, квітки цмину чи безсмертняку, трохи руты, колосків жита і городяних васильків пахущих*). Усе ото прикручуєть ся до держальна шаблі червоними жичками і лентами, а в горі до держальна прироблюєть ся дві зліплені разом з низу воскові сьвічечки.

Перед тим як поїзд рушить у дорогу, на стіл ставляють коровай і подають пізнійше обід чи вечерю: борщ, юшку, м'ясо, горілку. Повечерявши, поїзд рушає до молоді: старша сьвітилка бере у руки шаблю, староста одну фляшку з горілкою, дружка — другу і кожний по паляницї, загорненої у хустку; одна з свашок веє дві паляницї, те-ж завязані у хустку. Помолившись богові, поїзд їде, або їде пішки до хати молоді. Поїзжане співають:

Мал. 10.
шабля.

*) Усі ці рослини мають своє алеторичне значіне: ягоди калини (*Viburnum opulus*) дівочтво, ласкавець (*Bupleurum rotundifolium*) привітність, барвінок (*Vincetoxicum*) прихильність, безсмертник (*Xeranthemum annuum*) вічність, рута (*Ruta graveolens*) здоров'я, житній колос — заможність, богатство, васильки (*Oscimum Basilicum*) набожність.

Авт.

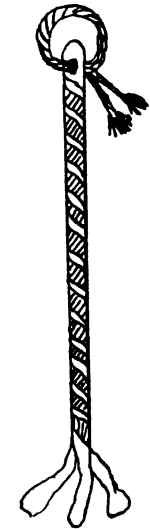
38.

Збійрай ся ти, мій родоньку,
 Да до мене у суботоньку.
 Поїдемо у дороженьку,
 В дороженьку у щасливую, (двічі)
 По паняночку уродливую,
 По хусточки, по серпаночки
 До Марусі — до паняночки.

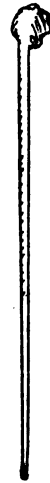
39.

Одступите ся, вороги!
 Не переходьте дороги,
 У нас коники вороні,
 Підківоньки золоті,
 Підобють коники під ноги,
 Під золоті підкови!
 Шоб підковоньки бряжчали,
 Шоб вороженьки мовчали!

Ще з суботи молодий і старший боярин мають при собі або канчуки або ціпки. Канчук — се коротенька пуга з деревляним держальном (мал. 11) сплетена з 8 або 12 ремінців, 40—50 см. довжиною, з трьома або одним ремінцем на кінці і з вузлом або шкурятяною каблучкою коло держальна. Ціпок — се паличка з шишкою у горі (мал. 12) з кореня, з котрим паличка висмикнена з землі. З такими канчуками чи паличками вони ходять і закликати чи „заганяти народів“ на весіле.

Мал. 11.
 канчук.

Поїзд наближаєть ся до хати молодої: молодий з дружком ідуть попереду, за молодим ідуть світилки з боярами а слідом і всі иньші поїзжане. Прийшовши до зачинених воріт дружка виклика: „виходьте, свате, могорича пити!“ Батько або брат молодої з ріднею виходять на зустріч до поїзда, відчиняють ворота і випивши у воротах по чарці горілки пускають поїзд Мал. 12. у двір і поїзжане увіходять до хати до молодої. ціпок. Тут дружка частує з своєї пляшки матір молодої, батька й иньшу рідню і загадує молодому йти і сідати за стіл і чекати на молоду, котра стоїть у хаті між дружками. Дружка і староста від-

дають батькові молодій пляшку з горілкою і паляниці, а сваха свої кладе на стіл. Батько доливає пляшку горілкою і вертає її старості, а мати знов зав'язує у хустку свасі у своєму платку дві свої паляниці і віддає її. Обидві приказують: „Спасибі богові, сватові, свасі і людям добрим“! Староста з дружком ховають горілку у кишені.

„Вільце“ або прапорці встромляють у суботу „коровайниці“ і вкривають зверху білою хустиною. Коли у вечір у суботу приходять дівчата вити „вільце“, то беручись до завивання, зразу старша дружка знімає хустину, інші разом помахають узавшись за кінчики, хустиною над „вільцем“ і хустину віддають молодій, що взявши хустину, бере ся завивати „вільце“: молода прив'язує перша пучок валяни до верху „вільця“, або на середній вищій прапорці, за нею вже завивають „вільце“ дружки, кожда прив'язує по пучечку „з'їлечка“ і вони ж обмотують лентами і жичками; молода більше в завиванню не бере участі. Старшу шпичку віддають свекрусі, коровай крають усім рідні і весільним гостям, шпички з паличками те-ж роздають гостям і дружкам молодій, перепічки їдять у понеділок, колачі роздаровують, так само й окремі шпички.

Молода стоїть у заповню, ждучи, поки увійде молодий, а дружки співають:

40.

Зелена рутонько, жовтий цвіт,
Чому тебе, Івасю, довго ніт?
Писала-б я листи, дак не вмю,
Послала-б я послоньки, — дак не сьмію,
Пойшла б сама молодая, дак бою ся;
Темньенькая да ніченька, то бою ся,
Далекая дороженька — підібю ся.
Покладаю я на Бога всю надію,
Що прийде мій миленький в сю неділю!

Старша сьвітілька йде слідом за молодим і ставляє „шаблю“ на покуті. Мати бере задалегідь наготовлену хустку, кладе її на тарілку і з тарілкою подає старшій дружці, котра вже передає тарілку з хусткою молодій у руки. Молода через стіл подає хустку молодому, а той бере її з тарілки, а на тарілку кладе гроші. Взавши гроші молода „чоломчаєть ся“ з усім поїздом і сама усім підносить по чарці горілки, а потім знов становить ся між дружками. Дружки співають:}

41.

Ти осядь, осядь, тихий ровчку,
 У вишневому садочку,
 Там тобі усього много,
 А галочка лучча від усього.
 Ти осядь, осядь, молодий Івашко,
 У тестеньки за скам'юю,
 Там тобі усього много,
 А Марусенька лучча від усього.
 Там тобі кривдоньки не буде,
 Ні твому поїадоньку,
 А Маруся твоя буде!

Передаючи молодому через стіл хустку, молода сим прилюдно виявляє, що вона хоче й згожуєть ся йти за його. Се зветь ся „давати руки“. При сьому співають:

42.

Крикнули лебеді на воді —
 Заржали кониченьки на стані,
 Били чолом за двором,
 Придавали рученьки за столом.

Брат молодой бере тоді кожух і каже:

— Старосто, пане старосто благословіть ковер за стіл занести!

— „Бог благословить! тричі відповідає староста; брат питаєть ся в друге, староста знов благословляє тричі, нарешті брат питаєть ся в третє, староста благословляє знов тричі — у третій раз. Тоді брат заносить кожух за стіл і кладе вовною до гори на лаві біля молодого і сїдає на той кожух. Дружко частує брата горілкою і просить його відступити місце молодій. Брат поступаєть ся і знов каже до старости: „Старосто, пане старосто, благословіть сестру за стіл завести!“ — три рази і староста знов тричі відповідає по три рази: „Бог благословить!“ чи „Боже благослови!“ Брат виходить з за столу і беру сестру за кінець хустки, котру вона держить у руді і таким робом заводить її за стіл і сїдає коло молодого, а сестру садовить біля себе. Дружко знов підносить братові горілки, брат випиває, передає кінець хустки молодому і виходить з за столу. Сьвітилка те-ж виходить з другої сторони від молодого. Тоді усіх частують горілкою.

У молодой на голові прип'яті чотири квітки. Иноді припинають до голови тільки три, а четверту пришпилюють до „божника“. Сестра або старша дружка підходить до молодой, стає біля неї на лаву, бере з молодого шапку і каже тричі: „Старосто, пане старосто, благословіть молодому князеві квітку пришить!“ Староста тричі відповідає: „Боже благослови!“ по три рази. Дружки співають:

43.

Ой дай, мати, голку — гу!
 Ой дай, мати, голку
 І ниточку шовку,
 Пришию квіточку
 Як зеленому барвіночку,
 Як шапці болгарці,
 Червоній китайці.

44.

Як ми були швачки,
 Крамарськії дочки,
 У Києві бували,
 Шовком торгували,
 Квітки пришивали;
 Не даром давали —
 По сто рублів брали!

Сестра молодой бере у неї з голови або здимає з божника „квітку“ і пришиває її до шапки, а потім надіває ту шапку з квіткою собі на голову і ставши на лаві каже, щоб у неї ту шапку викупили. Дівчата співають:

45.

Подивись, зяте, на мене
 Чи не краща я від тебе —
 У твому шличку ковпачку,
 А у сестриному віночку,
 У батьковому дворочку?!

Боярин хоче вкрати шапку з квіткою. Йому співають :

46.

Старший боярин виляє,
У його грошей не має,
Три дві на току молотив,
Одну копійку заробив
Та й ту за квітку положив !

Дружко наливає чарку горілки і підносить її на тарілці сестрі, просячи віддати або продати молодому квітку з шапкою.

„Ну, за чарку горілки не віддам квітка“, відповідає дівчина. Дружко наливає дві чарки, знову подає сестрі, кажучи: „Получить дві бочки горілки за квітка“. Сестра відповідає: „Я не паниця, не шинкарка: пить не люблю, шинковать не вмію; або перелью, або не дольлю, кому на віру дам — грошей забуду ся. Мені за квітку сто рублів“. Торгують ся; дружко кладе гроші, ще додає — рубля, гривенника, або більше, як до майна й бажання молодого; сестра бере гроші, здіймає з себе шапку, тричі обводить нею над головами молодих кругом, надіває на молодого, цілує зятя і сестру і сходить з лавки. Дружки співають :

47.

От тепер вже я козак !
Золотий на мені ковпак.
Я на війні не був,
Золотий ковпак добув :
Од війська зостав ся
Золотий ковпак і здав ся !

Продавши квітку всі пють могорича. Молоді сидять взявши ся за кінці хустки. Після могорича дружко питаєть ся: „старосто, пане старосто!“ — „ради послухать !“ відповідає староста. „Дозвольте молодих танцювать повести?“ „Боже благослови“ тричі. Дружко підходить до молодої й подає їй кінець хустки, що у нього в руках або виймає ізза пояса. Молода береть ся за кінець хустки і з молодим виходять ізза столу, іде зараз за дружком, що веде їх танцювати в сіни. Дружки співають :

48.

Староста дівочий,
Скакати охочий,

На дворі скакати,
 Князя розглядати:
 Чи не кривий, чи не горбатий,
 Чи в жовтих чоботях,
 Чи вміє скакати?

49.

А в нас староста не старий,
 В його новіґ постоли
 І білесенькі онучі,
 Танцювати як лучче.
 Не хоче вести танцювати,
 Шоб білих онуч не марати,
 На двір танцювати,
 Бояр розглядати,
 Чи не криві, чи не горбаті,
 Чи вміють скакати?

Музика грає, всі танцюють: метелицю, трепака, горлицю й и. Після танців вечеряють: борщ, юшку, печеню, студень, пють горілку палену. Після вечері беруть ся до завиваня „вільця“. Встромляють у коровай галузку або вершечок сосни, ялиці, літом вишні, або прапорці. „Вільце“ або „гильце“ встромляють одио, а коли прапорці, то 12:

Старша дружка бере пучок ягід калини і питаєть ся: „Старосто, пане старосто!“ — „Ради послухать!“ — відповідає староста. „Благословіть молодій княгині вільце ізвити?“ — „Боже благослови!“ тричі відповідає староста. Молода виходить ізза столу, старша дружка подає їй три квітки: 1) пучок ягід калини (невинність або чистота) 2) три колоски жита (багатство) 3) галузку барвінка (любов) і молода перша прив'язує сї прикраси до „вільця“. Дружки і сьвітляки співають, убираючи вільце:

50.

Благослови Боже
 Й Пречистая Мати
 Віллечко почати.
 Віллечко почати,
 Віллечко ізвити,
 Сей дом звеселити!

51.

Благослови, мій батенько, благослови!
С якого дерева вільце ізвить?
„Із ялини, дитя моє, із ялини,
С червоної, дитя моє, да калини,
С хрещатого да барвіночку,
З запашного да василечку“.

52.

Ми своїй Марусині вільце зовем,
Щирі бори виломаєм,
Ярую рутоньку вищипаєм,
Червону калину вищипаєм:
Ой бути дереву ялинї,
Нашій Марусі княгині!

53.

За лісом, лісом новина,
А на тій новині — пшениця,
Густі копи на новинї,
Високі стоги на гумнї,
А ще вище вілечко на столї.

54.

Тонка сосонка в бору стояла,
В бору стояла — шуміла,
Дорогою шла — дзвиніла,
Під двір підійшла тихесенько,
На столї стала ряснесенька!

55.

Летіла галочка із бору,
Несла ягідку червону,
А тая ягідка дозріла,
Да на вілечко поспіла.

56.

Як ми своїй Марусі вільце вили,
Усі лужки, бережки виходили,

Червону калину виломали,
Таки своїй Марусі вільце ізвили!

57.

Ніхто не вгадає,
Що на вілечку сяє:
А на нашому вілечку
Золоті верхи, корхи,
Срібні да леліточки,
А округ квіточки,
Од сонечка сяють,
Од вітроньку мають.

58.

Вийди, Марусе, погляди,
Чи хороше вілечко
Ми тобі ізвили?
Як не хороше,
Ми перевем,
Ми тобі краще ізовем!

Дружки і світилки обвішують вільце-сосонку і прапорці, калиною, барвінком, житніми колосками, васильками, папіряними квітами, золоченими папірцями й т. и. і все те переважують і перепутують червоною лентою, переплітають червоними вовночками, торочками, нитками, так що вільце стає немов великим гвіздом. Мабуть „вільце“ і служить ознакою гвізда — „кубелечка“, що ладять собі молоді. Коли скінчать вити „вільце“ у молоді, то молодий з молодого, з усею молодіжю й музикою іде завивати „вільце“ до молодого. Світилка бере з покутя шаблю і назад несе її до дому до молодого. З молодими вертають ся і поїзжане. Дорогою грає музика і дівчата співають:

59.

Од свата до свата
Доріженька услата
Шитими коврами
З золотими мохрами!

Сьвітільки :

60

Ми у свата були,
Горілку пили,
Їли кашу не солону,
Пили воду не холодну.

61.

Ми у свата були,
Горілку пили,
Сир їли — зуби поліпили,
Як би гуся, да печене пороса,
Ми-б ще їли!

Увійшовши в хату молодого, молода кланяє ся його батькам, котрі просять її сідати за стіл; молодий, бояре і сьвітілька стоять біля стола. Батько й мати питають ся дружка: „а що, як вам там було у свата?“

— Усе добре! нема ніякої насмішки — відповідає дружко і староста. — „Оце добре“, кажуть батько й мати. Свашка кланяєть ся батькам паляницями, мати бере вузел з паляницями, розв'язує вузел, цілує паляницю й кладе їх на стіл, а хустку ховає. Дружко й староста дістають горілку, котру їм налили у молодой й частують нею всіх весільних. Після сього беруть ся вити вільце молодому. Старша сьвітілька приносить калину й и. для вільця і передає дружкам. Встромивши „вільце“ або прапорці, старша дружка передає пучок ягід калини й и. молодій, котра перша прив'язує прикрасу до „вільця“. У молодого церемонія вить „вільця“ така сама як і в молодой та тільки сьвітільки, передавши калину й и. в витю „вільця“ не беруть участи. Пісні співають нр. 50, потім:

62.

Не йдїть, молодицї,
До нас вільце вить,
Зовемо ми сами
З ясними соколами,
С чорними галочками
По під хмарочками!

63.

Де ви, бояре, були?
 Кому ви вільце вили?
 С того мого віллечка,
 Да з золотого піречка
 Зовемо Івашку віллечко.

Далі співають нр. 51, 54, 57, 58.

Завивши „вільце“, вечеряють те-ж так само, як у молодой, кожду страву запиваючи горілкою, дівчата — праженою. Як завивають грає музика, після вечері теж і молодіж танцює в сїнях далеко за північ, потім усі розходять ся до дому, молодий іде ночувати до молодой. Вертаючись до дому гості співають :

64.

У нашого свата
 З верби з лози хата,
 З білої да березоньки,
 Пійдемо да тверезонькі — гу!

О. Печогладини.

Як завивають „вільце“ молодому, до нього до хати приходять мужчини з рідні молодой приходять і баби „печоглади“: приходять вони „печі гладати“, себто гладити, поправляти. „Печоглади“ приходять тільки до молодого. Увійшовши до хати „печоглади“ (їх буває 5—10 і більше), співають:

65.

Прийшли ми печі гладати!
 А в нашої печі, золоті плечі,
 Золоті да мулевані,
 Нашій Маруєї сподобані.

66.

Прийшли ми печі гладати!
 А в нашої печі золоті плечі,
 А за тії плечі кажи, свате, речі,
 А за тії праці давай, свате, по чарці!

„Печоглади“ домагають ся багато горілки, бо немов би то горілкою треба гладити піч, замашувати, поправляти щілини. Коли їх мало приймають, то вони стукають піч навіть навколо кочергою, аби більше обсыпала ся. „Печогладів“ старають ся вдоволити закускою та горілкою, вони старають ся вдавати буцімто гладять руками піч, замашують на ній всі огріхи; гарненько випивши і закусивши, вечеряють вони укупі з усіми гостями, тільки приймають їх більше, „печоглади“ знову беруть ся оглядати і колупати піч руками, трісками, навіть зубами, гладять руками, де подряпано. Їх іще частують горілкою й вони відходять до дому.

Мабуть се був звичай устроювати собі домашнє огнище, при чому, може в жертву печі, змочували і піч горілкою. Як на жертву печі можна дивити ся і на отсей звичай того дня: печуть і варять до півночі; коли ладать мясну страву, то як більша худоба, то розрізане м'ясо, а малу: ягня, порося й н. настромляють на рожен і в печі на вогні підсмажують, повертаючи кругом; ізнявши з рожен варять і печуть.

На ніч кладуть у піч дрова і ставляють воду, „щоб було що і печи їсти і пити“. Окрім того кажуть, що дрова кладеть ся у піч за для того, щоб душам нашим на тім світї було чим мостити мости, щоб перейти на другий беріг річки*).

Р. Неділя — вінчанє у церкві.

Рано у неділю входить до молодого в хату дружко і поздоровкавши ся питаєт ся: „чи усе у вас готове, щоб до божого дому нам іти?“ — „Готове усе, — відповідають йому, — ідіть з богом!“

Дружко каже благословити молодого, батько й мати сїдають на ослін, лицем до дверей, беруть у руки: батько хлїб і сіль, мати образ, дружко підводить до них молодого і трічі нахляє йому голову перед батьками своєю рукою, обвинивши руку хусткою. Батько каже: „Боже тебе благослови, синку, у закон уступить!“ Молодий, відкланявши ся з дружком, боярином і світилкою

*) Між печогладинами д-ки Литвинової і печогладинами Чубинського (т. IV, ст. 95) є мішанина не тільки етимологічна, але й культурно-історична; скоріше печогладина у значінні розглядати мусять бути пережитком давнішого звичаю культа печі у звязку з культом померлих, на котрі натякають печогладина. Між иньшим у опису весіля у Новгород-сіверському пов. на Чернигівщині ми знаходимо звістку, що на печогладинах у хаті молодого родичі молодої їдять сало, покришене на заслонці від печі. (Черниг. губ. Взд. 1855, N 20, цит. у Сумцова О свадеб. обрядах преимущ. русских. Харків 1881 ст. 188).

Йде до хати молодої. Молода рано одягає ся до шлюбу і, коли прийде молодий, батьки повинні „відклонити пару“, благословити „у божу путь до церкви“. Молодих благословлять так само, як і батьки молодого. Батьки молодої так само сїдають на осліні із хлїбом, сілю й образом, молодого „відклоняє“ дружко, а молоду „відклоняє“ в ноги батькам тричі брат її і те-ж нахилиє не голою рукою, а обвитою хусткою або смушевою шапкою, котру держить в руці. У церкві з молодою йдуть її дружки, молода йде з молодим рядом по лївім боці, свїтилка по правім і несе шаблю. До церкви йдуть усі дружки, старости, бояре, свїтилки, дружки, свахи; не повинні йти на шлюб своїх дїтей їх батьки.

В церкві молоді стають окремо. На заклик попа їх підводять до аналоя старший дружко і становить на хустку (килинець), котрий він їм стелять під ноги. Зразу підходять молодий, потому молода, на аналої дружко кладе другу хустку. Після шлюбу, ту хустку або рушник, котрі лежали на аналої, й котрими піп звязує молодим руки в час обряду вінчання, піп бере собі, а килим, що лежить під ногами молодих, бере паламарь. Хід округ аналоя відбуваєть ся в такім порядку: по переду паламар несе засвїчений свїчник, за ним піп веде молодих за хустку або рушник, котрим у них звязані руки, над головами молодих тримають вінки: над молодим старший боярин, над молодою старша дружка, зараз за ним іде, доконче одна, свїтилка, може бути і скілька свїтилок. Старша свїтилка несе в руках шаблю, на котрій засвїчують свїчки рівночасно з тим, коли піп засвїчує свїчки у молодих; свїталка засвїчує свої свїчки від якого небудь образа. Коли після скінчення шлюбу гасять свїчки у молодих, свїтилка те-ж гасить свої свїчки на шаблі. Окрім старшої свїтилки, иньші свїтилки, що проводять молодих, шаблі в руках не мають.

Від шлюбу молоді виходять із церкви перші, за ними йдуть свїтилки, дружки, далї иньші сватове. Молодих поздоровляють, але вони, до виходу на вулицю, не повинні ані кланятися, ані дякувати, ані розмовляти. За церковною брамою їх чекає музика, котра зараз починає грати, як тільки молоді переступлять із цвинтаря на вулицю. Молодіж, що проводить повінчаних, співає:

67.

Ішла Маруся од вінця,
Сипала золото в рукавця,
А за нею матюнка з ключами:
„Уже мою донечку звінчали!“

68.

Ой були ми в церкві
Да бачили диво:
Два венці на стільці,
А два на голівці!

69.

Ой були ми в церкві
Да молились Богу,
Ой дай, Боже, долю
Нашому молодому!

70.

Не дякуйте попу,
Дякуйте поповичу,
Що він ізвінчав,
Не багато узяв:
Півтора золотого
З вашого молодого!

71.

Ішла Марусенька по лїду,
Казала: я замуж не підю.
Аж прийшлося на кінець —
Ведуть Марусеньку під вінець!

72.

Схилила ся верба з верху до кореня,
Вінчалась Марусенька з ранку до полудня!

73.

Стояла Марусенька під вінцем,
Да чесала голову гребінцем.
Да упав гребенець під сталець.
„Да подай, Івасю, гребенець!“
Я тобі, Маречко не удовець,
Щоб я тобі подавав гребенець!
Є у тебе старшая дружечка,
Вірная твоя служечка!

74.

Котив ся кришталь з під города,
 Да підкотив ся під ворота.
 „Одчиняй, братику, ворітця і віконця,
 Іде сестриця с під вінця!“

75.

Стрічай, матінко, з колачем,
 Звінчала ся донечка с паничем.
 Не так з паничем — з мужиком
 Зв'язали рученьки рушником!

76.

Брязнули ключі з неба летючи,
 Співали дружечки юлицею ідучи!

Із церкви молоді йдуть просто до хати молодої — шлюб відбуває ся в тій парафіяльній церкві, до котрої парафії належить молода. Батько й мати зустрічають повінчаних на порозі хати з хлібом, сілю й образом. Молоді тричі кланяють ся в пояс батькам, котрі їх благословляють, поздоровляють і цілують, молоді цілують ся з батьками й усею ріднею. Батьки йдуть у хату, зараз за ними входять молоді, їх садовлять за стіл і батько частує їх горілкою, мати подає обід і просить їсти: борщ і юшка з мясом, драглу, каша з салом або маслом і горілка. Сьвітилка кладе шаблю на покуті й обідає разом з усіма.

Пообідавши, молодий дякує за обід і від'їжджає з усіма своїми поїзжанами домів відпочити і приготувити ся до вечірнього поїзду.

Музики лишають ся у молодої і з нею йдуть на прощальний дівочий обід до старшої дружки. Її проводять і всі запрошені нею дружки; у старшої дружки обідають, музика грає, молодіж тацює. Се називаєть ся „ходить по дружках“ або „заводить дружок“. Иноді від старшої дружки ще одна-дві посестри просять молоду (доконче зі старшою дружкою) до себе на обід і так відбувають увесь день до вечера, поки не обійде молода всіх своїх запрошених дружок. Кожда частує молоду й иньші посестри хоч закускою та горілкою. Як ходять від дружки до дружки, то співають.

77.

От дружки до дружки!
Ми їли пирожки
І в масло мачали,
Щоб лучче кричали.

78.

Не вій, вітер, з льоду,
Да повій по городу,
Розмай мою косу
По червоному поясу,
Розмай по волосочку,
Як жито по колосочку!

79.

Що в городі шавлія,
Остатня моя неділя!
Я по юлицям хожу,
С собою дружечок вожу — гу!

80.

Неметені юлиці, неметені,
Туди шли дружечки нечесані,
Старшая дружечка промела,
Да до себе бояр провела,
А підстарша моргнула,
Да до себе бояр вернула.

81.

Летять галочки ряд по рядочку,
Зозуленька попереду.
Усі галочки на лузі сіли,
Зозуленька на калині,
Усі галочки защебетали,
Зозуленька закуковала.
„Да чого-ж ти куєш, чого жалуєш,
Сивая да зозуленько?
Чи жалько тобі темного дугу,
Чи в лузі палиноньки?“

Н. Скриня. Відвіз віна.

Поки молода ходить по селу, прощаєть ся з друзками, її рідні „збирають скриню“, перину й н. і відвозять до молодого. Запрягають один, два вози і під'їжджають до комори. Батьки молодої, брат її й н. рідня виносять із комори скриню, перину й н., кладуть на вози або санки, міцно прив'язують вузівками, тут-же випивають по чарці горілки з бажанєм щастя. Чи влїзе усе придане у скриню, чи частина не влїзе, але доконче треба, аби що небудь лежало на скрині. Братові, або тому, хто заступає його місце, дають у руки пляшку горілки і в хустці паляницю і він, у товаристві своїх своячок (замужніх), їде зо скринєю до молодого. Після його від'їзду зо скринєю з дому молодої, жінки у неї в хаті співають:

85.

Що мати́нці да полегшало,
Що в коморі да поменьшало,
А свекрусі да погіршало,
Що в коморі да побільшало.

Брат привозить скриню на подвірє молодого, входить до нього в хату і просить випити могорича за „привезене“. „Що се-ж ви нам привезли?“ питаєть ся молодий, — „чи не покражу яку?“ „Еге! відповідає брат, — чи не можно як її перевести?“ — „Можно, можно!“ відповідає швидче молодий, — „вез'ть і ховайте“. Підвозять до комори скриню, молодий одчиняє двері, брат із приїжжими уносять привезене в комору, а молодий стоїть у дверях і лічить усе, що уносять у комору. Після того входять у хату, подають чарку, брат частує молодого й його рідню, молодий в опорожену братову пляшку сипле горілки і каже: „Дай Боже, щоб сая покража відсїль не вийшла і благополучно поносилась“. Брат віддає матері молодого паляницю, котру вона цїлує й кладе на стіл. Потім садовлять приїжжих за стіл, частують медом, горілкою, обідом. Пообідавши, брат дякує за почастунок і з усім своїм товариством їде до дому.

Діставши скриню, молодий збирає „поїзд“, що повинен складати ся бода й з одної особи більше від суботнішнього і мати найменше отсі особи: 3 сьвітляки, 3 свахи, 2 дружби, 2 боаре і 2 старости, та так, аби всіх разом узятих виходило до пари себто 12, 14, 16 і т. д., а молодий їде без пари, — він іде добувати собі „пару“. Окрім поїзжан їдуть іще „возники“ й „музики“. Коли при

в'їадї побачать, що кому небудь не стає пари, то йдуть просити навіть при самім в'їадї з подвіря, але без пари не поїдуть. Се називаєть ся: „лїчить поїзд“, себто почислити, чи є всі. Полїчивши поїзд, дружок каже: „Уже наші усі; тепер ви, свахи і свїтилки, берїть шапки і пришивайте значки, щоб наше військо позначене було, як прийдемо до свата“. Всї сїдають за стіл, свїтилки беруть у молодого лєнти і пришивають по 4 — 5 вершків червоної лєнти до шапок і повязок поїзжан. При сьому співають:

86.

Гадайте, старости, гадайте,
По червоному складайте,
А ви, бояре, сумуйте,
По золотому готуйте.

Як ми були швачев... нр. 44.

Коли „значки“ пришиті, дружок каже: „Бери, свахо, пляшку, частуй старостів і бояр, нехай викупляють шапки!“ Сваха подає кождому на тарілцї по чарцї горїлки і кождий „значений“ кладе по скїлька копїлок грошей свїтилкам і свахам на почастунок. Подають вечерю: повечерявши, дружок звертаєть ся до старости: „Старосто, пане старосто!“ — „Ради послухать“. — „Благословіть у божу путь пїйти!“ — „Боже, благослови!“ відповідає староста тричі. Питанє й відповідь проказують ся тричі по тричі. Дружок наказує: „Давайте нам по чарцї горїлки на дорогу да шукайте, що нам до сватів треба“. Мати подає свашцї кошїль або торбу з призначеними для роду молодї подарунками: чоботи, перевязанї червоною лєнтою, рушники, хустки, суковні онучї, черевник, перевязанї червоною лєнтою й в. Другу торбу наповняє пряниками, колачани, бубликами. Дружкові дають пляшку горїлки і паляницю, старостам двї пляшки горїлки, свасї двї паляницї в хустцї. Отої три пляшки горїлки йдуть на могорчя: одна у воротях, друга при входї у хату, третя в хатї. Пїсля того старший боярин виносить із хати ослїн, становить його серед подвіря проти сїнних дверей, на ослонї кладе вкриту вївом дїжу на хлїб, вїко накриває чистою хусткою, поверх котрої кладуть хлїб і сїль. Рядом з дїжою на ослїн ставляють ведро „непочатої“ води, котру боярин тїлько що принїс із найближчого джерела. Матїр молодого одягають у кожух, вивернений вовною до гори і в смушеву шапку. Дружок питаєть ся: „Старосто, пане старосто!“ — „Ради послухать!“ — „Благо-

словить у божу путь ітти!“ — „Боже, благослови!“ — тричі по тричі. Дружко бере молодого за хустку, котру молодий має держати в руці і веде його навкруг дїжи, увесь поїзд із музикантами іде за молодим і стає коло дїжи „кругом“, — колесом, молодий стає поперед круга на схід лицем, туди-ж лицем стоять і всі поїзжане. Сьвітилки співають!

87.

Ой чия то дружина
Коло дїжи ходила?
Із скрипками, з цимбалами,
З молодими боярами?
То-ж Марусина дружина
Коло дїжи ходила
Із скрипками, з цимбалами,
З молодими боярами.

Мати молодого наспіває у праву полу кожуха: вівса, прямиків, орехів, зерен із гарбуза і з соняшника, сухих груш, сливок, хмелю й обходить тричі навкруг дїжи меж дїжою й поїзжанами, котрих, так само як і молодого, обсіває з поли*). Старший боярин бе матір канчуком по кожусі, сьвітилки співають:

88.

Колесцем, бояре, колесцем!
Обсїй, матінко, овесцем,
Шоб наш овесець рясен був,
Шоб наш Івашко красен був!

Воду з відра старший боярин виливає молодому й його коневі під ноги і поїзжанами (иноді молодий стоїть попереду „колеса“ верхом на коні або держить його за уздечку). Всі кидають ся піднімати „обсівне“. Мати веде сина за руку з словами: „шоб ти до мене, синку, у вечері с парою прийшов“. Батько молодого зі старшим дружком одчиняють ворота і поїзд рушає у дорогу. Побіч молодого сидить, коли ідуть, або йде, коли йдуть пішки, старша сьвітилка. Поїзжане співають: Одступіте ся, вороги, вр. 40.

*) Межи свашки, котрих обсівають, не повинні йти вагітні жінки.

89.

Соколонько з саду вилетає,
 А Івашко з двору виїжджає;
 Соколонько да на вильотї,
 А Івашко да на виїзді;
 Соколонько да по галочку,
 А Івашко по паняночку:
 Соколонько с соколами,
 А Івашко з боярами!

90.

Мати Івашка родила,
 Місяцем обгородила,
 Зореку підперезала,
 У дорогу виряжала.
 „Їдь, мов дитятко,
 Привези голубятко,
 Їдь, мов дорогес,
 Привези другес!“

Ослів, діжу, ведро уносять знову в хату, частують остатніх гостей, котрі співають:

91.

Мати хлїб сажав,
 А в печі палає,
 Надїєть ся да користочки
 З молодой да невісточки!

Випроводивши молодого, батько кличе „возника“ або „візницю“, котрий повинен їхати за молодую. Батько частує „возника“, дав йому закусити й каже: „Запрягай конї да їдь по молоду; не жалуй сватового сїна, годуй конї добре, щоб везучи не попроставали!“ Возник їде через якийсь час, коли можна ждати, що ворота у молодой одчинені. Поїзжане, дорогою їдучи, співають:

92.

Хмарка наступає,
 Дорщак накрапає,
 Молодий Івашко
 З двора виїжджає.

93.

Ой поле, поле, полечко!
Їде Івашко коничком,
Чухрає різки з берізки,
Кидає конику під ніжки.
„Біжи, конику, усе ристю,
До мого тестенька за користю, (2),
А до моєї матівки з радістю“.

94.

Ой їхали бояре ряд по ряду,
А молодий Івашечко попереду,
Та й вирізав з берізки три різки,
Та й ударив кониченька під ніжки.
„Ступай, ступай, кониченько, широченько,
Бо ще до Марусі далеченько“!

95.

Крикнув орел на потану*),
Озвавсь Івашко у своєму дому:
„Скушно, грустно самому,
Як би Маруся зі мною!“

96.

Ой під'їздає, коником грає
Івашко молодий,
Да й заглядає у кватирочку,
У нову сьвітлочку,
Чи тут, чи нема, Маруся моя,
Що два віночки ізвила?
Собі ізвила з чорного шовку,
Івашку з червоного,
Собі ізвила, сама наділа,
Да і на посаді сіла!
Ой підлітає, крильцями грає
Соколовько під вишневий сад,

*) На потану, з потанів — попереду, з початку.

Да й заглядає через тинчок
 У вишневий садочок,
 Чи тут, чи нема, галочка моя,
 Шо два гніздечка ізвила?
 Шо собі ізвила із терниньки,
 Соколоньку із вишниньки!

97.

Під'їхав Івашко під ворота,
 В его коничок із під злата.
 Его коничок ступає, его теща стрічає,
 Од її коничок одступає.
 „Одступи, одступи, кониченьку! се не моя дружинька
 [вийшла!“

Се не моя!

Під'їхав Івашко під ворота,
 В его коничок із під злата
 Его коничок ступає, его тесть устрічає,
 Од его коничок одступає,
 „Одступи, одступи, кониченьку! се не моя дружинька
 [вийшла!“

Під'їхав Івашко під ворота,
 В него коничок із під злата.
 Его коничок ступає, его Маруся стрічає,
 Коничок до її підступає,
 „Підступи, підступи, кониченьку! се-ж моя дружинька
 [вийшла!
 Кінь мій сивий, золоті гриви, копитоньки золоті!“

Поїзд наближаєть ся: молодий і дружки попереду, за ними бояре з сьвітлками, далі свахи й иньші поїзжане. Під'їдзають або підходять до двора молодої й знаходять ворота замкнені, — бережені цілим натовпом узбрової молодіжи. Починаєть ся спір, сварка, иноді бійка — і все кінчить ся могоричем, для котрого молодий „викидає“, себто видає од карбованця до трьох карбованців грошей. Коли молодий із чужого села, то „одкупного“ беруть більше, від односельчан майже не домагають ся „одкупного“, окрім могорича — аби випити квартиру горілки на здорове молодим. Коли-ж у молодої є в своїм селі милий, а її віддають у чуже село, та ще против її волі, то иноді бувають справжні побовнища, що, хоч рідко, кінчать ся навіть і смертю.

Серед молодіжи за ворітьми молодої зустрічає поїзд хто небудь зі свояків молодої. Ті свояки кажуть поїзжанам: „Ми не знаємо, що ви за люде такі, що позначені — у нас таких нема; треба спитать батька, чи пускать вас у двір, чи ні! Як звелить, то пустимо і без пашпорта“. Староста виймає ізза пазухи пляшку з горілкою і каже, що хоче поглянути, перевірити „пропуск“ і запити могоричем*). За „пропуск“ або пашпорт служить пляшка горілки, котрою частують за ворітьми батька, брата молодої й иньших післанців, після чого одчиняють ворота, пропускають поїзд на подвір'я. Тоді-ж видають молодіжи „відступне“ або відкупне. Коли-ж молодий зворовить ся і захоче викрутити ся від „одкupu“, то молодіж появляеть ся в хаті, сїдає за стіл і не пускає молодих на „посад“, поки молодий не відкупить ся. Входячи у ворота, співають свѣтилки :

98.

Ой либонь ми заблудили ся,
Не до свата приїхали?
Воротечки позачиняні
І дверечки позапирані,
І Маруся не ізряжена,
На посаді не посажена!

Коло дверей хати знов зупиняють ся і свѣтялка співають під дверми у сїнях :

99.

Десь у тебе, Івашко,
Тут родини не має,
Що не вийде, не привитає,
І на здорове не спитає!

100.

Ми їхали за три милі,
Кониченьки притомилі,
І шубочки помочили.
Пустіть нас одпочити,
Шубочки посушити!

*) Сей обряд називаєть ся „бить чолом за двором“.

101.

Ми вам, свате, не докучимо,
 Онучечки пересушимо,
 І кубочки попорожнемо,
 І Марусю собі візьмемо!

102.

Да пусти, свате, в хату!
 Нас тут не багато:
 Сімсот да бояр з нами,
 Да чотири сванечки
 Да дві світильочки —
 Готуй шириночки.

103.

Пусти, свате, в хату!
 Бо вже ми померзли
 На лютому морозі
 А на сінешному порозі!

104.

Докіль ми тут стоятимем,
 Сиру землю топтатимем
 Червоними чобітками,
 Золотни підківками?

105.

Вже на зятя да метіль мете
 І дрібний дорщик іде!
 Ой укрий ся, зяте, укрий ся!
 Кунами, бобрами й чорними соболями!

Дружки. буцім-то силоміцю, перші входять у хату, одні по-дають паляницю сватови й кажуть кланяючись йому: „Ми у вас учора були, пустіть нас і сьогодні“. — „Я вас не знаю що ви за люде такі, ще й позначені!“ — „Шо-ж, свате, ми тії люде, шо учора були у вас по-ночи, може ви й не познали. Ми тії, шо за Івана дочку у вас полюбили, чи не буде вашої милости її знайти і за стіл посадить?“ — „Де Маруся? шукайте її зараз!“ — каже

батько. „Треба-ж попереду могорича випить“, відповідає дружка. Мати молодої каже тоді: „Треба вам попереду руки помити, бо може ви, люде дорожні, да ґдучи руки покаляли, один одного в грязь тягаючи“. Дружки годять ся мити руки, підходять до помийниці, підставляють руки під воду, котру мати молодого силе з кухлика в руках, або з всячого кухлика, а мати молодої тоді підкрадасть ся до них з рушниками з заду і перевяжує кожного дружка по одному рушнику з правого плеча на лівий бік. „Оце! чудують ся дружки, — зроду нічого не крали, а тепер у злодії попали!“ кажуть вони один одному. Тоді ружки, витерши руки, кажуть теці, що краще миром кінчити справу і випити могорича. Теща подає дружкам на тарілці по другому рушнику, дружки частують її горілкою, перевяжують самі себе другими рушниками навхрест через друге плече і частують тестя, тещу, брата й н. свою горілкою. Тоді вертаєть ся молода з дружками, а коли її ще з вулиці нема, то за нею йде один дружок і приводить її. Вона стає з дружками в запілок і дружки співають:

106.

а) Мнють дружки ручка,
Гледять на колючки,
Чи висять рушнички,
Шоб потерти ручка.
б) Оце тобі, дружку,
За твою послужку:
Рушник тобі дано
Шовком перетканий,
Шовком мережений,
С Київа привезений.

107.

С під похвалої вишні
Два дружбоньки вийшли
І малі, недорікі,
Шепеляві, невеликі,
Ні шапочки зняти,
Ні магай-бі казати!

108.

Перед ворітьми музика грає
І челядонька гуляє.
Пусти мене мій батечку,
Між ту челядочку!
Як не пустиш, то жаль буде,
Як заберуть мене люде!

109.

Ой прилетів соловейко че-че-че!
Сів на оконечко й щечече:
„Шо я вам скажу, добрі люде,
Шо у вас сьогодні гість буде:
Сокол по двору літає,
Вороним конем іграє!

110.

Не наступайте, бояре,
На наші сінечки нові,
Не ви сінечки робили,
Робили сінці чужесільці,
А били колочки голубці,
А сватали Марусю молодці.

111.

Не наступай, Літва!
Буде між нами битва,
Будемо воювати,
Марусі не давати!

Стоючи й далі коло сней сьвітилки співають:

112.

Пишна, теща, пишна!
Проти зятя не вишла:
Чи кожуха не має,
Чи сорочку латає,
Чи чобіт добуває?

113.

Пусти, свате, перегрїть ся,
На молоду подивить ся!
Як не пустини — самі ввійдемо,
Марусеньку собі візьмемо,
Через Дунай через річечку,
Молодую да невісточку.

С. Зустрічане поїзда.

Мати молодой засьвічує воскову сьвічку і зі своєю сьвічкою йде у сїни, куди їй подають чарку і „варенуху“. Вийшовши до поїзду, мати перев'язує хусткою окраєць хлїба, в котрій встромлена шабля по ручку, засьвічує на шаблі сьвічки, цілуєть ся з усіма поїзжанами і всіх частує варенухою. Зробивши все те, теща звертаєть ся до поїзжан і каже: „Просимо, бояре, до хати“ і з цїми словами вона одчиняє двері і впускає молодого з усіми поїзжанами в хату, іде сама за ними слїдом і, ввійшовши, бере дві свої паляницї, з котрими йде на зустріч свашки, що, з двома паляницями в хустцї, стоїть на пороозї. Теща цілуєть ся зі свашкою, бере у неї вузел з паляницями, їй віддає свої паляницї в хустцї, а свашчинї несе до стола, де знову справляє обряд, помажуючи хлїбом над столом і т. и. Після того теща йде і сїдає на „пїл“ (ліжко).

Т. Продаванє молодой.

Коли увесь поїзд увійде в хату, дружки стають попереду всіх, за ними стоїть молодий, коло молодого бояре, сьвітлик, далї иньшї поїзжане. Молода сїдає на посадї на вчерашній кожух, рядом із нею сїдає брат її, коло них сидять „шуринцї“ — хлопцї з паличками і дружки. Молода склоняє голову на стїл, старша дружка накриває її хустиною. До стола підходить старший дружок і канчуком замажує ся через стїл на брата молодой, аби силою здобути молоду. Шуринцї метушать ся, брат із свого боку замажує ся теж канчуком на дружка і кричить: „Не смїєш так сестри одїмать! Коли хочеш узять її — купи, ми продамо!“ Починає ся торг за молоду, брат цїнить більше, кажучи: „Ми її двадцять лїт годували, а вам будемо даром оддавать?“ Поки дружки торгують ся з братом, дружки співають молодому:

114.

Не стій за плечима,
 Не лупай очима,
 Клади на талірку,
 Бери собі дівку!

115.

Чи не сором тобі, Івашко,
 Перед нами, панами, стоявши,
 Шапочку в руках державши,
 Да не мусиш ти ступня ступити,
 Срібного золотого положити,
 Шурниа з місця скупити?

116.

а) Шурниє, не лякай ся!
 Сестри не цурай ся,
 Не продавай сестри
 За руб, за чотири,
 За два золотії.
 Гроші як полова,
 Сестра чорноброва;
 Гроші як костриця,
 Сестра білолиця!

б) Братяку да намістничку,
 Сядь собі да на крісlechку,
 Не продавай сестри і т. д.

Нарешті сторгували ся, дружко подає братови через стіл на тарілці гроші і чарку або дві горілки тай каже: „Ну! получайте за княгиню бочку (або дві) і сто (200—500) карбованців грошей, тепер молода вже не ваша, а вашого князя“. Брат випиває горілку, бере гроші, дружко дає по чарці горілки, і по одній, по дві копійці „шурницям“ і прогоняє їх ізза стола канчуком, старша дружка відкриває молоду і всі, окрім молодої, виходять із за стола. Дружки співають:

117.

Пішов братик яром,
 Продав сестру даром

Не даром — за гроші,
Аби зять хороший!

118.

Не брат, не брат — Татарин!
Продав сестрицю за таляр,
Білев лице за пятак,
Русую кісоньку оддав так!

119.

Брат сестру на посад веде,
Рученьку споминає.
„Не йди, сестро, проти літа,
Роженька зацьвітає“.
Пійшла Маруся рожі щипати,
Зозулі питати:
„Скажи, зозуленько, скажи, сивая,
Скільки год у батенька жити?“
— Жить тобі, дівко Марусе,
Сім год ще й чотири. —
„Бодай тобі, сивая зозуленько,
На літо не кувала,
Як ти мені молоденькій
Правдоньки не сказала“.

Молодий заходить за стіл і сїдає замість брата разом із молодю. Молода плаче, дружки співають:

120.

Іде Маруся на посад,
Стрічає її Господь сам
Із долею щасливою,
Із доброю годиною.

Разом із молодим напірають від порога на стіл і лави по-язжане. Сьвітилка гасить сьвічки на шаблі, ставить її на покуті й сїдає з лївого боку молодого, молода сидить по правім боці його. Дружки відесувають ся до запілок, шуриці відходять до порога, а на їх місце сїдають бояре, сьвітилки, свашки. Сьвітилки співають:

121.

Дружечки-паняночки!
Ставайте на лавочки,
Пуськайте дорогу
Князеві молодому!

Дружки, пропустивши молодого і поїзжан, стають коло за-
пілка на лавах, на „полу“. В відповідь дружки співають:

122.

Посуньте ся, дружечки, до полу,
Нехай Литвин сяде із своєю Литвою!

123.

а) Стенули ся*) кватирочки,
Як сіли світилочки,
Не так ще стенуть ся,
Як пива напють ся!

б) Стенули ся лавочки,
Як сіли сванечки,
Не так ще стенуть ся,
Як пива напють ся!

в) Стенулись світлиці,
Як сіли зовиці,
Не так ще стенуть ся,
Як меду напють ся!

г) Стенули ся стїни,
Як бояре сіли,
Не так ще стенуть ся,
Як горїлки напють ся.

Посадивши молодого з молодогою за стіл, дружко дарує рідню.
„Старосто, пане старосто!“ — „Ради послухать! — „Ми прийшли
до пана свата з гостинцем, благословіть на приятелїв роздать.“ —
„Боже благослови!“ відповідає староста тричі по тричі. Батько під-
ходить до стола, свашка подає кошіль, старший дружко виймає

*) Задріжали.

подарки і кладе на тарілку, котру підстарший дружко держить і на котрій розносить подарки рідні. Кладучи подарки, старший дружко промовляє: „Хрещеному батькові суконніі онучі (або лише пряник)!“ Підстарший дружко повторяє сї слова і подає гостеві онучі і пряник. „Хрещеній матери черевки!“ промовляє знову старший дружко, підстарший повторяє: „Хрещеній матери черевки!“ і подає подарок. „Молодої братові пояс або онучі!“ „Молодої сестрі колач!“ „Молодої тїтці колач!“ Молодої дядькові колач!“ Обдарувавши всю рідню, дружко кладе на тарілку бублики та обносить усіх молодой дружок, котрим роздає по парі бубликів кождїй. Роздавши подарки, дружки питають ся: „А що, панове, чи доволні од нашого батька й матери хлїбом і подарками? Чи нема жалїбщика?“ „Доволні усі!“ — „Тепер же за наші подарки давайте нам оддарки.“ — „Зараз!“ — Батько молодой подає зразу по чарці горїлки молодим, при чому чарку треба подавати, обгорнувши руку хусткою, молоді беруть чарку те-ж кожде обвивши свою руку хусткою й надивають по-трошечки; поїзжан частують голими руками. Мати стоїть на „полу“ й подає звїдти дружку на тарілку свої „оддарки“: зразу молодому хустку, що взявши хустку, доконче мусить покласти на тарілку яку небудь монету; потім подають подарки иньшїй молодого рідні та поїзжанам. Усі подарки: пряники, коровай, колачі й т. н. треба брати з тарїлки не голою рукою, а обгорнувши її хусткою і за подарки вимовляти оддарки. Дружки співають:

124.

Решето тараточе,
Да чогось воно хоче?
Червоного золотого
З нашого молодого!

125.

Була повна скринка,
Тепер половинка,
Марусина мати
Стала роздавати!

126.

Спасибі тобі, моя ненько,
Що ти мене пробуждала раненько,

Учила прости тоненько,
 Учила ткати густенько,
 На тихому Дунаєчку білила,
 Усіх пишних бояр дарила.

127.

Казали — не пряха, не ткаха,
 Аж вона напняла, аж вона наткала,
 На тихому Дунаєчку білила,
 Усіх чесних бояр дарила.
 Не погнівай ся, Івашко, за подарки,
 Такі в мого у батенька да достатки!

Звертаючи ся до бояр :

128.

Подарки побрали,
 Шапок не знимали,
 Сядять по застіллю,
 Як сичі по кіллю,
 Як убачать в лісі
 Веребейка в стрісі.

Коли молодої мати роздасть молодого рідні всі подарки, дружко знову питаєть ся: „Чи нема жалобщика?“ — Діставши в відповідь „усі доволні!“ : дружко частує молодої батьків і її рідню своєю привезеною горілкою і вся рідня закусує поставленою на столі ковбасою. Діставши бублики, дружки співають :

129.

Ой казали люде — сват богат,
 Аж сват убогий,
 По базару ходив,
 Старців розбивав,
 Усі сумки струсив,
 Один бублик найшов,
 Да й той розломаний!

Ой казали люде, що сват богат,
 Аж в їх коні безногі,

Самі вони пішки йшли,
Молодого в мішку несли,
Ноги телупають ся,
Собаки в'їдають ся,
А бояре оганяють ся !

Скінчивши частуване горілкою, дружко просить дозволу танцювати. „Старосто, пане старосто!“ — „Ради слухать! — „Доволі вже ми пили й гуляли і добрі мисли мали, благословіть пойти проходить ся і молодим танцювать!“ — „Боже благослови, Боже благослови, Боже благослови!“ — питають ся й відповідають трічі дружко і староста. Дружко подає молодим кінець хустки і виводить їх танцювати у сїни. Танцюють усі й скрізь: на подвір'ї, в сїнях, у хаті. Дружки співають: Староста дівочий, нр. 48 і 49. Сьвітляки відповідають:

130.

І не кривії, і не горбаті,
І вміють танцювати,
І високі підбори,
І сами чорноброві!

131.

Дружки:

На старшому боярину каптан
Соломою, половою напхан,
Личком свита зшита,
Обручем голова збита,
Голова у пір'ї, ніс у ремінні,
Підтикав ся, підсмикав ся,
Мочулою підперезав ся
І в бояре прибрал ся!

У. Коровай.

Потанцювавши, усі знову сїдають за стіл і мати частує горілкою всіх по черзі, починаючи з молодих, і потому беруть ся дїлити коровай. Старший дружко виступає на середину хати і каже: „Старосто, пане старосто!“ — „Ради послухать!“ — „Благословіть коровай на стіл поставить!“ — „Боже благослови!“ (3 по 3 рази).

Дружко бере коровай зі стола, кладе його на віко від дїжі, на котрому застелено дві хустки, тричі обносить його навколо по хатї і кладе на стіл. Дружки співають :

132.

Дружко коровай несе,
Вілечками тресе.
Хоч треси, не треси,
Нам короваю даси!

Поклавши коровай на стіл, дружко каже : „Старосто, пане старосто!“ — „Ради послухать!“ — „Благословіть коровай подїлить!“ — „Боже благослови! — тричі по тричі. Дружко починає дїлити коровай, дружки співають :

133.

Засьвіти, Боже, з раю
Нашому короваю,
Щоб було виднесенько
Краяти дрібнесенько!

Поперед усього дружко вирізає з коровая „старшу шишку“, для котрої мати молодой подає хустку, де дружко зав'язує шишку, подає старшому боярину і каже йому віднести шишку батькам молодого зі словами : „Кланай ся батькові й матери хлїбом-сіллю і кажи, що і ми зараз будемо“*). Дружко розскроє коровай по половинї і одну половину коровая віддає матери молодой на завтра на „перезву“, а другу дїлить сьогодні. Розскроївши коровай по половинї, дружко знову питає ся : „Старосто, пане старосто!“ — „Ради послухать!“ — „Благословіть сей чесний хлїб на родичів роздати!“ — „Боже благослови!“ (тричі по тричі). Дружко крає половину коровая на кусники і кладе на тарїлку, а підстарший дружко розносить гостям. Дружки співають :

*) Коли боярин привезе до батьків молодого „старшу шишку“, то віддає її матери в руки кажучи, що „молоді князя зараз будуть“; мати кладе шишку на стіл, частує боярина горїлкою, сама випиває, чоловікови дає, потому гостям, розломлює шишки на кусники, лишивши по кусникови собі, чоловікови, боярину, решту хоч по кришці дїлить усім гостям. Боярин знову відїдає до молодой.

134.

Ой край, дружбоньку, коровай
Старим старикам не давай,
Старим старикам обручі*),
А вам, свашечки, колачі,
А вам, бояре, скоринки,
А вам, світилки, кришечки,
А нам, дружечкам, шашечки!

135.

Жаль мені, дружбоньку, на тебе,
Що не поглянеш ти на мене.
Я у тебе, дружбоньку, попитаю,
Чи даси мені короваю?
Як не даси короваю,
Я тебе у бору наговю,
Я в тебе молоду одвіму,
Старшому боярину подарую,
Старшому боярину на поруки,
Молодому Івашку на віки!

136.

Чи не бачиш ти, дружку,
Що бояре коровай крадуть,
Да за пазуху кладуть?
З пазухи да в кишеню
Матери на вечерю,
З пазухи да в рукавиці,
Дівчатам на вечорниці.

137.

Чи не бачиш ти, дружку,
Що світилки коровай крадуть
Да за пазуху кладуть?
За тебе захвляють ся,
Короваєм напихають ся?

*) Обруч на короваю — пояс з тіста, котрим коровай підперезають (подивитись на малюнок).

138.

Дружко коровай кроїть,
 Да назад поглядає:
 Там его да жона стоїть,
 Семеро да дітей держить,
 Усі с кошелями
 Увесь коровай забрали!

139.

Дружко коровай крає,
 Золотий ножик має,
 Срібную да тарілочку,
 Земчужную ручку,
 Да не жаль ему дати
 Коровая краяти!

Роасердивши ся, що їм не дають короваю, дружки співають:

140.

Тобі, дружку, да не дружковати!
 Тобі, дружку, да свиней пасти
 З чорною да з собакою,
 З великою да ломакою!

Покроївши коровай, дружко питаєть ся: „чи єсть у нашої молодой княгині батько? — „Єсть!“ — „Приймайте од нашої княгині гостинець, короваю. Чи єсть у нашої молодой княгині мати?“ — „Єсть!“ — „Приймайте і т. д. Батько й мати беруть коровай і кажуть: „Спасибі молодим дітям. Як цей хліб чесний, шоб і діти наші чесні були“. Опісля подає дружко коровай молодим, котрі встають і поклоном дякують. Усі беруть коровай не голими руками, а через хустку. Дружко знову накладає кусники і розносить: старостам, сьвітилкам, боярам, свашкам і в. Для своїх дружок молодода сама бере коровай в хустку, шишки більше і обдаровує дружок із своїх рук. Дякують так: „Спасибі свату й сваєї і молодим дітям за коровай“, і при тому кладуть на тарілку монету, кусник полотна, ситцю або обіцяють кусник поля, овечку й т. п. Дружко кличе: „Пані хрещена мати дарує молодим князям отару*) овечок!“

*) Вівця обертаєть ся в цілу отару, телиця — в корову, карбоваєць — у сто рублів і т. п.

„Хрещений батько дарує молодим князям сто карбованців!“ і т. д. Після всякого подарунку молоді встають і кланяють ся, дякують. Роздавши коровай, дружко питаєть ся: „Чи усім сьвятого хліба достало?“ — „Усім доволно!“ — Сторонні видці — ті, що стоять за порогом, обзивають ся: „Запорозцям не давали!“ Дружко кладе останки і кришки на віко і подає за поріг зі словами: „Запорозці, Запорозці!“ Вони хапають кусники руками з віка, музикантам дають спідку і на ній гріш. Молода роздає друзкам коровай сама і сама частує їх горілкою. Дружки співають:

141.

Справ мені, мій батеньку, увесь пишний наряд!
 „На що тобі, дитя мов, увесь пишний наряд?
 Як удасть ся твій миленький та ревнивий,
 Не дасть тобі нарядоньку поносити,
 З подружками на юлиці походити.
 Зелена сукняночка ізлежить ся,
 Червоні черевички пилом припадуть,
 Сухозлотий поясочок мохри опадуть,
 Золотенький да веночок — квіти опадуть,
 А добрее намистечко зовиці порвуть!“

142.

Хвалила ся березонька перед дубами
 Своїми гільями:
 „У мене гільє до кореня, у мене листє —
 Дрібне, зелене!
 Обізвали ся буйнії вітри: „не ти березо,
 Гільє кохала,
 Не ти, березо, листє розвивала.
 Кохали гільє буйнії вітри,
 Розвивали листє дрібнії дорщі“.
 Хвалила ся дівчина перед женихами
 Своїми косами:
 „У мене коса, у мене коса
 Руса до пояса!“
 Обізавсь до неї Івась молодець:
 „Не ти, дівчино, косу кохала,
 Кохала косу матінка твоя,
 У темній ночі, при ясній сьвічі,
 Мила винцем, чесала золотим гребенцем!“

143.

А хоч думай, Марусенько, думай да гадай,
 Плисти тобі дві річеньки, а третій Дунай.
 Дві річеньки переплила, Дунаєчка ні!
 Роскіш була у батенька, у свекірка ні!

144.

Хвалила ся, вихваляла ся білая березонька:
 „У мене кора, у мене кора білая до кореня,
 На мені гільле, на мені гільле довге кучеряве,
 У мене листе, у мене листе кругле, широкее“.
 Шо не хвали ся, не вихваляй ся, білая березонько!
 Найдуть на тебе буйні вітри з лютими морозами,
 Кору обібють, кору обібють, листе обшугають.
 Хвалила ся, вихваляла ся молодая Марусенька:
 „Шо в мене коса, шо в мене коса русая до пояса!“
 Не хвали ся, не вихваляй ся, молодая Марусенько!
 Приїхав до тебе молодий Івашко з пишними боярами,
 Косу розплетуть, косу розплетуть, тебе з собою заберуть!

145.

Сидить Маруся край оконечка,
 Сон ї намагав,
 Шо коло неї мильський ї
 Він ї розважає:
 „У тебе, Марусю, білеє лице,
 У мене ще біліїше,
 У тебе, Марусю, чорні брови,
 У мене ще чорніїші;
 У тебе, Марусю, карії очі,
 У мене ще карійші,
 У тебе, Марусю, вірнеє серце,
 У мене ще вірнійшеє!“

146.

Ой Боже мій, Боже, що се я наробила?
 Кого любила, з ким говорила, того зоставила!
 Кого любила спершу і вельми, дак той стоїть за дверми,

За дверми стоїть, за дверми стоїть, у его й живіт болять,
 Живіт болять, середенько вяне, він на мене не гляне.
 „Серденько мов! вийди до мене, поговорим із тобою!“
 Рада-б я вийти, поговорити, дак неволенька моя :
 Сів коло мене рожевий квіток, завязав сьвіток,
 Завязав сьвіток з темної ночі чорною китаїкою,
 Да й задав жалю серденьку мойму ще учора із вечора !

V. Перекори.

Подають вечерю : борщ, юшку з мясом, драглі, печеню, кашу. За кожною стравою подають горілку, мед, варену. Дружки за вечерю не сидять, їх тільки частують вареною, медом і тут ідуть у піснях перекори. Сьвітилки починають :

147.

Старша дружка
 Як стружка,
 Друга як колодка,
 Третя як коробка,
 Четверта і проста
 Да на їй короста !

Бояре співають :

148.

Старша дружка цицята,
 Друга черевата,
 Третя на днях ходить,
 Четверта дітей водить !

Дружки :

149.

Старий боярин як болван,
 Витріщив очі як баран,
 Усе торопить ся
 На дружок дивить ся !

150.

Старша світилка при стїні
 На їй сорочка не її,
 Прийшла сусїда в віконце:
 „Скидай сорочку за сонця!“

С в і т л и к и :

151.

Брешете, дружки-панянки!
 На менї сорочка з китайки,
 Мене мати впряжала
 Із скринї сорочку давала!

Д р у ж к и :

152.

Світилки — шильки при стїні,
 Свахи — сороки на лузі,
 Бояре підсвинки в берлозі!
 На свасї чепець має!
 Не сам-же він має,
 Воші підіймають,
 Гниди помагають!

153.

Їжте, бояре, їжте!
 Ми для вас готовили
 Чорного вола убили,
 Чорного, рогатого —
 Ми роду багатого!

Їли бояре, їли,
 Цїлого вола з'їли!
 На столї — ні скорочки,
 Під столом — ні косточки,
 Із столу прилягали,
 Зуби поламали!

Їли дружечки, їли,
Пів вербейка з'їли,
На столі усі скорочки,
Під столом усі косточки!

154.

Їжте, бояре, капусту!
Наша капуста не пуста;
Її Маруся сажала,
Да усе капусту кохала!

Сьвітилки:

155.

Мир миром,
Пироги з сиром,
Помиримось!

Дружки:

156.

Сьвітлочки, паняночки,
Вечеряйте в нас,
Ми завтра прийдемо до вас,
Привітайте нас!

Сьвітилки піднімаючи ся з місця кланяють ся і кажуть; „По кірно просим!“

157.

Чи ми тобі, Марусю, не казали,
Чи ми тебе, Марусю, не вмовляли:
Що не ходи до броду рано по воду,
Да не слухай голубів, що в парі гудуть?
Вони-ж, тії голубовьки, да ізрадять,
Од батенька до свекірка переманять,
Із Івашком на посаді да посадять!

158.

Плавало утенья коло берега, коло липи кореня,
Боляло ся воно лютої зими, ще й холодної води,

„Не бійсь, утєня, не люта я зима, не холодна й вода“.
 Плакала, Маруся, плакала дівочка коло Івашка сєдя.
 „Не плач, Марусю, не плач, дівочко, не грїзен твій сєвєкір,
 Шо він тебе молодємької не побє, не полєє,
 Він же тобі молодєнькій дїлєчко загадєє“.

Підчас вєчєрї дружкї спївають :

159.

От стола до припєчка
 Утоптана дорїжєчка.
 Хто її утоптав ?
 Боярє втоптали,
 У піч заглядєли :
 Чи густє капуєта,
 Чи вєлїкий горщїк нашї,
 Чи наїдять сє нашї ?
 Марусєя втоптєла,
 Вєчєрєю носїла,
 Дружкє просїла :
 „Ой вєчєрєй, дружїнонькє,
 В батєнькє шогє,
 Тодї пїйдємо до твогє,
 В могє батєнькє одїн дєнь,
 А в твогє батєнькє вєсь тїждєнь,
 А з того тїжнє до рїкє,
 А з рїкє й до вїкє !“

Свахи :

160.

Чогє ви, дружєчки, сєдїтє,
 Чом ви до дому не їдєтє ?
 Тєпєр вжє Марусєя не вашє, —
 Нашє,
 Ви її не вєзьмєтє !

Сьвїтїлкї :

161.

Старшєя дружєчка спївала,
 В рєшєтє пієснї вєклєдалє,

Де не взяли ся вербї,
Скинули решето до долу;
Пора вам дружечки до дому!

Д р у ж к и :

162.

Старшая сьвітлочко!
Подивись у віконечко,
Чи рано чи пізно
Розійдемо ся різно?

Підчас вечері дружки співають :

163.

Прощай, прощай Марусю,
Сестро наша!
Уже тепер ми не твої —
Тя не наша!
Тепер вже ти того пана
З ким гуляла!

164.

Брала Маруся льон, льон,
Виганяла дружечок вон, вон!
На що було брати,
Як вон виганяти?

Молоді за вечерю тільки сидять, але нічого не їдять. Баби співають :

165.

Чому, Марусю, не вечеряеш у свого батенька?
Як пійдеш ти да до свекорка,
У свекорка чи дадуть, чи не дадуть.
У батенька вечеря — з перцем печеня
І рибочка оситрина,
А у свекорка суха скорина, слізами обмочена.
У батенька крутії гори, да гуляти доволї,
А у свекорка усюда рівно, да гуляти не вільно!
Гуляти я йду, ні у кого не прошу ся.

З погуляничка йду, я нікого не бою ся.
 Я в ворігечка, батько до оконечка: він мені ні словечка!
 Я у сівечки, батько у дверечки: „дитятко кохане!“
 Я у світлечку, батько за свічечку: „дитятко, повечеря!“

Всі друзки підходять до молодої, прощають ся з нею, цілють ся і плачуть, молода заходить ся з плачу. Молодий сїдає на край юпки молодої й придержує її за полу, молода старає ся вискочити ізза столу і втекти з друзками, котрі закривають і оточують її. Се називаєть ся: „друзки молоду викрадають“. Молода ховає ся під стіл, коло необачного молодого і бояр, вона тікає навіть у сїни, а коли молода йде за муж по неволі, то втече куди небудь і далі. За молодою кидають ся бояре з канчуками, молодий теж схоплюєть ся за столом. Нарешті бояре ловлять молоду, канчуком вигоняють її з під столу або з сїней, старший боярин за руку приводить до молодого за стіл. Друзки відходять. Вечерю вінчають. Жінки співають:

166.

Зажурила ся, заклопотала ся Марусина матінка:
 „Тепер на мене, сусідоньки мої, худа годинька!
 Пійде од мене, поїде од мене моя люба дитинька.
 Як діжду літа, да насію жита, ні з ким буде житечка жати,
 Як сяду я да полуднати, ні з ким мені гомоніти,
 Як станемо да снопи носить: ні з ким мені розмовляти.
 Як станемо да копи складати, ні з ким мені посчитати!“
 Ізрадовалась, ізвеселилась Івашкова матінка:
 „Тепер на мене, сусідоньки мої, добрая годинько!
 Прийде до мене, прийде до мене любая моя дитинька!
 Як діжду літа, да насію жита, буде з ким житечко жати,
 Як сяду я да полуднати, буде з ким мені гомоніти,
 Як станемо да снопи носить, буде мені з ким гомоніти,
 Як станемо да копи складать, буде з ким і посчитати!

167.

А вже пізенько, не раненько,
 Час тобі, Івашко, до дому!
 Буде на тебе, молодець Івашко,
 Батенько сварить ся.

„А я батенька не бою ся, ні сваріннечка его“.
 Чому Марусе не вставш, чом не дякуєш батеньку?
 Уже коники запряжені і возики завернуті!
 Велю коникам овса дати, а возниченькам обождати,
 Покиль прийде мій батенько з саду-винограду,
 Принесе квіточку з рожевого цвіточку,
 Тодя я своїому батеньку низенько поклоню ся:
 Спасибі тобі, батеньку, за твоє погуляннечко,
 Шо я в тебе гуляла, важкого діла не знала,
 Тільки знала голівоньку змити, да у віночку походити,
 (або: у таночку походити).

168.

Пішла Маруся в неділю да в зеленую шевлію:
 „Хто мене найде, — тому я достану ся!“
 Пійшов батенько — не найшов
 Вирвав квіточку да й прийшов:
 „Донечко моя, квіточка твоя, кому ти достанеш ся?
 Пішла Маруся в неділю да в зеленую шевлію:
 „Хто мене найде, тому я достану ся!“
 Пійшов Івашко да й найшов,
 Узав за ручку, да й прийшов:
 „Марусе моя! квіточка твоя,
 Мені ти достала ся!“

169.

Чи я в тебе, моя мати, не дитатко,
 Шо ти мене проти ночки шлеш прочки?
 Ой дай мені проводничка хоч братїка,
 Ой дай мені проводницю хоч сестрицю!
 Де мені стати, почувати:
 Чи в чистім полі в роздолї,
 Чи з утюнкою на морі,
 Чи у свекірка в коморі?

Після вечері замужня сестра молодої, невістка або своячка молода, замужня „приданка“, потайно від усіх (аби не з'урочили) бере зо скрині для молодої чисту сорочку й очіпок, складає їх у кошіль, котрий ховає собі під полу, аби ніхто „не нагледів“, не побачив і ще бере чорну курку. Дружко кличе: „Старосто, пане

старосто!“ — „Ради послухать!“ — „Ми у свата пили й гуляли і добрі мисли мали, пора нам у божу путь до свого батька ходить“. — „Боже благослови!“ тричі по тричі відповідає староста. Тоді старший дружок каже підстаршому піти наказати к р и к н у т ь возниці підїзжати до порога і дякує хазяїнам за хлїб-сіль.

Баби в той час співають:

170.

Ой вислає, випроводжає
Клен калиноньку з лугу:
„Іди, калино, іди, червона,
З лугу на дорогу.
Уже менї надокучили
Разніі пташечки,
До тебе летають, тебе дякують,
А на менї листе оббивають“.

Ой вислає, випроводжає
Матїнка дочку од себе:
„Іди, донечко, йди, Марусенько,
Од мене до свекїрки.
Уже менї надокучили
Частїі старостоньки:
До тебе ходять, тебе сватають,
А менї спокою немає!

Після того батько бере образ, мати хлїб-сіль і сїдають на ослонї. Тодї мужчини співають: „Богородице, Дїво радуї ся!“ Дружок виводить молодих, через хустку в руці ізза столу, вони тричі бють поклони перед батьками, котрі їх благословляють, цілують батьків у руки й ноги, батьки подають їм у руки: молодому хлїб, а молодїй образ. Молоді кланяють ся на всі чотири сторони: образам, порогови, на право, на лїво, і дружок веде їх, те-ж за хустку, із хати, де їх під ганком чекає віз або сани. Випроводжаючи доньку, мати каже їй: „Гледа, доню! не підтопчи батька й матери під ноги, да і всю рїдню“. Молодиці і свїтилки співають:

171.

Загребай мати, жар, жар,
Буде тобі дочка жаль, жаль,

Кидай у піч дрова,
Зоставай ся здорова ;
Кидай у піч тріски,
Дожидай ся невістки !

Молоді підходять до воза, молодий наміряєть ся на молоду ганчуком і каже: „Покидай батькові норови, а бери мої!“ Жінки співають :

172.

Сідай, Марусю, на возі,
Покидай батькові норови :
Первий норов — батьків двір,
Другий норов — вечорнички,
Третій норов — паробочки,
Що проводали що ночки.

173.

Брат сестрицю провожав,
Доріженьку указав :
„Це тобі, сестрице, дорога,
Ідь од батенька здорова.
Будь здорова як вода,
Будь багата як земля,
Будь пригожа як рожа,
Красна як весна!“

Молода сідає в сани: її туди підсаджув молодий і немовби то оберемок кидає до воза, швидко сідає сам і з ними їде свашка-приданка, звичайно рідна або перва сестра молодої. Свашка під полою везе кошіль з очічком і сорочкою, держить у руках чорну курку і в хустці пару паляниць, пару нових ложок, перевязаних червоною лентою й пару тарілок. Дружко везе паляницю і пляшку горілки. Дружко гонить коні, представляючи вхопленя молодої; зараз за молодими їде жонатий брат молодої, сьвітилки, підстарший дружко, старости, свахи, бояре й иньші приданки. Коли молода сідає в сани, її дружки, що ждуть виїду за ворота, співають :

174.

Сідай, Марусе, на тей віз,
Щоб тебе кониченько не довіз,

Шоб отісонька порвалась,
Шоб наша Маруся осталась!

175.

Уже наші поїхали
С колачами, з оріхами,
Широкою да дорогою
Кобилою клешовогою.

Ваїджаючи, поїзжане співають :

176.

Одступіте ся, вороги!
Не переходьте дороги,
Нехай перейде родина,
Шоб наша дорога щаслива!

Одступіте ся вороги! нр. 40.

W. Перейми.

На дорозі парубки переймають поїзд, роблять „перейми“, барикади на вулиці, протягають через вулицю вужівки, виходять проти поїзду з палацями. Узнавши задалегідь про таку перешкоду або побачивши її адалеку, поїзд повертає на иньшу дорогу, старається об'їхати „перейму“ : коли ж переїзд неможливий, то викупають переїзд грішми. Коли-ж у молоді був милий, котрий находить ся в переймі, то бува що й б'ють ся. Дорогою поїзжане співають :

177.

Ристю, кониченьки, ристю!
Їдемо із користю,
До матери з другію,
З мовою вірною слугою.
Веземо користочку,
Молодую да невісточку,
Скрянку і перинку
І молоду княгиньку!

Ті, що ждуть молодих у теста в хаті, співають :

178.

У печи палає,
Мати хліб сажав,
Надієть ся да користочки
З молоді да невісточки !

179.

Вийди, мати, за ворітечка
Да приляж на дорозі,
Чи не стогне дорога,
Чи не шумить дуброва,
Чи не їдуть бояре,
Чи не везуть да паняночку
У рутяному віночку ?

Коли молоді з поїздом наближають ся до свого подвіря, свояки молодого розкладають на порозі воріт сніп соломи, запалюють його і через огонь перевозять молодих. Се називаєть ся: „молоду підсмалювать“ і вважаєть ся до того доконечним, що не підсмалена жінка вважає себе в праві не слухати чоловіка і коли він заявляє на се претензії, то вона на його крик відповідає: „я в тебе не підсмалена“ і чоловік не сьміє її бити. До мене селяне звертали ся навіть з запитом: чи в праві чоловік задержати при собі не підсмалену жінку. Переїхавши серед тишини через огонь, поїзжане співають :

180.

Виходь, мати, з віком
Стрічать своїх діток:
Одно дитя прирожденне,
Друге дитя суженне.

Під'їхавши до хати, молоді встають із воза, молодій кажуть ви-прятти коня, дугу перекинути через свою голову назад. Після сього дружка ставить молодих коло сїнного порога, а сам іде в хату; тоді свашка передає курку молодій, котра в правій руді тримає своїх „богів“, а в лїву бере курку.

Увійшовши в хату, дружка кланяєть ся батькови й матери, подає паляницю і каже: „Кланяють ся сват і сваха хлібом-сіллю, беріть хліб-сіль, стрічайте дітей і просіть їх у хату“. За той час на дворі сьвітилки і свашки співають :

181.

Вийди, матінко, огледи,
 Шо тобі бояре привезли:
 Скринку і перинку,
 Ше й молоду княгиньку.

Батько бере хліб і сіль, котрими благословляв сина в поїзд, мати — віко від пікної дїжи, застелює його хусткою, приліплює до віка і засьвічує сьвічку, насипає на віко жита, зерна, і батьки йдуть у сїни стрічати дітей. Молоді стають на сїнний поріг, тричі кланяють ся батькам у поле, при чому дружко нахиляє їх своєю шапкою в руці і держить молодих за хустку, що у них в руках. Батько торкає молодих хлібом по голові, а мати сипле їм за ковнїр сорочки житнього зерна, цілує молодих і питаєть ся невістки: „З чим ти, дитино моя, приїхала?“ — „З хлібом-сіллю, з усім добром“, відповідає молода, даючи сими словами до зрозуміння, що вона чесна, в противнім разї вона мовчить або заплаче. „Огтак добре! Просимо дітей до хати“, каже мати. Тоді дружко бере молоду за хустку, що в її руці, і питаєть ся: „Старосто, пане старосто!“ — „Жалуйтеь!“ — „Благословіть увести молодих дітей у хату!“ „Боже благослови! (тричі по тричі). Дружко веде молодих у хату. Входячи в хату, молода повинна дивитись на покуть, на образи і не дивитись на піч, у бік котрої вона, не дивлячи ся, кидає звязану курку, яку хапає хто небудь із рідні молодого і ховає під піл. Зараз за молодими входять поїзжане, мати заводить молодих за стіл із боку про тн сонця, приданки держать ложки, тарїлки, палиницї. Молода кладе свій образ — „богів“, на покуть побіч образа молодого і всі сїдають. Мати стаповить тарїлку, кладе ложки, палиницями знову помахує над столом і кладе їх на столї. Батько частує молодих і весь поїзд горїлкою, сьвітїлка кладе шаблю на покуть під образами і гасить на нїй сьвічки. Сестри-дївчата молодого і сьвітїлки цілують ся з обома молодими, пють по чарці горїлки від тестя, прощають ся й відходять. Молодий просить їх прийти завтра відвідати товарищку. Перед молодими на столї стоїть „попада“, до котрої ніхто не сьмів доторкнути ся. Свашки і приданки співають:

182.

Наші бояре ловці,
 Превдаливі молодці!
 Піймали вони да тетеречку,

Не учора, а теперечки;
Сама вона да сизесенька
І голівка золотесенька,
Інеси вісонька припала,
Воронії кониченьки росою,
Сама вона молада — красою!

Рід молодої співає:

183.

Приданки, коханки!
Чого ви до нас прийшли?

Приданки-своячки молодої відповідають:

За тією да тетеркою,
Що у нас пила й Ула,
Да до вас привлетіла!

Рід молодого повторяє:

Приданки, коханки!
Чого ви до нас прийшли?

Приданки відповідають:

Ми не сами прийшли,
Нас мати праслала
Білу ю постіль стлати,
Червоної рожі ждати!

Свашки і приданки співають разом:

184.

Печись, печись, печеня, випекай ся!
Седи, седи, Марусю, не лякай ся!
Як будеш ти, Марусю, якова,
Буде тобі печеня готова,
Як будеш ти, Марусю, яковенька,
Буде тобі нагавчка готовенька!

185.

Перед ворітьми долина,
А в тій долині груша;
Скільки на грущі дульок,
Стільки у Марусі думок.

186.

Коло двора вода,
Туди Маруся бріла,
„Бріди, Марусю, бріди!
Не бійсь холодної води,
Високо підіймайсь,
З сорому викупляйсь!“
Я сього не бою ся,
З сорому викуплю ся!

187.

Любая, та милая мати,
Що зуміла дитину кохати,
Оттакую молодюсеньку,
Що так пригожа
Як повная рожа.

188.

Да спасибі Богу за теє,
Що нелютії морози,
Не зморозили нашої рожи.
А сая рожа погожа
Пустила гіле на розділе
Да на свекрове подвіре.

189.

Серденько, каже, присунь ся близенько:
Будемо гомоніти, як на світі жити,
Да будемо вить віночки,
Щоб наробить сини та дочки!

Окрім молодих, котрі нічого не їдять, усі вечеряють, музика грає; за вечерею молодим подають горілку, вони пють і вставши кланяють ся. Коли вечеря кінчаєть ся, бояр посилають за соломою на постіль молодим. Бояре обовязані чистго перебрати і перетрусити солому та віднести її в комору; за се бояр частують горілкою й вони, занісши солому в комору, відходять.

Свашки і приданки співають:

190.

А в нашого свата
Чечевиця не молочена, (2)
А горох у копах стоїть, (2)
А Маруся у косах сидить!

191.

Хто хоче спати?
Пойдемо постелі стлати,
Що мятеги під пятеги,
А солімки під голівки.

192.

Селезенько каже: ках! ках!
А уточка каже: тях! тях!
Івашко каже: спать! спать!
А Маруся каже: не хочу!
Одчиняйте комору —
Полечу!*)

193.

Ой гаю-ж мій, гаю,
Я-ж у тобі, гаю, частенько буваю,
Листя пошкадаю,
Поламаю вітки,
Роду для привітки.

194.

Прилетіла пава,
За столом упала,
Тут їй привикати,
Сей род привітати!

195.

Приїхала до нас панї
У голубому жупанї,
А в нас вона да не прошена,
Буде вона покундощена.

*) Див. *Колт.* V. 122—123.

Вони йдуть у комору стелити молодим постіль: зразу розстелюють по долівці соломі, на соломі кладуть звичайну постіль молоді. За вечерею молодий питаєть ся молоді: „як наше діло?“ На се вона повинна сказати йому правду: чи йти в комору їм, чи повинна признати ся. Коли вона признаєть ся, то все кінчаєть ся гарно, коли-ж збреше, то її вагайка не помилує, бо своєю брехнею вона накличе на худобу, на товар гнів божий, і у неї, як у брехливої хазяйки, мусить що небудь згнути: корова, кінь і т. и. Постеливши постіль, свашки співають

196.

А ми були в ділі,
Руки попотіли,
А за тії праці
Дайте нам по чарці!

197.

На Бога гляньте
Нам по чарці дайте;
Гляньте на сволок
Дайте по сорок!

Коли постіль готова, вечеря й частування скінчено, дружка каже: „Доволі ми пили й гуляли і добрі мисли мали, може хто й спати хоче? „Старосто, пане старосто!“ — „Жалуйтеся!“ — „Благословіть молодих дїтей спати весті!“ — „Боже, благослови! (тричі по тричі). Дружка подає молодій кінець хустки, виводить її з комором на середину хати, батьки сїдають на ослін і благословляють молодих хлібом-сіллю та образом, кажучи: „Йдїть, діти, спочивать; як сей хліб сьвятий і величний, шоб і ви чесні були“. Молоді кланяють ся тричі батькам у ноги, потому по тричі в пояс на три сторони: до стола і до покутя, на право і на ліво; до порога кланят ся не треба.

Молода бере у батька свій образ, молодий у матерн свої паняницї і сіль, свашка бере з покутя шаблю, дружка за хустку в руці молоді веде молодих у комору. Там свашка в головах постелї біля скринї кладе шаблю, молодий кладе на скриню побіч шаблі хліб-сіль, молода свій образ і молодий канчук. З молодими в комору входить жонатий брат молоді, її замужна сестра-приданка, обидва дружки і свашки з боку молодого. Увійшовши у комору

сестра здіймає з молодої прикраси: квітки, ленти і кидає їх у скриню. Брат підходить до сестри і розплітає їй косу, а „косник“-ленту бере собі. Свашки співають:

198.

Брат сестрицю розплітав,
Де тії розплітки подівав?
Чи він їх пропив, чи продав,
Чи меншій сестриці оддав?

Свашки і приданки роздягають молоду до голого, здіймають і намісто, сестра-приданка подає чисту сорочку, кажучи: „Дивіть ся, люде добрі, наша молода не швачка; дай Бог, щоб у вас навчилась“. Сорочку поперед усього рostrасуть, оглянуть і сестра-приданка надіває її на молоду, поверх сорочки надівають на неї кожух, котрий здіймуть із молодого; дружко бере з голови молодого шапку і надіває її на голову молодої. Молодий сідає на постіль і каже молодій роззути його; молода нахиляєть ся і роззуває йому чобіт на правій нозі; гроші, що знаходять ся в чоботі молодого, вона бере собі, а коли упустить їх із чобота, то їх візьме опісля той, хто завтра знайде їх, опоряжаючи постіль. Молодий роздягаєть ся, гасить сьвітло, молодих полишають у коморі самих і замкають комору на ключ, котрий ховає дружко. Під дверима комори сідає дружко, або обидва, з ключем, музика грає жваво, рід молодого співає:

199.

Не седи, дружку, на лаві,
Сядь собі на услові,
Да поглядай до комори,
Чи грає соболе з чорною куною?
Да нехай-же він грає,
Нехай ему Бог помагає!

200.

Роди, Боже, жито
І дай, Боже, долю
Нашому молодому!

В хаті батьки частують усіх горілкою і настає тишина.

Коли молодий у коморі стукне у двері, їх відмикає дружка і сьвітить огонь, з ним у комору входять: свашка, другий дружок, теща і приданки для оглядин приемент „весіля“. Дружок держить засьвічену сьвічку, молода стоїть на постелі в одній сорочці. Коли після оглядин, честність, незайманість молодої признана, теща каже: „Спасибі Богові!“ і зараз після сього входять иньші свашки-баби, котрі здіймають із молодої сорочку і молодого шапку. Свашка надягає на молоду чисту сорочку, ховає волосє молодої під очіпок і завиває їй „по-бабськи“, в рещті молода одягаєть ся сама. Надїваючи очіпок свашки співають:

Щоб ти сього очіпочка не зносила, не стерла,
 Да до году сина приперла!
 Да щоб пила сточки,*)
 Щоб водила сини й дочки!

Виводячи молоду, свашка-приданка починає ще в коморі співати:

201.

Продрав кіт стелю,
 Да впав на постелю,
 Потіль качавсь, потіль валявсь,
 Покіль між ніг убравсь.

202.

У темнім лузі калина,
 Доброго роду дитина,
 Носила смушечок при собі,
 При собі смушечок носила.
 Просили хлопці — не дала,
 Купували купці — не продала,
 Для свого родоньку берегла.
 Да берегла вона скільки літ,
 Свому родоньку на привіт!

203.

По юлиці хлопчата
 Підмовляли дівчата

*) Сточки (від точити), послідки.

Купували смушок — не продають,
 Просили дати — не дають.
 Маруся шовком ноги звязала
 Про свого Івашка держала.

204.

Золота корононька на голові,
 Червона калинонька на пелені!

206.

Сорока — ворона
 На припечку сідла,
 Дроздів гледіла:
 „А ти, дрозде, не дивуй!
 Чорна п...а, голій х.й!*)

Дружко складає сорочку, зав'язує її червоною лентою, уносить у хату і кладе на стіл перед батьками. Входячи в хату, дружко зі свашками на порозі співають:

206.

Казали люде, що погана буде,
 Аж вона гарнесенька,
 Як рожа повнесенька,
 Аж вона придала ся
 Як рожа розцвіла ся!

207.

Вишня-черешня од сонця ясна.
 Дівка Маруся у батька чесна.
 Як її мати спородила,
 Так вона і сходила;
 Як була під хрестом,
 Так стала і під вінцем;
 Як була в пелюшках,
 Так стала і в подушках!

*) Див. *Крип'як*, V., ст. 129.

208.

Марусе—калино, малино!
 Нам на тебе дивити ся мило.
 Івашечку — повная роже!
 Нам на тебе дивити ся гоже.
 Марусю — калино, малино!
 Нам на тебе дивити ся мило,
 Да на твоє білєс обличє,
 Шо зробила родоньку величє!

Х. Сорока.

Коли вносять із комори сорочку, то образи на стінї завішують і закривають божниками та завісами, всі встають із за стола і починають скакати „сороку“: попереду старший дружок з сорочкою в руках, за ним приданка, а за ними иньші поїзжанє і свашки танцюють „поверх лавок“ і ослонів, довколо стола і довколо всієї хати, обходячи її тричі проти сонця. Серед скаканя співають:

209.

А ми відсіль та не пійдемо,
 Харитона (?) не скакавши,
 Лавок не ламавши —
 Всї лавки — прилавки
 Щоб були жонки гладкі!

210.

Ой калино, Марусю, калино!
 Під калиною лежала,
 На калину ніженьки поклала,
 А на неї калина капнула,
 Да на її білєс обличє,
 Нарядила родоньку величє.
 Шо звеличали три двори:
 Шо первий двір — свекірків,
 А другий двір — батеньків,
 А третий двір — родоньків!

Обскакавши хату тричі, дружок сїдає на покуті, а сорочку молодой держить під пахвою. Тим часом теща несе молодим у ко-

мору вечерю й горілку, перед вечерею дає молодим зразу вкусити по тричі з шаблі хліба, після чого молода знімає з шаблі всі прикраси й ховає їх собі в скриню, а шаблю кладе коло стіни. Поскакавши сороку, весільні гості входять у комору з подаровляннями, молодий частує всіх горілкою, а молода всіх „значить“, себ то кожному гостеві просмикує в застіжку ковчура від сорочки кусняк ленти сантиметрів на 30: молодим людям червоної, дорослим і старим зеленої або синьої. Серед „значіня“ співають:

211.

Спасибі Богу за теє,
 Шо хороші обоє:
 У сад-виноград ходили,
 Вышні-черешні ламали
 Да в пеленочку складали,
 А з пеленочки да в пучок
 Свому родовьку на значок.

Після „значіня“ гості виходять із комори, а молоді лишають ся в коморі до ранку. Гості входять у хату, їх там частують „попадею“, в миски наливають горілку, варенуху, мед і все те сербають ложками, закусюючи хлібом. Се називаєть ся „вечера“. За вечерю співають, як частують горілкою:

212.

Я вареної хочу,
 А сирі сама уточу:
 Вареної варенушечки
 Попарити животушечки!

Як подають капусту:

213.

Це капуста не сьогоднішня,
 Це капуста учорашня:
 Вона мене да напушила,
 Хвартушину розворушила!

Тоді тесть украшує „буханець“ калиновими ягодами, обв'язує його навхрест червоними жичками або нитками й віддає „мень-

шому^а дружку, а старший дружко держить сорочку і разом з братом молоді, в товаристві свашок і приданок з музикою йдуть або йдуть до матери молоді з вісткою про відбутій шлюб. Попереду йдуть сестри-приданки і рід звістити батьків, аби не бояли ся за честь свої доньки; зараз за родом молоді йдуть дружки молодого-з його родом. Усі вони, проходячи селом, оповіщають у піснях про відбуте весіля та прикмети молоді. Се називаєть ся „водить сорочку“!

Дорогою свашен і приданки співають:

У темнім лузі калина...

214.

У саду дерево оттаке велике*)
 На ему гілє оттаке кучеряве,
 На ему листє оттаке широке!
 На ему шишка оттака довга!
 А ти, шишко моя,
 Ти потїшко моя!
 Ти потїшила мене
 На чужій стороні.
 Покіль жива буду,
 Тебе не забуду!**)

215.

Шо у Ромні, Ромні, ярмалок у ровні (у повні?),
 Накупив муж жонї сорочку в Ромні,
 Шоб вона прямо лежала,
 Шоб вона правду казала,
 Шоб вона мужа поважала.
 „Я не буду прямо лежати,
 Я не буду правди казати,
 Я не буду мужа поважати!“
 Шо у Ромні, Ромні ярмалок у ровні,
 Да купив муж жонї сподничку у Ромні,
 Шоб вона прямо лежала і т. д..

*) При сій пісні всі прикмети показують виразно жєстами.

**) Див. *Криптіди* V. 124. — видруковано з помилкою: 7-а стрічка випущена.

Шо у Ромні, Ромні ярмалок у ровні,
 Да купив муж жоні фартушок у Ромні,
 Шоб вона прямо лежала...
 Шо у Ромні, Ромні ярмалок у ровні,
 Да купив муж жоні корсетку в Ромні,
 Шоб вона прямо лежала...
 Шо у Ромні, Ромні ярмалок у ровні,
 Да купив муж жоні хусточку у Ромні,
 Шоб вона і т. д...
 Шо у Ромні, Ромні...
 Да купив муж жоні черевички в Ромні,
 Шоб вона і т. д...
 Шо у Ромні, Ромні, ярмалок у ровні,
 Да купив муж жоні чепчикок у Ромні,
 Перчиком обсипаний, гвоздиками обтиканий,
 Рожею зацьвітає, гвоздиками посихає.

Зараз за бабами йдуть чоловіки і співають:

216.

Гур-гур по дорозі,
 Батько х..я одморозив ;
 Дочки валу навалили,
 Батьку х..я доточили !

217.

Як вийду я на долину,
 Видно лісу половину,
 Там Роман корів (волів) пасе,
 Він на дівок погледає,
 На дівчаток накидає (очима).
 „Ти, Романе, ти Романе!
 Не дивися на дівчину,
 На бідную сиротину!
 В мене матівка не рідная,
 Буде бити, буде лаяти,
 Романчиком докоряти!
 Мені жити тут три годи,
 Наробиш ти сиротині шкоди!“

Разом співають :

218.

Шо Олена преподобниця
Повісила п..у над віконницю!
І собаки плюють і ворони клюють
А Олену у сім пар х..в пруть.

219.

Умерла, умерла дружкова жона,
Стали думать-гадать де Ї ховать?
Понесли Ї в монастир, поховали Ї у монастирі:
Там манахи живуть і спасають ся
По три рази у день попихають ся
Два манахи, два ченьці ви...*) у кінці.

Коли молода нечесна, то співають такі пісні:

220.

Шоб тебе да морозоньку!
Заморозив да калиноньку,
Засмутив нашу дітиноньку,
Прогнівав нашу родиноньку,
Близькою і далекою
І матінку рідненькою.

221.

Усі люде капусту садять,
Усі люде капусту поливають,
А я молода, а я хороша,
Я не сажу, я не глежу.
Діжду я п'ятницї, поїду до торгу,
Поїду до торгу, да куплю розсади.
Діжду я суботи, піїду посажу,
Діжду я неділі — піїду поглежу.
Аж мій качан він рости став.

*) Не розібрано.

Із пень за-ввишки, а з дуб за-товшки.
 Я за качан, а він закричав,
 Я за його, а він за мене,
 Да стали качать ся, да перекидять ся :
 Я через тин, а він не пустив,
 Попадали під бороною
 До гори куною,
 Под бороницею,
 До гори куницею.*)

222.

Їхала презва на бичку,
 Нас...а батькові за дочку**).

Увійшовши в тестеву хату, підстарший дружок подає матери буханець, котрий мати бере в руки, цілує й кладе на піч. Старший дружок з сорочкою в руках, а за ними приданки скажуть по лавках і ослонах, так само як і в тестя, музика грав. Мати й батько зайняті частуванням. Поскакавши сороку, всі сідають на лавах, дружок кладе сорочку на тарілку і з поздоровленням подає матери, яка сідає на „полу“ (постіль); батько в „сороці“ не бере участі, окрім випиваня. Мати дякує приймає сорочку, замість сорочки кладе на тарілку обом дружкам по хустці й частує гостей „попадею“, варенухою, закускою. Першу чарку дають батькови, далі матери, дружкам, опісля иньшим гостям. Доньчину сорочку мати ховає в скриню. Після частування і закуски „весільні люде“ з піснями вертають ся до дому молодих.

Чоловіки, що лишають ся на весілю у свекра, „їдуть на ночліги“ — так зве ся обряд печеня сала; відправивши дружків, брата, свашок і приданок до тещі, свекор частує осталих гостей горілкою, дає їм по кусникови сала по $\frac{1}{2}$ х. кожний, по спичці зо скипкв, котру вони тут-же застругують, сніп соломи й каже: „Їдьте, добрі люде, на ночліги; хто вернеть ся з добром, тому почет буде“. Гості їдуть на пустий город або на беріг ріки, запаляють там сніп соломи і встромивши сало на спички, печуть його на вогні. Хто свій кусник сала зів'єть, тому після повороту до весільного дому, не дадуть горілки, а хто верне печене або сире сало свекрови, того частують горілкою, і гості на ночлігах старають ся

*) Див. *Крпгадга* V. 125.**) Див. *Крпгт.* V. 124.

один у одного украсти сало, аби більше дістати горілки і похвали; після того бенкет іде до рана. Тоді молоді лягають спати в коморі. У досвіта в понеділок молода встає, вносить у хату своїх „богів“, божника, рушники і становить їх у хаті. Вона повинна з криниці або колодязя принести води і подати умити ся свекрови і свекрусі, потім „застебнуть“ їм червоною лентою ковчирі від сорочок і подарувати їм рушник до утирання лица й рук. На зорях приходять бояре з поздоровленням молодих, котрим вони опоряжають постіль й виносять із комори солому. Молода дає старшому боярину червону хустку*). котру бояре завішують на довгу жердку „малину“ і сю „малину“ ставляють на воротах яко „прапор“, аби видно було на все село, де відбувається ся весілля. Як тільки селяне завважають на воротах „прапор“, зараз починають сходити ся на весілляне подвір'я, в хату „дивити ся молодої“ і доконче приносять з собою який нибудь хліб: паляницї, булки, колачі, бублики, пироги і треба доконче нести і подавати не на голій посудині і не голими руками, а обвитими в хустку. Молода повинна з усіма гостями цілувати ся і давати їм по чарці горілки. Хліб приймає або свекруха, або сама молода, а хустку вертають, кому треба. Незабаром появляють ся і „дружки“ молодої з світилками: вони приносять їй грошальне „сніданє“: пироги, вареники, яшню, сало, ковбаси. Молоді частують молодїж у коморі, музика грає в сїнях, молодїж танцює. Коли дружки несуть сніданє, то йдучи вулицею співають:

223.

Ми до тебе, Марусю, ідемо,
Тобі снідати несемо!
В тебе матїнка не рідна,
Вона тобі снідати не дала.
Ми твого дворика не знаємо,
Хиба в людей спитаємо.
„Там проти дворика калина!“
Вийди, вийди, молода княгине!

Поки молодїж танцює, пирожницї ліплять пиріжки і молода частує їх горілкою. Вони співають:

*) Ся хустка зветь ся „пахта“ для ознаки нижньої частини одїжи молодої.

224.

А в нашого свата
І барило говорило!
Як ми тебе не випемо, —
Бодай тебе розсадило!
Щоб твої обручі
Погоріли у печі,
Щоб твої клепочки
Розносили діточки!

У. Жертва яловиці.

В поведілок-же рано старший дружок бере з під полу привезену вчора молодую курку і питаєть ся: „Старосто, пане старосто!“ — „Жалуйтеся!“ — „Благословіть яловицю заколоть!“ — „Боже благослови!“ (тричі по тричі) відповідає староста. Тоді дружок розв'язує курці крила і лапки, вириває у неї з котрого небудь крила тверде перо, а як нема в крилі твердого, то з хвоста, і тим пером коле курку, стоячи коло печі, таким чином у потилицю, аби перо пройшло крізь шию у рот. Зараз після того всі присутні при тому мужчини і женщины кладуть курку на приготовані ноші й несуть її на город, де її обскубують, піре пускають на вітер, а курку, чисто обсмаливши на розложенім огнищі, як перше несуть назад у хату, де домагають ся у хазяїнів горілка в нагороду за своєю працю, за „яловичину“, кажучи: „ми яловичину порали, ми потопилия“.

Як колять курку і скубують, то при сьому співають:

225.

Ти-ж моя, да ти курочко,
Да ти сизая голубочко:
Я своєю да ту курочку,
Да ту сизую голубочку
На віз посадила, та коверцем застлала
Та до торгу послала.
Нехай моя курочка, сизая голубочка
Поміж людьми помотаєть ся,
Звичаїв набираєть ся.

Поміж людьми помотала ся,
Звичачків та набрала ся:
Тут вона сіла, впала,
Під червоною рожею стала.

У хаті курку обмивають і, нічого не відтинаючи від неї (треба щоб ніж до „яловиці“ не доторкав ся*), цілу кладуть у великий горщик, аби вона спекла ся, як жива; при сьому співають:

226.

Сокотала курочка, сокотала,
Чула вона весіллечко — не сказала.
Заріжемо курочку да в юшку,
А шіречко Мар'єцці на подушку!

Тоді-ж баби-пирожницї печуть девять пар пиріжків „тулеників“ або „книшів“ і спечені мажуть медом. Уся та робота переплітаєть ся частуванєм, в понеділок їдять „перешійчики“. Рано потанцювавши, молодіж прощаєть ся до решти з молодю й відходить до дому. Тоді на голову молодю надівають біле покривало і ведуть молодих до криниці. Посгавивши молодих рядом, лицем до води і зачерпнувши з криниці або колодязя води, обмивають молодих так, аби їм вода попала за ковнір сорочки і обливають молодих навколо ніг по землі. Перше, по наказу сьвященників, водили молодих до церкви, де сьвященник читав молитви, тепер-же се повинули, бо треба лишньої грошевої плати і хустки сьвященникові.

Увесь понеділок молода лишаєть ся дома у свекра, а молодого кличуть до себе бояре. Подібно тому як у неділю, молода ходить увесь день до дружок прощати ся зі своїм „дівочтвом“, ходить молодий в понеділок увесь день „по боярах“ прощати ся зі своїм „парубочтвом“. У хаті молодих баби співають:

227.

Вже сьогодні не неділька,
Вже наша Мар'єчка не дівка,
Вже в її кісоньки не має,
Тільки її родинька гуляє!

*) По звісткам Менеція, давні Словяне, поминаючи небіжчика, прививали його на бенькет, мовчки сідали за стіл і їли, не вживаючи при сьому ножів. (*Котляревскій*, О погребальныхъ обычаяхъ языческихъ славянъ. М. 1868, ст. 249).

Ред.

Коли курку заколено і поставлено у піч, старший дружка зазиває до себе свекра і свекруху „балувать“, себто ладити їм баль. Після повороту від дружка і від колодязя, молодих „підманюють“. Накриту білою наміткою, „скривалом“, молоду з чоловіком садять за стіл на лаву. Понакроюють крайцями білого хліба, намазують медом і, поклавши два крайці на тарілку, дружка через стіл подає молодим. Як тільки молоді протягнуть руки до крайців, дружка бере назад тарілку й „обманює“ молодих, так само робить він і в-друге, а в-третьє дозволяє молодим узяти по кусникови хліба з медом і заїсти. Решту крайців крають на дрібні кусники і дружка роздає їх гостям, а роздавши питаєть ся: „чи нема жалїбщика?“ і після відповіді гостей: „усї довольні“ частує всіх горілкою і медом, потому частує самого себе.

Після того молоду „скривають“, себто здїймають із неї покривало таким чинном: свекор бере рогач із печи і хоче через стіл схопити ним із голови невістки покривало; вона відхиляєть ся на бік і свекор рогачем попадає в лутку від вікна, так само і в-друге, і аж у-третьє невістка не відхиляєть ся і свекор бережно рогачем здїймає з голови невістки покривало, надягає собі на плечі і так під музичку танцює по хатї. Потанцювавши, віддає покривало жінці, котра ховає його у скриню. Після того беруть ся убирати „яловицю“. Приносять калину, барвінок, червоні жички від пояса, кладуть на стіл порожню миску, кладуть у неї девять пар паріжків, намазаних медом і по парі звязаних червоними вовняними нитками, виймають із печи курку, прикрашують її калиною, барвінком і червоними жичками, кладуть її поверх паріжків і все те разом обмотують навхрест двома червоними поясами. Дружки одержаві білі рушники лишають у себе і приходять у понедїлок без рушників, а молоді дають їм на понедїлок по два червоні пояси кождому і дружки перевязують себе навхрест по грудях і плечах, подїбно як перевязують рушниками, а в вечір вертають пояси молодим знову. Тодї презвяне співають:

228.

Курочко! типу, типу!
Чотири ноги в купу, в купу!
Пятая корочченька,
Самая солодшенька!*)

*) Див. *Купальща* V, 122.

229.

Марусини ніжки
Заробили пиріжки,
А Івашчин х..чко
Заробив собі курочку.*)

230.

Як поговю я корівоньку до череди,
Да гуляйте, братці мої, до середи,
Да гуляйте братці, за мною,
За мою русою косою,
За своєю рідною сестрою!

231.

Як пійду я у луг по калину,
Да виломлю калинову-вітку,
Да пійду я підгинаючись,
Да пійду я підхиляючись,
Щоб мені вітте не підломить,
Щоб мені роду не погнівить;
А у мене рід пишній,
У мене чужа мати,
Щоб не вигнала з хати!

232.

Гусак гуску влече
Крізь тин колосок тиче:
Ти-ж моя, да ти, гусочко,
Да ти свая голубочко,
На-ж тобі колосок ізвісти,
Пусти мене на себе ізлігти!

233.

Да не велика рана (2)
Улізло пів-барана (2)
І віз чечевці
Івашкові да румавці;

*) *Кривіація* V. 123.

Івашкова й шапка
 Теперешки слаба.
 Та не можемо цього дава
 Без бояр, без музик почати!

234.

Викотили (2) сорокову бочку
 Виманили (2) Чабанову дочку.
 Положили (2) на новій кроваті,
 Що хотіли те й робили
 Чужому дитяті:
 Хто хотів — той вертів,
 Хто не хотів — той терпів.

235.

Да оддала мене мати заміж молодую,
 Дала мені корову рябую.
 Як пішла я молодницею із новою дійницею
 Корову доїти,
 Деся узяв ся бивцюга, повалив молодицю на гній
 Да було-ж лижко їй:
 Що дійниця покотпла ся —
 Молодиця задубила ся!...

Почастувавши ся, старший дружко бере миску з пиріжками й куркою і пляшку горілки і оба дружки з музиками і з молодим ідуть до тестя й тещі. Тесть і теща, ждучи „яловиці“ з полудня вичуть до себе гостей, сусідів і свояків „у перезов“ і частують їх горілкою. Кождий з гостей приносить з собою: п'яльницю, книш, пиріг і т. п. Один по одному збирають ся „перезвяне“, нарешті по-являють ся і молодий зять з „яловицею“ і музикою. Ждучи „яловиці“ перезвяне співають у тестя в хаті:

236.

Підожди, тещенько, до середи,
 Привезе зятенько пироги
 Каляною мазанію,
 Червоним поясом вв'язані,
 Да не пшеничні — ячні,
 Такі вони, матінко, смачні!

Увійшовши в хату і помолившись ся „богам“, поклонивши ся на всі три сторони, старший дружко подає з поздоровленням курку і пиріжки тещі, котра стоячи серед хати, бере подаване, дякує й кладе на стіл. Музика грає, одні гості сидять за столом, другі танцюють. Дружко підходить до стола, бере ніж і, звертаючи ся до старости, що сидить на боці, питаєть ся: „Старосто, пане старосто!“ — „Жалуйтеь!“ — „Благословіть яловицю на мир хрещений роадать!“ — „Боже благослови“ (трічі по трічі). Дружко крає курку на частини: зразу відтинає голову, кладе на тарілку і пару пирогів, потім відтинає огузок і теж кладе на тарілку з парю пирогів, тоді голову подає матери з словами: „Мати всему ділу голова, їй надлежить голову оддать“. Батькови або тому, хто заступає його місце, подає огузок і пару пирогів з словами: „батько найбільш коло п.и ворочаєть ся, то єму слід вимя оддать“*). Решту м'яса кришить ся на маленькі кусники і подаєть ся всім гостям. При сьому розділі зразу частує дружко тєстя привезеною горілкою, потому тещу, а далі тєсть частує всіх своєю горілкою, починаючи з молодого. Коли курка і пиріжки з'їджені, тоді дружко бере в руки миску і кричить: „Одступіть ся од порога! ворона летить!“ і з ціми словами кидає миску, в котрій принесено пиріжки і курку і розбиває її до одвірка, причиняльниці дверей коло печи. Червоні пояси з миски теща бере собі, а дружку, по вмові, дає одну або дві хустки. Танцюють, співають нр. 219. ст. 159 попередю жінки, потім чоловіки, далі обідають: студень, борщ із м'ясом, юшку з м'ясом, печеню, кашу. Після кожної страви дають по чарці горілки або „варенухи“. Обід триває до вечєра.

Пообідавши, не встаючи зза столу, ділять останок коровай, що лишив ся після вчєрашнього поділу. Кождий, кому дадуть кусник коровай, повинен що небудь подарувати молодим: кладуть на тарілку, взявши з неї коровай, кусник полотна, перкалю, ситцю, очіпок, гроші; хто обіцає дати вірку (четверик) жита, гречки, гороху, коцу збіжя, улик бжіл, вівцю, свиню, корову, коня й т. и. Після роаділу коровай, всіх частують горілкою або медом і молодий, що доси сидів тихо, з шапкою в руках, встає й просить тещу і тєстя до себе „у перєзву“ і всі йдуть до молодих на коровай. Молодий веде тещу попід руку і всі гості співають:

*) Див. *Крелтадіа* V, 130—131. Назва огузка „вимя“ з'яв. підтверджує жєр-тву „яловиці“ (телиці), котру тепєр замінила курка.

237.

Зять тещу просить,
 В руках шличок носить :
 Теще моя, мати моя!
 Прошу до себе в гості :
 В мене три лини начиненії,
 Три бочки вина непочинатії,
 Да три полубочки меду,
 Да зведемо беседу.
 З тобою, тещенько, мед, вино пий,
 З твоєю дочкою вік мені жий!"

Теща, узявши ся за руки з зятем, ідуть або їдуть до молодої, за ними йдуть гості і співають :

238.

Зять тещу веде
 За білу рученьку,
 За її чесну дочку,
 Щоб теща не впала,
 Сукні не вмарала.

Тимчасом бояре збирають ся коло „віхи“ або „прапора“, аби перезва не зняла „віхи“ без викупу. При наближеню перезви бояре здимають віху й махають нею над гостями. Перезвяне старають ся відняти у бояр віху, а бояре вилізають з віхою на стріху і не віддають віхи без викупу. Наближаючись перезва співає :

239.

Знати Марусю, знати
 З якої вона хати :
 Червичком*) обсіпана,
 Калиною обтикана.
 Вийди, Марусю, на двір,
 Увесь зібрав ся твій рід ;
 Вийди, Марусю, з хати,
 Тут твоя рідна мати !

Хоч як стараєть ся перезва відняти у бояр віху, але кінчаєть ся тим, що молода викупає „плахту“ : дає боярам квартиру горілки

*) Червець (*Coccus casti*).

(або гроші на горілку), кусник сада і паляницю, а бояре віддають йому „хустку“ з віхи і він віддає ту хустку своїй молодій жінці.

На зустріч перезві виходять батько й мати молодого, цілують ся зі сватами за порогом, просять усіх у хату, де сїдають за столи. Лаш одна молода не показуєть ся з комори і перезвяне співають :

240.

Уведіть нам наше,
Нехай нам попляше,
Ми будемо знати,
Чим її дарувати!

Z. Потороча.

Навмисно уводять яке-небудь опудало „поторочу“, загорнену жінку або чоловіка, котра входячи кланяєть ся й починає танцювати. Перезвяне співають з криком :

241.

Не наше, не наше!
Нехай нам не пляше!

Перша „потороча“ відходить, появляєть ся друга, те-ж чужа, кланяєть ся і починає танцювати. Перезвяне знову кричать :

242.

Куницї, свате, куницї!
Як не введете сестриці,
Полетять горшки з полицї.

Їм відповідають :

243.

А ми сев знали,
Горшки поприймали!

Друга „потороча“ іде геть і входить донька. Мати і перезвяне кричать :

244.

Се наше, се наше!
Нехай нам попляше!

Молода одначе не пляше, а кидасть ся в обійми матери і цілуєть ся з усіми перезвянами, походжує по хаті і разом з чоловіком частує горілкою всіх гостей. Старший дружко виступає на середину хати й питаєть ся: „Старосто, пане старосто! — „Жалуйтеь! — „Благословіть коровай на стіл поставить!“ — „Боже благослови!“ тричі по тричі відповідає староста. Дружко бере зі стола коровай, кладе його на віко від хлібної дґжи, застелене двома хустками, тричі обносить його довкола по хаті, немов би колишучи його, і потому кладе на стіл. Поклавши на стіл, дружко кличе: „Старосто, пане старосто! Благословіть молодого коровай поділить!“ — Боже благослови!“ тричі по тричі відповідає староста. Дружко крає коровай так само як у молодой, лишаячи половину на завтра, а підстарший дружко розносить крайчики коровай всему „роду“, а потому й чужим. Жінки співають:

245.

Ой роде, роде богатий!
Даруйте товар рогатий,
Даруйте, роде, овечки,
А ви, сестрички, телички,
А ви сусіде, намітки,
А ви, братики, коники!

246.

Тут наша родина,
Тут нам заробяла,
І пити і їсти,
І на покуті їсти!

247.

Шо у свата теліпаєть ся?
Горілочка у барилочку.
Він і сам не пе і нам не дає!
Да хоче він шинковати
З весільною да горілкою,
З молодю да невісткою!

248.

Спасибі тобі сваточку,
За твою кудряву мяточку,
За твою чесну дочку!

249.

Марусенька плаче
 До батенька хоче :
 „Ти, батеньку мій, забери ти мене,
 Да ізнов до себе!“
 — Донечко моя! да як би-ж ти така,
 Як учора була :
 Учора була, як рожа цвіла,
 А сьогодні стала, як рибка вяла,
 Сьогодні встала од сонця вяла!

При поділу коровай кожний, що дістане кусничок його, кладе (намість його) на тарілку який небудь подарунок, або обіцяє що-небудь подарувати і „писар“ записує подарки ціпком на сволоці: се називаєть ся „записувать подарунки на сволоці“. Задля сього визначають з весільних чоловіків „писаря“, він стає з дубиною серед хати і, коли кладуть або обіцяють дарівники подарки, то зразу дружко заявляє, а потому „писарь“ голосно повторяє, проводячи з грюком по сволоці ломахою, на пр. дарує хто небудь овечку, писарь „записуючи“ каже: „отару овець“, коня — писарь викрикує „табун коней“, карбованця — сто карбованців! копійку — писарь кричить: карбованця грошей, і т. д.

Музика грає цілий вечір, хозяїн частує всіх горілкою і усі сїдають вечеряти о-півночі. За вечерю після кожної страви подають по чарці горілки або варенухи. Молоді частують бояр у коморі і боаре, діставши за „віху“ гроші й подарки, йдуть гуляти на вечорницї.

Після вечері молоді дякують друзкам за труди і просять їх вернути пояси, котрими дружки були перевязані. „Е, ні! дайте нам (стїлько то) хусток і рушників, да півведра горілки за труди, дак ми почастуєм людей і пояси оддамо“. Молодий виносить по пляшці горілки, а молода виносить по хустці, по рушнику і взагалї як умовлять ся. Дружко каже: „Ще, молода, дай рушники й музикам, бо вони трудились“. Музикам молода дає по шість маленьких хустинок кождому. Дружки здїймають із себе червоні пояси й віддають їх молодїй, частують свекра і свекруху горілкою, що дістали, а свекор частує всіх своєю, прощають ся й розходять ся. Молода бере у чоловіка шапку, на котрій доси надягнена „квітка“, зриває квітку й росипає її.

Вертаючись від молодих, гості співають :

250.

Як підемо ми до свого батька,
Да заберемо черепочки,
Да сядемо коло бочки.

Ходять по селу всю ніч, пють горілку, котру носять з собою, співають пісні.

У вівторок до молодих у хату знов збирають ся гості: дружки, рідня, йдуть до молодих у комору, пють, гуляють. Від молодих ідуть до дружків, до сватів, убарають коні в плахти, ленти, дівочки, їздять по селу верхи із трубами, називають ся ті трубачі „ринді“, їздять санками, бричками, заїзджають до тестя і теці, убравши останню, возять її з піснями.

Увесь вівторок до молодих приходять сусіди з гостинцями: хто принесе ведро, хто рогач, миску, ложку, колесо, коромисло, ночви, кочергу, моток ниток і т. и. — кождий по своему ремесву, одним словом зовсім зряджають молодих на нове хазяйство. Видумують різні ігрища, чемні й нечемні. На пр. молотять жито, себто принесуть снопи уже змолоченої соломи, бють її на дворі, в сінях і навіть у хаті ціпами і потому домагають ся для себе горілки за „труда“; роблять с м о т р м о л о д и ц я м, так на пр.: повісять на дверях гойданку „горелі“ і посадивши або поставивши на них молодицю чоловіки розгойдують вужівки так, аби плахта й сорочки задубились заголивши нижню частину тіла, а самі оглядають і т. и.

У вівторок-же у вечері ділять останок коровай лиш одній рідні молодого, ані тестя, ані теці на сій діленні немає; ділять коровай з тими-ж обрядами, що й перше, так само за коровай дарують молодих, грають, співають, танцюють, але тільки замужні і жонаті люде. Попогравши цілий день, музики вечеряють, дякують хазяїнам і діставши згоджену платню 1—3 рублі, відходять. Окрім грошей музикам дають: паланацю, оселедець або кусник сала, по 2—3 хустки і по 2—3 арш. полотна.

У середу до молодих знову збирають ся гості: м о л о д у ю в ч и т и: прясти, мички микати, воду носити, худобу годувати і т. и. і вона вдає, що буцім-то не вмів нічого. Гості й рідня сьміють ся, пють горілку, ще раз ідуть до тестя й теці та рідні в „перезву“ і нарешті справляють „циганьщину“.

АА. Циганьщина.

Циганяць так: одягають ся циганами, жидами, панами, підводчиками, москалями й н. і ходять купкою в кілька людей, без музики, вулицями, заходять на подвіря, у хати й „циганяць“: випрошують яєць, муки, сала, масла й т. и., все, що нациганяць, несуть у хату молодих і сею „циганщиною“ ладять бенкет.

У четвер і п'ятницю окремих бенкетів нема, але гості й далі відвідують молодих з поздоровленнями і подарунками, їх частують. Гості, що були перше „на короваї“, запрошують до себе на почастунок молодого і його батьків. Молода до суботи в гості не ходить нікуди і до своїх батьків ніяк іти не може, хіба тільки в разі їх смерті. До суботи молодий носить свою білизну й од'їж, а в суботу він усе своє здіймає й віддає матери, а молода жінка повинна одягнути його в усю од'їж, себто куплену й пошиту на її, молодой кошт, а то: сорочку, онучі, штани, хустку иноді жалетку, а коли молода маюча, то дає чоловікови і жупан, свиту й т. и.

ВВ. Одводини.

У суботу весіле кінчаєть ся „одводинами“. Надягнувши пошиту жінкою одержу, молодий з молодою їдуть обідати до батьків молодой, з ними їдуть і свекор зі свекрухою обідати. За обідом подають із м'яса: драглі, ковбаси, борщ, юшку, кашу, пють горілку, останки варенухи або меду, збирають ся й скілька людей з рідні й сусідів. Пообідавши, молоді збирають подарки: корову, свиню, збіже, муку й т. и. і молодий везе до дому, куди їдуть з ним вечеряти і тесть з тещею; тесть везе збіже, а зять гонить худобу. Молода жінка лишаєть ся в батьківській хаті на ніч, іде в неділю на службу божу, зустрічаєть ся з старими знакомими, товаришками, в день ходить або їздить по тих, що були „перезвянами“ за подарунками; рано приїзжає за жінкою молодий і пообідавши і забравши подарунки, молоді дякують батькам, прощають ся і їдуть до дому.

Отсим і кінчаєть ся весіле*).

Весільну сорочку пере мати молодой.

СС. Жите на віру.

Відповідаючи на запит Редакції додаю ще де-що про невинчаний шлюб чи жите на віру. Таке жите трапляєть ся тут най-

*) Усі весільні пісні й обряди в сім моїм описі українського весіля записала я сама на весіллях у селі Земляниці Глухівського пов. у Чернігівщині. Село Зем-

більше між людьми, що не можуть через що небудь звінчати ся по закону. Мені відомо три випадки такого життя. Одна пара, що жила в мене років зо три, складала ся з чоловіка Івана і його „жінки“. Іван цей з казенних селян Трубчевського пов. з Орловської губ. був жонатий і виселився був з усею сім'єю на Кубань. Вийшли по весні, проблукали усе літо, ніде не осілись, а в осени потягли знов до дому. У дорозі зупинила їх холоднеча і дійшовши до с. Чорторий сім'я мусіла зазимувати не маючи ні грошей ні одєжи. Жінка Іванова, що занедужала ще у дорозі, вмерла, а він

лянка лежить у західній частині Глухівського пов. в давній Сіверській землі, в басейні лівих допливів ріки Десни, 20 верст. від м. Глухова по дорозі на Новгород-Сіверський 15 верст. від містечка Вороніжа, і 20 в. від Шостенської фабрики пороху. Місця оці здавна були покриті дрімучими лісами, що сполучали ся на півночі з лісами брянськими, але з половини XIX ст. ліси значно зрідли, щезли з них лосі, кози, ведмеді, стало менше й робійняків, що ховали ся тут, де були сховки Гаркуші й и. Ще й тепер місця ці досять глухі, в меньшости заселена тубільцями-єйверянами, в більшости, з XVII ст. українськими козаками Стародубського і Ніжинського полків що завняли тут землі від с. Чорторий до м. Вороніжа, котрі були перше в руках п. Пясечинського з його землянами.

Сіверяне зімляли ся з Українцями в один тип: звичаї й обичаї одні, по-верха мужчини гарні, жєнщини зовсім негарні.

С. Землянка окружено купою великих і малих курторів у лісах, усеї людности 2000 д. о. п. козаків і селян. Від 1870 р. багато Землянців переселило ся на Кубань, де в Майкопськїм пов. на р. Білій склали ціле село, станицю Шалашинську. Люде багаті, багатоземельні люде, але є й безземельні, коло 10% усеї людности, люде робучі, ґрунт не зовсім добрий. Води такі: З оз. Сливки в самім селі і багато потоків і річок у лісах на болотах: Теробель, Цьвіт, що вливають у р. Усмань або Басмань, лівий доплив р. Десни В околицях багато могил — по кілька у місті і одиноких і т. и.

Мова Землянців належить до тої частини української мови, котру д. Павло Ігн. Житецький означує вимовою букви *о*, що переходить у двогласну *уі*. Замість *що*, вимовляють *шо*. Літом і замою носять чоботи. Перше не носили бороди, тепер уже починають бороди запускати.

В записаних мною обрядах є дещо може пропущене в иньших дослідах, н. пр. те що не можна купувати м'яса на весіле, а треба доконче різати дома свою худобу; жертва чорної курки-яловиці й и. Рід рахуєть ся переважно з материної стогони, батьківськїй рід уже другорядний. Родовід ведеть ся так: предок; пращур, пращурка; прадїд, прабабка; дїд, баба; батько, мати; дядько, дядина; тїтка, дядько; брат, невістка (невїхна) (для сім'ї „невістка а для другої невістки—ятрівка), сестра, зять, шурич-шваґер; братаник, пасестра; зовниця, зять; син, невістка; дочка, зять; небог, небога; пасивнок, пасербниця; онуки, онучата, хрещенята, хрещена мати, хрещений батько. Давно існували парубоцькі і дівочькі громади, братства, тепер тільки те, що молодїж бере участь в похоронах дівчат і парубків. Про вечеряцї й уляцї я зваю мало, а через те відкладаю їх до нагіднішого часу, коли він у мене буде.

П. Д—Б.

зоставшися з двома хлопцями притулився у одного чоловіка, у котрого була дочка-покритка, літ 30-ти вже. Вона дуже сердешно доглядала дїтей, а через кілька часу Іван попросив її у свого господаря у „супружество“ (а не у замужество), бо у його не було ані грошей, ані потрібних до вінчання паперів. Нова пара жила довго у Чорторнях, а потім у Землянці, а потім як старшому синові минуло 18 год і йому дали наділ у Трубчівському пов., вони усі й пішли туди. Друга пара складалась з удовця після трьох жінок, землянського козака Антона Іванченка і Проськи жінки засланого на Сибір одного чорторнійського козака. Антон вже вмер, а Проська ще живе й доси за наймичку у попа у Чорторнях. Третя пара — дід і баба — здраствують і доси у Землянці недалеко від мене. Діда зовуть Сава Чубун, на прізвиське Шакада, а бабу Палажка Чубуниха. Вона була за мужем за козаком те-ж Кульшою, тільки той пішов кудись і вже десять год як його немає. Я казала бабі Палажці, що вона може витребувати дозвол на „вінець“, але вона дума, що це зовсім непотрібно, бо вона „йшла за Саву не як небудь, а так як слід: Сава приходив з хлїбом і з горілкою і з старостою; узав мене від батька й могорич пили і руки давали — покинути мене не сьміє!“

Четвертий відомий менї невінчаний шлюб був у с. Чорторнях між козаком землянським Хвилатом Баранцем і козачкою-ж Ольгою (на прізвиське — не прагадаю). Обое були не жонаті і справили весїлле як слід, не вистачило тільки у молодого грошей попові заплатити за вінчання, а через це весїлле було як звичайно, тільки без вінчання... Було у їх дві дочки, тільки одна дочка і сама Ольга померли, а друга дочка живе у тїтки. Материзни у неї зоставсь невеличкий городець, а у батька нема нічого. Інколи він приходить відвідувати дівчинку і дає грошей на гостинці...

У „молодиків“ весїлле буває „настояще“, а в удовців тільки „могорич“. Пісень же яких особливих не буває.

II. Литвинова-Бартош.

Sommaire.

Demande en mariage. Echange des pains. Visite de renseignement. Fiançailles. Mariage: hiltze ou arbre sacré, korovai ou pain sacré; invitations; cortège de fiancé; defense de la maison de la fiancée; fiancée vendue; partage de korovai; sac-

rifice de la génisse; départ des nouveaux-mariés; réception, chambre nuptiale et consommation du mariage; proclamation de la virginité et orgie nuptiale; information de la mère de la nouvelle mariée, exploits des gens de nocés. Unions libres. Mariage avec cérémonies mais sans bénédiction nuptiale.

EXPLICATION DES FIGURES.

Fig. 1. Korovai (pain sacré) orné d' une pomme de pin (symbole phallique) et de figurines en pâte représentant des pigeons (vu du haut).

Fig. 2. Korovai. Le même pain sacré orné de petits drapeaux multicolores et ceint d'un essuie-mains brodé (vu de côté).

Fig. 3. Hiltzé (branche) ou arbre sacré: une branche ornée de rubans, de plumes etc. et enfoncée dans le pain sacré de noce.

Fig. 4. Pérépyiétz. Pain de noce orné de pomme de pin.

Fig. 5. Chychka, petit-pain de noce en forme de pomme de pin.

Fig. 6. 7. Petits-pains surmontés de pigeons en pâte.

Fig. 8. Kolatch-Pain entrelacé.

Fig. 9. Popadia (popesse) — bouteille d' eau-de-vie beuchée avec des épis de blé, des fleurs et de rubans rouges (symbole de la virginité).

Fig. 10. Chablia (sabre) glaive nuptial, orné de leurs et de rubans et surmonté de cièrges.

Fig. 11. Kantchouk — fouet de noce, insigne du garçon d' honneur.

Fig. 12. Tzipok — bâton rituel, insigne des garçons d' honneur.

ЗВІСТКИ Й ЛИСТИ.

Археологічний конгрес у Києві 1899 р.

Хоч ми, покладаючись на частіший вихід наших „Материялів“ і обіцяли ся у I-му т. дати докладні звістки про сей конгрес, але-ж в часу, коли він відбув ся, втекло вже стільки води, що вони були-б тепер старовиною. У загалі конгрес сей вишов зовсім не таким, як ми сподівались і як ми бажали. Окрім перешкод зовсім сторонніх, якою наприкл. був поліційний, або на думку д. Флоринського „науковий“ інцидент з українсько-руською мовою, чимало причинили ся до невдачі конгресу і нездужість утворителя нашої української археології проф. В. Б. Антоновича і недоволі докладна обробленість наготовлених праць. Самих знахідок д. Ч. Хвойки було-б більш ніж досить, щоб надати київському конгресові 1899 року і надзвичайну наукову цікавість і дуже велику вагу, але за-для сього треба було, щоб ті знахідки були вже як слід науково оброблені, так як було наприклад зроблено з відомими глізнацькими і бутмирськими знахідками перед конгресом у Сараєві. Одна-че-ж про палеолітичне становище на Кирилівській улиці присугні на конгресі вчені почули не більш, коли навіть не меньш, ніж було вже відомо у літературі, що-ж до трипільських і інших знахідок з церамикою перед-микенського типу, то про їх неначе й не подумали. Д. Хвойка зробив те що міг, показавши знайдені збутки старовини у новому київському музеї і самі знахідки на місці біля Тршцілля, а д. О. М. Покровський запрошений зробити реферат за два чи що дні перед читанем його, те-ж не міг зробити більшого, як дати коротенький огляд розвідок на підставі щоденників писаних д. Хвойкою. Сього було дуже вже за мало і нема нічого дивного, що воно зовсім загубило ся серед інших, більше просторах

рефератів, дуже пноді коштовних, але далеко не такого цікавого змісту. Між семи остатніми треба занотувати дотичні до самої України реферати д.д. В. Б. Антоновича про кам'яну добу на Волині, Бранденбурга — про аборигенів київської землі, і Кулаковського — про червоне викрашене скелетів. Реферат д. Бранденбурга може бути добрим виказом того, до чого доводить загальний у наших археологів звичай не звертати уваги на хронологічні відзнаки при розвідках і мішати до купи усе, що трапляється знайти. Що-ж до реферату д. Кулаковського, то він ще раз ілюструє другу хибу наших археологів — невідомість їх у порівнячій етнографії і незнання навіть того, о скільки ся наука стає у пригоді передісторичній археології. Дуже цікавий, особливо з теоретичного погляду, був реф. д. О. М. Покровського про черепи з деревлянських могил. Введені їм з перемірних черепів числа наче-б то потверджують знов довгоголовість давніх Словян і підпирають теорію проф. Л. Нідерля. Не треба одначе забувати того, що усе, що ми знаємо про Словянство Деревлян (як і деяких інших літописних Словян) держить ся виключно на свідочстві літописця, котрий етнологом не був і міг узивати їх Слов'янами з погляду політичного або лінгвістичного, чого далеко не досить ще задля виводів антропологічних, тим більше, що той же літописець описує їх як народи з етнографічного погляду зовсім не однакові. Про зміст інших рефератів, між котрими було чимало дуже цікавих, ми не казатимемо, бо про се можна знайти звістки у Київській Старині і чужоземних публікаціях*).

Парижська Вистава 1900 р.

Є років зо два вже, як наша Редакція зверталась приватними листами і до поодиноких земляків і до наших наукових інституцій з порадою і проханням зробити усе можливе, щоб наша країна була запрезентована на Всесвітній Виставі 1900 р. у Парижі. Віддекого ми навіть не відобрали п'якої відповіді, дежто відписав, що мовляв, „порадимось“, або „будемо про се балакати у ближчому засіданні“. Побачивши перед самою Виставою, що нема ніякої надії налагодити не то що що-небудь більше або менше відповідне значінню 30-мільонової нації, але навіть хоч таке, що б хоч трохи

*) L' Anthropologie т. XI, 1900, № 1. pp 59—64.

могло нагадати про наше існування у загалі, і знаючи наперед, що у російсько-державних секціях, коли й буде що українського, то під назвою „російського“ — ми зважили ся виставити хоч те, що було у нас свого власного, користуючись з спроможности зробити се у секції Парижського Антропологічного Товариства, котре ласкаво уділило нам частину свого місця. Таким побитом хоч у чужому кутку ми могли виставити:

I. У половину зменшену етнографічну карту Україна-Руси д. Гр. Величка з французькими написами.

II. Невеличку серію фотографій з новіших знахідок д. Хвойки біля Трипілья і по вньших місцях.

III. Кілька серій фотографій дотичних до української етнографії з нашої збірки, складеної найбільше з фотографічних праць співробітників наших „Матеріялів“ і вньших наших земляків на Україні.

Дякуючи від щирого серця нашим землякам, працею котрих ми таким робом скористувались, мусимо одначе сказати, що ся збірка, хоч досить вже й чималенька, далеко не репрезентувала всіх українських земель і через се ми могли упорядкувати її задля Вистави тільки у загальній системі порівняючо-етнографічній і поділити ось на які серії:

1) Фотографії дотичні рибальства і вловів з Чернігівщини і Катеринославщини.

2) Взірці бортяного і звичайного пчільництва з Чернігівщиною і Київщиною.

3) Образки хліборобських праць косовиці, оранки, боронування, жнив, возовиці і т. и. з Чернігівщини, Полтавщини, Київщини, Харківщини, Катеринославщини.

4) Фотографії ступ, жорен, вітряків і млинів, з тих же країв.

5) Фотографії дотичні до вироблювання цегли, черепиці і гончарських річей — з Чернігівщини, Полтавщини і Катеринославщини.

6) Фотографічні знімки рубання, складання і сплаву дерева, оброблювання дерева і т. и., найбільше з Чернігівщини.

7) Фотографії приладів до оброблювання льону і конопель — звідти-ж.

8) Фотографічні знімки ріжних способів і приладів до переміщування: шляхів, прочан з клунками, возів кінських і волових, савей, човнів, поромів і т. и., з Чернігівщини, Полтавщини, Київщини, Харківщини, Катеринославщини.

9) Фотографії одержи — з тих же країв. Між вньшим невеличка серія ріжних способів завязування намітки найбільше з Чернігівщини і Київщини.

10) Фотографії цілих сел, дворів, хат і иньшої будівлі починаючи від куріна до будинку Мазепи у Чернігові, старинних церков і кладовищ з усієї України окрім Подільщини, Херсонщини і Чорномор'я.

11) Фотографії ецен громадського життя: ярмарків, базару, сільської громади, релігійних процесій і т. п. з тих же країв.

12) Фотографії етнографічних типів. Те ж.

Окрім сієї убогенької збірки на Виставі була ще серія гончарських виробів з Опошві з Полтавщини частиною засунута на полицю під самою стелею, а частиною розкидана поміж иньшими виробами усяких російських народів у так званому „Російському селі“ (Village russe). Гончарські вироби сії досить добре підбрані, звертали на себе дуже велику увагу і розкуповувались дуже добре, так що треба було привезти новий наклад. Як що не числити кількох кролевецьких рушників та двох чи трох плахт у тому-ж таки місці, та кількох таблиць буковинської вишиваної орнаментики у австрійській секції, то отсе й усе, що було українського на Виставі у Парижі...

Хоч у загалі Парижська Вистава мала на меті більш усього індустриїні і торговельні інтереси і не дуже то дбала про етнографію, однак ж окрім кольоній великих держав, поодинокі маленькі держави і навіть не держави, а окрімні нації, як Болгарія, Румунія, Швеція, Норвегія, Чехія, Боснія і Герцеговина, Фінляндія (хоч її й прийшло ся причепити на воротах напис Section Russe) — усе-ж таки зробили, що змогли, щоб дати більше або менше повну картину свого життя і економічного і етнографічного. При великій охоті, рухливості і розумній праці могли зробити се навіть і такі нації, яким їх політичні умови, здавало-б ся, і дуже перешкоджували. Доказом того може бути Литовська Вистава. Знаючи заздалегідь, що на дозвіл улаштувати свою окрімну національну виставу у Російській Секції — нічого й сподіватись, литовські народолюбці за помічю своїх земляків у Пруській Латві і навіть у Америці, заложили осібний виставний комітет, зібрали грошей, здобули усе що потрібне було задля вистави і умовившись в адміністрацію Етнографічного Музею у Трокадеро, одібрали собі не дуже показне, а усе-ж таки дуже гарне місце у тому-ж таки Музеї, котрий становив частину Вистави. І от під гербом великого князівства Литовського з написом Lithuania можна було бачити дуже гарно збудовану середину типічної литовської хати, з манекенами людей, одягненими у народню одезу, а навкруги — портрети історичних діячів Літви, географічні, історичні і етнографічні карти, збірки

литовських книжок старинних і нових, заборонених у Росії, литовські закордонні часописи і дуже цікаву графіку, на котрій було на зирцем показано, як розростала ся литовська література, як вона падала під заборонами Московського уряду і знов підіймалась і усе-ж таки йшла усе вище й вище. Навпроти хати у вітринах були розкладені зразки вишивання, ткани, вивязування і в інших народніх виробів, а по стінках були розвішані цілі серії дуже цікавих етнографічних фотографій, моделі усяких народніх прирядів і т. н. З почутєм великої і сердешної пошани до литовських народолобців і з ще більшим соромом за нашу байдужість і недбалість прийшло ся нам дивити ся на сю литовську виставу...

Не менше важке і гірке почуте нашої культурно-політичної відчужености здавлювало нам груди, коли ми дивили ся на численні книжки і альбоми, що або продавали ся не дорожче одного франка або найчастійше просто роздавали ся дурно усім, хто хотів, трохи не в усіх секціях на Виставі. Кожна держава, кожна нація давала книжку (а були й дуже великі і дуже коштовні видання) про себе, про свої географічні обставини, про своє історичне житє, свої етнографічні відмінці і сучасний культурний, економічний і політичний стан, з картами, малюнками, фотографіями... Чи вже-ж ми й справді сама послідня нація на світі, що у нас не вистачило енергії і самосвідомости навіть і на се?!...

Міжнародня школа на Виставі 1900 р. у Парижі.

Одною з новин Парижської Вистави 1900 р. було заснуване Міжнародньої школи (École Internationale de l'Exposition) се-б то вищої освітньої інституції чи міжнароднього університету на час Вистави, що мав на меті давати відчити про річи і питання дотичні Вистави і усього що було у більшому чи меньшому звязку з нею. Сей виставний університет, президентом котрого був давній міністер освіти у Франції д. Еміль Буржуа, мав характер зовсім міжнародній, при чому питання про мови відчтів розвязувались відповідно чисто практичним умовам і найбільшій зрозумілості задля найбільшого числа слухачів. У залежности від сього Виставна школа ділила ся на чотири секції: французьку, до котрої належали також Бельгійці, Французи, Швейцарці, Італіянци й Іспанці, англійську (Англичане і Американці), німецьку (Німці, Голляндці, Скандинавці) і російську, у котрій за почетом президенту

проф. Іллє Мечникова і фактично нашого земляка проф. Максима Ковалевського брали участь, окрім Великорусів, Поляки, Чехи, Українці, Кавказці і др. Відчити відбували ся у протягу трох місяців (з половини липня до половини жовтня) трохи не що дня у досить великій аудиторії, знарешне задля сього улаштованій у Petit-Palais і були досить численні. З їх ми пригадаємо тут тільки деякі дотичні до передісторичної археології, етнографії і фольклору. Переглядаючи їх у такому розпорядку мусимо почати з свого власного відчиту 7. серпня про „Передісторичну Францію“, у котрому ми старали ся дати можливо повну картину здобутків французької археології як фактичних так і теоретичних і показати ту велику вагу, яку вони мають задля нашої науки у загалі. Додатком до сього відчиту було відвідане (conference-visite) вистави Парижського Антропологічного Товариства, при чому звернено було увагу слухачів і на фотографії нашої української старовини у порівнянні з виставленими тамечки-ж знахідками з Кукутени (у Румунії) зовсім подібними до наших знахідок д. Хвойки біля Трипілля, відзначних церамикою передмикенського типу. Натуральним наслідком нашого відчиту був відчит 7. вересня, проф. Адрієна де Мортільє про „Передісторичну Росію“, у котрому шановний лектор говорив найбільше про українські знахідки, починаючи з палеолітичних і кінчаючи скитськими і слов'янської доби, і визнаючи їх дуже велику наукову вагу звертав особливу увагу наших археологів на потребу яко мога більшої системи у розвідках особливо з боку геологічного і хронологічного. Перехід до етнографії утворений був відчитом прив. доцента Харківського університету д. О. Покровського про відносини між археологією й етнографією. З відчитів етнографічного змісту найголовнішими були — проф. Макс Ковалевського про кавказькі народи, д. Піралова про домашні ремесничі вироби на Кавказі, д. Клепала про чеський фольклор, д. Соосновського про пересельців на Сибіру. З сього остатнього відчиту, дуже цікавого і дуже добре документованого, ми довідали ся, що українські осадки на Сибіру знаходять ся у порівнянні з иньшими у дуже доброму стані, найголовніше через те, що Українці скрізь поводитись дуже обережно, старали ся знайти місця по фізичним умовам подібні до українських і не рупали у дорогу незознавши ся добре наперед, куди вони йдуть і що знайдуть на далекій стороні. Дуже цікавий був також відчит д-ки Магіє, нашої землячки пішовшої за дуже відомого французького психятра, про музику у Росії, у котрому вона згадувала і про українську народню музику, твори дд. Лисенка, Ніщинського

й н. Нарешті був і наш знов відчит про українську етнографію і про етнографічну виставу, що має бути у Харькові при археологічному з'їзді 1902 р. Роздивившись наукові вимагання теле-рпшньої етнографії, ми хотіли намітити у сьому відчиті ті сторони, на котрі на наш погляд треба-б було звернути увагу, щоб дати сій виставі найбільше науковий характер. Найбільша частина сїх відчитів буде видрукована як по часописях, так і в особному виданню заходом проф. Макс. Ковалевського.

Міжнародній археологічно-антропологічний конгрес у Парижі у серпні 1900 р.

У серпні сього року відбувсь у Парижі міжнародній конгрес передісторичної археології і археологічної антропології. У загалі ми не скажемо, щоб він дав стільки, скільки можна було сподіватись, вважаючи на всесвітнє значінє Парижа в передісторичній археології і присутність більшої частини найголовніших археологів з усього сьвіту. Сама думка злучити його з Всесвітню Виставою на сей раз не була дуже корисною, бо численні конгреси, які були перед археологічним, а нарешті й сама Вистава втомивши археологів, чимало пошкодили їх спокійній науковій праці. Деякі з дуже навіть видних присутних членів, коли й з'являли ся на засіданнях, то хіба на кілька хвилині і не брали значної участи у розмовах. Найголовнішою-ж хвиною сього конгресу був не досить щасливий вибір організаційного комітету, складеного з людей або зовсім далеких від інтересів передісторичної археології, або досить байдужих, щоб узявши на себе чималу працю виконати її як слід, тоді як багато справжніх палеоетнологів і навіть цілі інституції, як наприкл. Парижське Антропологічне Товариство зістали ся зовсім одсторонь. Археологічна вистава при Конгресі те-ж не була організована. Задля неї не було ні досить місця ні навіть вітрині і чимало чужоземних дуже коштовних колекцій, нарештє привезених на конгрес, зостали ся трохи не в цілому протягу його по скринках.

Вважаючи на спеціальний характер нашого видання, ми не можемо подати тут докладних звісток про увесь хід сього конгресу і навіть перечислити хоч найголовніших рефератів. З відчитів дотичних України праця проф. М. Грушівського про передісторичне гробовище біля Чехів була вже видрукована по українському

у „Записках“ Товариства ім. Шевченка, а про наш реферат „Передмікенська індустрія у неолітичних знахідках на Україні“ була вже досить простора звістка у „Літературно-науковому Вістнику“. Нарешті він має бути уміщений цілком у наших „Матеріялах“.

Конгрес фольклористів (Congres des Traditions Populaires) у Парижі у вересні 1900 р.

Не багато те-ж нам прийдесть ся сказати і про фольклорний конгрес. І тут те-ж чимало стали у перешкодї прикрї особисті відносини, через які де-хто з найзначнійших фольклористів у Парижі і здасть ся навіть по за Парижем зрекли ся співробітництва у йому. Одначе конгрес усе-ж таки був досить гарний. Дуже великих наукових праць реферовано правда не було, було прочитано кілька досить коштовних заміток і зачеплено чимало цікавих наукових питань. Одне, трохи не ціле засідання було присвячене слуханю усяких народніх пісень записаних за поміччю фонографу д-ром Azoulay тут-ж на Виставі від численних співців з усіх сторони світу, між иньшими і українських. Д. P. Sébillot прочитав цікавий реферат про легенди дотичні металітів і подав дуже коштовну карту фольклорних дослідів у Франції. Проф. A. de Mortillet реферував серію дуже цікавих давних і теперішних амулетів. З словянського фольклору др. Вулетіч-Вукасович подав замітку про сербські жіночі прикраси, д. др. M. Żmigrodzki — про легенди до металітів і про свастикку, д. W. Bugiel — про поезію Міцкевича і польський фольклор. З Руси-України прочитані були реферати дра І. Франка про фольклорні студії у Галичині у XVIII і XIX стол., дра Охримовича про останки первісного комунізму у Галичині; прив. доц. Покровського про знайдений їм у неолітичній могилі горщик з витисненою свастиккою і Хв. Вовка бувшого делегатом від Товариства ім. Шевченка про народні знаття у загалі і особливо на Україні.

Нове видане Передісторичної археології Мортільє (G. et A. de Mortillet, Le Préhistorique, origine et l' antiquité de l' homme, 3-me ed. Paris, Schleicher frères (Reinwald) 1900.

У некрологічній замітці у I-у томі наших „Матеріялів“ ми згадували вже, що славний французький археолог Т. де Мортільє саме перед смертю скінчив редакцію нового видання своєї Préhi-

storiq ue, котра була і зостаєть ся й доси найголовнішою основою цілої науки передісторичної археології. Його найкращий ученик і помічник, син його Адрієн де Мортільє, теж професор парижської Антропологічної школи, значно побільшив сю книжку, додавши до неї усе що було потрібне з найновіших дослідів і таким побитом се нове видане становить собою трохи не зовсім нову книжку, у котрій зібрані усі остатні результати сучасного археологічного знатя. У порівнянні з старими виданнями воно містить у собі далеко більше відомостей про позафранцузькі краї, що на рещті одсторонює найголовніший докір, який роблено було системі де Мортільє — що вона заснована буцім-то виключно на французьких знахідках і має вагу тільки задля Франції. Ся дуже прикра помилка була на великий жаль досить розповсюжена і поміж російськими і українськими археологами, котрі не вважали потрібним іти слідом за виводами французької археології і котрих праці через се власне і доси не можуть стати у рівні з вимаганнями західно-європейської науки. Дуже бажаємо, щоб ся книжка, без котрої абсолютно не можлива ніяка хоч трохи наукова археологічна праця, звернула на себе хоч тепер більшу увагу наших земляків-археологів і щоб вона була перекладена коли не на українську, то хоч на одну з иньших словянських мов.

Хв. Вовк.

Sommaire.

Congrès archéologique tenu à Kiev en 1899. — Exposition Universelle de Paris de 1900. — École Internationale de l'Exposition. — XII-e Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie préhistoriques. — Congrès International des Traditions populaires à Paris. — Nouvelle édition de „Préhistorique“ de G. et A. de Mortillet.

Questionnaire pour les recherches ethnographiques sur les sociétés et les réunions de la jeunesse rustique de deux sexes.

par M. Dikarev.

ПРОГРАМА

до збирання відомостей про громади і збірки сільської молоді (вулицю, вечериці, досвітки і складни).

Докладніші відомости про вулицю і вечериці з досвітками, надруковані в „Матеріалахъ и наслѣдованіяхъ“ П. П. Чубинського (т. т. III, IV), збирались під той час, коли панувала ще митологічна теорія, тим-то збирачі матеріалів найбільш звертали увагу на пісні і гри молодіжі, сподіваючись найти там митологічний елемент; про все ж останнє було коротко сказано, яко про одну з народніх потіх („увеселеній“) — ни більш, ни менш (т. IV, 450 sq.)

Після того проф. М. Ф. Сумцов у своїй студії „Досвітки и посидѣлки“ (Кіев. Стар. 1886, III), визначаючи положення і первісне значіння вечериць на підставі фактів, позичених з описів різних народів, прийшов до думки, що вечериці становлять пережиток спробункового шлюбу.

Проти сеї теорії виступив д. Хв. Вовк, котрий в вечерицях вбачає пережиток комунального шлюбу, заступленого опісля вже шлюбом індивідуальним.¹⁾

Припускаючи, що спробунковий шлюб ніг бути і тепер існує в поодиноких країнах, я однак ж гадаю, що об'яснення д. Вовка треба вважати більш правдоподібним і відповідаючим останнім здобуткам науки що до походження родини у всіх народів взагалі.

Теорія існування перед періодом патріархату матриархальної родини, висловлена вперше, незалежно одним від другого, ученими: Бахофеном, на підставі дослідів митології класичного світу, і Мак-Леннаном,

¹⁾ Волковъ О. К., Свадебные обряды въ Болгаріи („Этногр. Обзор. XXVII).

Матеріали до українсько-руської етнології, т. II.

на підставі етнографічних студій, стоїть тепер у науці як геть доведений факт.

Виповнена трудами кількох осіб, що довго пробували серед дикарів, нова теорія принає, що матриархальна родина, становлячи перший ступінь в еволюції родини, не знала жадного звязку, окрім звязку між дитиною з одного боку і матір'ю з її родичами по жіночій лінії — з другого. При такому громадському складі кожний народжений прилучав ся до материнної родини і набував прізвище своєї матері.

Натуральним наслідком цього громадського ладу була екзогамія, себ-то заборона полових звязків між членами однієї материнської громади і дозвіл полових звязків кожного члена одної громади з усіма членами иншого полу другої громади.¹⁾ Таким чином кожен чоловік одної громади вважав ся сулругом усіх жінок нерідних йому по матері громад, а кожна жінка одної громади — подружжем усіх чоловіків чужих громад. Що українсько-руські предки переживали стан матриархату, довели дд. Хв. Вовк в студиях „Свадбарскитѣ обреди на славянскитѣ народи“ („Сборникъ за народни умотворенія, наука и книжнина“, „Софія“, 1890, III, 1891, IV, V, і „Rites et usages nuptiaux en Ukraine (L' Anthropologie, 1891. NN. IV, V; 1892, V) і В. Охримович в своїй студії: „Значеніє малорусскихъ свадебныхъ обрядовъ и пѣсенъ въ исторіи развитія семьи“ („Этнограф. Обзор“, XI, 44, 1891 XV, 1, 1892).

Таким чином дослідникові вечерниць і досвітків во складках, який би він погляд ни мав на цю справу, припадає студіювати їх разом з весільним ритуалом і шукати в них обрядів і звичаїв, належачих власне до весілля. Маючи се на увазі, я гадав був друкувати програму до опису вечерниць і т. д. разом з программою весільною; але як останню давно вже виготовив д. Хв. Вовк, на підставі ширшої знаємости з ве-

¹⁾ Ув остатні часи почина переважати думка, що екзогамія була першим наслідком індивідуального шлюбу, котрай почавсь, як відомо, з грабування жінок з сусідніх громад (Ed. Tylor, Anthropology, p. 225), заступленого потім купуванням або краще викупом. Придбати собі жінку у свою індивідуальну власність, значить, можна було тим чи другим робом тільки з чужої громади, бо кожна жінка своєї громади була вільною і її не можна було примусити жити виключно з ним небудь одним. З відсі ясно поважання гетер у давніх Греків і вважале за настоящу жінку у давніх Римців тільки жінки купленої за гроші, що на решті зоставало ся довго у шлюбних звичаях усієї західньої Європи; через це-ж настояща „законна“ жінка у Римі належала до familia себ-то до челяді свого чоловіка, що знов-таки не вивелось нарешті ще й досі з права усіх західно-європейських народів. З розвитком індивідуального шлюбу і патриархальної родини, неможливість брати жінку з рідного по матері племені, під впливом релігійних ідей, могла розширитись і на полові звязки у загалі, перейшовши в обов'язкову екзогамію. (Ред.)

сїллем в антропологічного боку, то я, схилиючись на його прозьбу, подаю свою програму яко додаток до його програми.¹⁾

Одже найважйїші питання, які треба розрішити дослідникові вулиць, вечериць та складок (гриш), ось-які:

- 1) Чи не становлять вечериці і складки обов'язкової частини весільного ритуалу?
- 2) Чи постерегають ся на вечерицях і складках обряди і звичаї відповідні обрядам і звичаям весільним?
- 3) Чи готують ся на вечерицях і складках обов'язкові весільні страви?
- 4) Чи не мають складки характеру свята?
- 5) Чи існують вечериці і складки у молодиць, і чи припадають речинці сїх складок до речинців дівчачих складок?

Дл. Сумцов і Вовк однаково згожують ся, що вечериці не мають нічого релігійно-митичного; але такий погляд треба вяснити лиш тим, що обидва дослідники оперували над матеріялами недокладними і не використавши матеріялу найбільш цїнного. З своїх рукописних матеріялів поки-що я можу подати ось-які відомости.

Найсамперед треба відрізняти звичайні вулицю і вечериці від вулиці і вечериць зо складками чи грищами. В слободі Борисівці Валуйського повіту через увесь рік буває вісім складок. „На Кузьму-Дим'яна (!) буває куряча складка: курей приносять, щоб кури плодились, каже. Та й оп'ять также розанці (вергунці) пичуть, блинці, орїшки, борщ варять, лашу варять. Перва складка на Кузьму-Дим'яна, друга під заговіни, що на Пилипівку загівляють, третя на Рїздво, на другий день, а читверта під масницю, на всеїдні, п'ята на масницю, в який захочуть складають ця день, а шоста на Великдень, а сьома на Ошестя, а вісьма на Святї недїлі. Та то вони і всі. Тїлько на Великдень, на Вшестя і на Святї недїлі яешню пичуть, а на зімні складки ни пичуть.“

В ті ж речинці або днеш-двома раїш або пізніш лаштують складки й молодиці, закликуючи до себе чоловіків.

Уже з сказаного знати, що перша складка має релігійне значінне, бо обов'язок приносити курей на складку не можна вважати випадковим. Обернувшись до Великоросів, ми знайдемо у них відбуванне на Кузьму й Дем'яна „курячих ієнени“, котрі справлялись в Москві. На сей день

¹⁾ Складаючи шановному авторові нашу щирю подяку, застерегаємо, що не маючи компетенції у річах чисто фолькльоричних, особливо коли вони торкають ся митології, ми містимо його передмову, не дозволяючи собі вступати ся до його виводів. Ред.

жінки збирались коло церкви Кузьми й Дем'яна в курьні. Старі баби після обідні наймали молебні. Заможні люде розсилали курей на дарунк родичам. По селах жінки приносили курей до боярського двору „бояринї на красне життє.“ В Мишвинській повіті на Ярославщині селяне убивають півнів по стодолах (въ овинахъ“). Півнячі ноги кидають на хату на те, щоб плодились кури, а самого півня варять і з'їдають за обідом цілою родиною.

Селяне Ярославщини на цей день їздять по двору конем, махаючи пошлом і вигукуючи: „Батюшка Дворовой (Дідьку)! не разори дворь, и не погуби животину!“ Після того бувають певні, що „лихий“ уняв ся. (Сахаровъ, Сказанія рус. народа. Народн. дневникъ, 145—6).¹⁾

Без сумніву дарування курей „на красне життє“ єсть пережитком одного з весільних обрядів. В слободі Борисівці в понеділок, на другий день після першої шлюбної ночі, у хаті молодого збираєть ся жіноча складка, звана „курло“ (на Чорноморії „курей їсти“).

В містечку Борисполі, на Полтавщині, в той же понеділок „дружко бере курку в принуїл, а перожкі з мискою в рущуїнк, сідає з молодим і з другим старостою на вуїз і їдуть до батька молодї. Приїхавши до батька з куркою і пиріжками, сідають за стуїл і кажуть: „Кланяєсь тобі, батьку, од твоєї дочкі ділом!“ (Чубин. IV, 518).

В містечку Полонному Волинської губ. у той же понеділок молоді з усіми весільними гостями їдуть за благословенням до священника, котрому старший сват несе фляжку горілки, курку й хлїб. (Ів. 643).

Порівнюючи наведені відомости, ми повинні признати, що їда курей на складки: понеділкову весільну і козьмо-дем'янську дівчачу є установою релігійною.

В „Уривках з греко-слав'янської митології“ я висловив уже, що походження свята Козьми й Дем'яна стоїть в звязку з іменем Зевса: Κόσμος Δαίμων (Дух світу); в той саме день коли припадає свято Козьми й Дем'яна, 1-го листопаду, класичний світ відбував свято, зване Еркулум Іовіс (баль Зевса). Обір півня, ἀλέκτωρ, відповідає прізвищу Зевса: Світлий, Ἠλέκτωρ (так саме, як жертвенна коза, ἀίξ, відповідає його прізвищу αἰγίοχος).²⁾

Таким чином „курячі іменини“ повстали з „іменини Світлого“, т. є. Зевса. Зевс разом з Герою і Артемідою належав до „шлюбних богів“ (θεοὶ γαμήλιοι, θεοὶ ζύγιοι). Домовий чи Дворовий Ярославщини також за-

¹⁾ В Пермській губ. селяне, оселяючись в новій хаті, попереду пускають до неї півня і курку і ждуть, поки півень заспіває; тоді входять до світлиці і розставляють образи зо словами: „Сусїде-братіку! Іди-но!“ (Machal, Nákréz slovenského bájesloví, 94).

²⁾ Порівн. укр. шулики з маком на свято Маковія, 1-го серпня.

ступас Зевса, котрий в сїм разї мав імена: Ζεύς ἐφέστιος, Ζεύς ἔρχεται. Таким чином і звязок Козьми-Дем'яна з Дворовим має погансько-релігійну підставу.

Відповідно тону як півень, ἀλέκτωρ, уживаний на складках, з'являється ся символом шлюбного бога Світлого Зевса, Ἠλέκτωρ Ζεύς, так саме і сир з'являється ся символом Світлого Місяця, богинею котрого була у Греків Артеміда, покровителька шлюбу.¹⁾

В Нижегородській губ. існує весільний обряд, званий „сир молити“, котрий складається з того, що молоді кланяються ся кожному гостеві до ніг, просячи вишити (Даль, Толков. Словарь [1882], IV, 386). Очевидно, се пережиток місячного культу.

В слоб. Борисівці, як ліплять коровай, співають:

Іди Спасе до нас,
А в нас усе нарає:
Хорошої (!) коровайниці
Хорошенько коровай ліплять,
Сиром насипають,
Маслом заливають.

Бо в коровай справді кладуть навхрест чотирі вареники з сиром і накривають їх тістом.

В с. Жданівці, на Полтавщині, кладуть у коровай 27 вареників (Чуб. IV, 584); в м. Гостомлі Київського пов. — чотирі вареники з сиром і четверо яєць (ib. 595); в с. Лугинах Овруцького пов., на Волині, на коровай кладуть зроблений з тіста місяць, котрий обсажують кругом п'ятьма шишками (ib. 600), а в с. Кульчині Більського повіту, Сідлецької губ., разом з місяцем і сонце також з тіста (ib. 672).

Порівнюючи наведені відомості, ми маємо право заключити, що вареник тут є символом молодого місяця, форму котрого вареник має, а яйце символом сонця.²⁾

Таким чином вареники і яйця треба признати стравами обрядовими. Тут же треба згадати й те, що на всіх взагалі зимніх складках готують ся орішки, пиріжка і вареники з сиром, а на літні яєшніа, відповідно зимньому культу місяця і літньому сонця.

¹⁾ В чеських загадках місяць порівнюється ся з козячим сиром. (Machal, o. s., 49). Відкид повного місяця у воді зветь ся сиром також і у лужицькій казці поданий Гауптом і Смоляром (Volklieder der Wenden in der Ober und Nieder-Lausitz, II, 164) і у норвежській (Abs. Moe, 1, 17)

²⁾ Про названня сонця „світлим яйцем“, ἠλέκτωρ-ῥον, я докладніше висловив в „Уривках з греко-слав'янськ. митології.“

Яко на другий пережиток весільного звичаю треба вказати на пошення по дворах жінками в слоб. Борисівці Валуйського пов. колодки, а в слоб. Грушівці Вирюченського пов. штанів с цілью „вициганити“ гроші і припаси на похмілле після складок, котрі бувають на заговини проти Пилипівки і масниці. При цім колодка в'яжить ся тям батькам, котрі не встигли одружити своїх дорослих дітей, і самій дорослій молодіжї, неодруженій. Така ж „циганщина“ становить один з весільних обрядів після понеділкової жіночої складки.

Пережитки третього і четвертого весільних звичаїв складають ся з того, що молодіж на Різдвяні святки, збираючи припаси на складку, носить по дворах плуг або водить кобилу.¹⁾ В слободі ж Борисівці під час весільної „циганщини“ тако ж вносять ся в хату плуг і вводять ся жива кобила, зодягнута в штани.²⁾ В Дубровниці, на Далмації, на Різдвяні святки водять „турицю“ з кінською головою (Фаминцынъ, Боже-ства древи. славянъ, 238), в селі ж Млинові Дубенського пов. на Волині „турицю“ уводять у хату до весільних гостей - в понеділок перед виходом молоді з комори до світлиці (Чуб. IV, 611).

На зв'язок Різдвяних звичаїв з комунальним шлюбом натякає і „челобитная“, полана 1651 року до царя Олексія Михайловича переживавшии в н. Вязьмі білоруським іконописцем старцем Григорієм: „...Такоже и игрища разныя и шеракія бывають въ началѣ отъ Рождества Христова и до Богоявленія, всенощныя, на коихъ святыхъ нарицають и монастыри дѣлають, и архимандрита и кесаря и старцевъ нарицають; тамъ же и женокъ и дѣвокъ много ходять, и тамо дѣвицы дѣвство діаволу отдають.“ (Живая Старина, 1890, I, 130).

П'ятим пережитком весільного обряду є „воженне козла“ з усеїдної неділі до кінця масниці і на Великдень, т. є. тоді саме, як справляють ся складки. В піснях сеї гри згадуєть ся імя Лада (Діди Лада, Тавлія Лада), котре, як би воно ни з'ясувалось, сполучене зо шлюбом (Див. Потебня, А. А., Объясненіе шлрус. и средн. народн. пѣсень, I, 23 sq.).

В своїй студії „О царскихъ загадкахъ“ (ст. 29, одсилач 1), я уже вказував на те, що звичай „козла водити“ становить пережиток каранья грабіжника („умикателя“) молоді. Очевидно, сеї звичай на початку був складовою частиною весільного ритуалу. Пісні, належачі до „воження козла“, оповідають нам, що „умикання“ не завсіди мало удачний кінець. В одній пісні співаєть ся :

¹⁾ Крамаренко, Різдвяні святки в станиці Павлівській Біського одділу на Чорноморіі, 9.

²⁾ Може, й Грушівські штани носять ся замість самої кобилиці.

Ой на дворі вутята, Ладо, Ладо, вутята,
 А на хаті щурята, Ладо, Ладо, щурята,
 Під хатою дівчата, Ладо, Ладо, дівчата.
 Де ни взяв ся Колюша, Ладо, Ладо, Колюша,
 Усіх дівок ровігнав,
 А Марусю собі взяв, Ладо, Ладо, Марусю.
 (Ивановъ, Игры крестьянск. дѣтей въ Купянск. уѣздѣ, 79).

Бачучи се, глядач виражає в пісні свій жаль :

Што ж ти, Ліб'йодушка,
 Ліб'йодушка моя белая,
 Одлітала (!) проч од Лебідя
 К новому садіку,
 Ку (!) зільному...

(Слоб. Грушівка Бирюченського повіту, оселена Українцями і Великоросами).

Але недалеко залетіла Ліб'йодушка в Лебідем-умикателем, як свідчить инша пісня :

Вскочив козел у горід
 (Приспів:) Далиу¹⁾ Лада (!) у город!
 Та поїв козел лук-часник,
 Лук-часник і чорную чорнушку,
 І зеленую петрушку.
 Вловили козла за ріжок
 Повели козла на торжок,
 Продали козла за сажок (!).

(Ивановъ, І. с. 80).

В дійсности козли, т. є. заступники кожного кутка слободи б'ють ся на ністках, котрими ділить ся слобода на часті. Гурт козла-переможця з криком і співами гордо хопить по всій слободі, а переможений гурт ховаєть ся де-небудь на току або в клуні, не зважаючиь співати. (L. с. 78).

В слоб. Борисівці при сій грі співаєть ся пісня :

— Криве колицо,
 Куди котись ся?
 — Я котюсь — валюсь
 По спородни...

¹⁾ „Далиу Лада“ є покрученим виразом: Д' Аули(й) Ладо = Θ' Αῦλιος = Θ' Αῦλιος = дорійськ. Θ' Ἄλιος = Θεος Ἄλιος = „Бог Гелій, Світлий Бог“; по-руч в тім же Купянськім повіті: „Тавлий Ладо“.

В „Уривках з греко-слав'янської мітології“ я уже висловив, що „криве колесо“ в пісні повстало через недокладний переклад грецького виразу *Καμπύλος Κύκλος* = „Кругле Сонце“, а „смородина“ з покрученим санскритським словом „svarga“ = „небо.“ Таким чином відновлена пісня повинна мати ось яку редакцію:

— Кругле Сонечко,
Куди котиш ся?
— Я котюсь — валюсь
Та по небові.

В місті Бирючі на Вороніжчині той же пісенний запис має іншу редакцію:

— Аврелі, криве колесо!
Аврелі, куди котись ся?
— Аврелі, на базарь, на базарь!
...за жукою... за пшенишною... дівчатам на вінки...

Бо ця пісня справді належить до завивання вінків в понеділок Кле-чальної чи Русальної неділі.

Відповідно цьому завиванню вінків, в Сіцилії, плідній стороні, на честь хтоничній богині Деметрі, ухопленій Аїдом під час зривання квіток дочці, існував весною і в осени цілий ряд свят під назвами: 'Αυθροφόρια (квітоносне свято), Θεογάμια (божий шлюб) і ин.

В місті Елевзині весною відбувалось свято звертання (*ἀνοδος*) Персефони на землю і шлюб її з цвітучим Діонисом-Якхом. На це свято, відбуване в місяці Антестеріоні (місяці квіток) і зване Малими Елевзініями, з Атен до Елевзіну шла бучна процесія, увінчана ширтом і плющем.

Сама назва Русалії (*Ρουσαλία*) походить не від лат. мови *gosa*, як гадає акад. Веселовський¹⁾, але від слова *ἄρσσις* = „оранка“, так саме як і імя Русо, котрим зветь ся у Словинців весняна кобила чи туриця²⁾ з покрученим грецьким 'Αρούσα, належачи, ровумість ся до

²⁾ Недокладність з'ясування акад. Веселовського знати вже з того, що він до грецької назви *Ρουσαλία* прикладає латинську етимологію, забуваючи, що питома грецьке *ρόδος* (= *gosa*) не має співзвучности з назвою *Ρουσαλία*. Припадаючи-ж до Русалії лат. *parentalia* треба вяснити не тим, що русалки — предки, як гадає акад. Веселовський, але тим, що свята хтоничним богам що місяця відбувались у Греків разом з святами на честь умерлим. При цім з'ясуванні нема чого бездуху рожу повертати в живих Русо і Алозіона.

¹⁾ Zibrť, Č. Dr., Chození s klibnou (s konem) v době vánoční a masopustní 12, 13; Machal, o. c. 198.

Деметри, богині хліборобства. Таким чином і свято попереду повинно було мати назву 'Αροσάλια (= свято оранки), бо в честь Деметри справді що-року розпахувалось Парське поле коло Елевзіну. Надто русалки на Україні звуться Фариїони (в слоб. Попасній Богучарського повіту), або фаларони, фараони, військо фараона (Драгомановъ, Малорус. нар. пред. 96; Ивановъ, Народн. рассказы о домовыхъ і т. д. 46, 48, 49), і назва ся походить, розуміється, не від біблійного фараона, але від слова *φάρω* = „орати.“ Так саме і маскарадні обходи рідвяних греців називають ся „русаліями“ не від слова Хорс, як гадав Фамінци, а від ношеня плуга по дворам.¹⁾

В святі Малих Елевзіній треба звернути пильну увагу на зображення за поміччю свячених символів історії бога Діоніса-Якха з Деметрою і Персефоною.

Відгуком цього свята є віра, існуюча в Новгород-Сіверським повіті, в відбуванні на Русальчин Великдень весілля русалок. (Сахаровъ, I. с. 206).

Між піснями, поданими мені моїм дописувателем П. К. Тарасевським, на вулиці і вечорницях в слоб. Борисівці співають ось які:

¹⁾ Я припускаю, що і згадуваний в житті св. Нифонта русальний привідця „мурин, князь бісовський Алазіон“ також ідентичний з Деметрою, бо слово Алазіон, чи Алазісонъ без сумніву є перезвукованим Арасіон — річ по принципах загально-людської фонетики цілком можлива. Порівн. укр. голічерев зам. горічерев. Представлення Деметри „мурином“ се-б то темнолицею відбилось і на христіанський іконографії. „Мурином“, се-б то з лицем і руками земляного цвіту намальоване „Изображение чудотворныя Богоматери иконы Ахтырскія, явившей ся 1739, іюля 2-го дня. Саме зображення належить до типу Mater Dolorosa, а назва „Ахтырська Богомати“ має одвучність з іменем Деметри 'Αχθεια ή Αημίτηρ. А Ланг саму Деметру зве „Mater dolorosa поганьства“ (Lang — Mithes, Cultes et Religion. trad. par Marillier P. 1896 p. 561).

В сінайським Патерикові, по пергаментному спискові XII віку оповідають ся: „видѣхъ влѣзшоуца отрока дврѣцями, срацинима, носима (! = несоуща) заріонъ, и ставъ прѣдъ мною наче плесати“; в рукописнім же збірнику XVII віку цей уступ Патерика читають ся ось-як: „видѣхъ влѣзша отроки дврѣцями моими, срацинина, в скоумрастей одежи сцумом (!), и ставъ прѣдо мною наче плесати.“ (Веселовский, Разысканія, VII, 205, 206).

На мою думку, слово заріонъ є покрученим грецьким *φαρῶν* = „плуг“; порівн.: пол. Dazid зам. Dawid, дитяче: касѣти зам. канфети і т. д.

[Цікаво при цьому пригадати, що у грамоті московського царя Олексія Михайловича Шуйському воеводі Змеєву 1649 р. пишеть ся: „вѣдомо намъ учинилося, что на Москвѣ... въ навечері Рождества Христова вликали многіе люди Коледу и Усеня, а въ навечері Богоявленія Господня вликали Плугу... и мы указали... учинити завазъ врѣшкою чтобъ... въ навечері Рождества Хр. и Богоявленія Коледъ и Плугъ и Усеней не вликали..“ (Сахаровъ Сказ. Рус. Нар. изд. 1849 II, кн. 7-ая стр. 99). Ред.]

- 1) — Їа Фидірко, Криве Колесо!
 Їа Фидірко, куди котись ся?
 — Їа Фидірко, по муку, по муку!
 — Їа Фидірко, по яку, по яку?
 — Їа Фидірко, по пшенишную,
 По Оленку заграишную!

- 2) О Лільой, Льолі, Іванушка,
 О Лільой, Льолі, Васильович!
 — А яка ж йому дівочка?
 — Тож Васичка (тож Максимівна)!
 О Лільой, Льолі Васичка,
 О Лільой, Льолі Максимівна!

В відповідній записі Латшської пісні, замісто Кривого Колеса, Лільоя, Аврелія, чи Тавлія.¹⁾

Хворин цього імени: білоруська Лалы м' і польська Lelo m' (звичайно в хибній транскрипції: лалы мъ, lelo m) мають параллелі в записах грецьких пісень:

“Нλιο μ' (сонце мов), παραήλιο μ'.
 (Веселовській, Разысканія, VIII, 300).

Або:

“Нλίε μου καί παραήλιε μου...
 (L. с. 294).

Сей же запис постерегають ся і в румунських колядках в такій редакції:

Leroї, Leo, d'aї Lero m' Dómne!

¹⁾ Тавлій Ладо (Івановъ, Игры крест. дѣт. і т. д. 180) = Θ' "Αφλιος, з дорійського Θ' "Αλιος (= Θεός "Ηλιος), сабиц. Ausel (замість Aules) струс. Usil (зам. Ulis; порівн. рус.: Діюлесь в. Діюлель [Deus Ules; Поповъ, А., Изборникъ славянск. и рус. сочиненій и статей, внесенныхъ въ хроногр. рус. редакциі, 446]; лат. Ulysses v. Ulixes; грец. 'Ολυσεύς, v. Ολυτεύς [= "Ολυς Σ υύς = "Ηλιος Θεός], поруч 'Οδυσεύς [Pape, Wörterb. d. griech. Eigennamen, 1036]. Скорочування повтореного імени у хворині vocativ'a належить до загально-людської фонетики. Таким чином хворин: „Лільой-Льолі“ (зам. Лільо); Leroї — Ler мають параллелі у росс. хвормах; Дарюшкау — Дарюшк; Пѣня дѣдя — Пѣня дѣть; Орѣпа — Орѣп (Богородицкій, В. А. Русск. Граммат. I, ст. 213). Український язик в цілях виразности вимови в цім разі пересовує наголос в півторнім окламку на остатній склад слова, напримк.: мамо — мамо́; тату — тату́; Дашко — Дашко́; Йосипе — Йосипе́, щось у хаті в, сопе; Ахрьо́мушка — Ахрьома́, чи ти дома чи нема?

Акад. Веселовський подає сей запис в хибній транскрипції: „Ler — oŷ — Leo, d'af Ler — om Dómpne“ і перекладає його так: „Ай люли — люли!“ (Разысканія, VII, 261). Такий переклад з викиданням нелюбого авторові слова Dómpne і повертання імени Ler, Leroŷ в порожнє сполученнє звуків мимохить наverts на думку про досить вільне поводженнє з текстом тин більше, що авторові відомий імператор Лер румунської казки (Разысканія, VII, 277) і цар Лер французьких жонгльорів (I. с. 174—5).

Для альтернативі “Нλιος || Леліи мають ся інші параллелі тогож походження, наприкл. грец. *ήλιος* = власне „світлий“, поруч *λαίρτων* (зам. *λαίλιον*, порівн. лат. *lilium*) = „світла квітка, лілія“; грец. *ήλιάω* = „блестіти як сонце“, поруч. укр. леліти, в рус. лелеять. Надто укр. лелека і тотожне лат. *ardea*, разом з дієсловом *urege*, виходять до одного кореня в словом *ήλιος*.¹⁾ Згадуєть ся й Усїнь:

Усїнь прийшов,
Усїнь прикотив ся

(Фамінци, I. с. 250).

Друга латиська пісня, весільна, оповідає:

Про молодицю-сестричку
Мурашка (по лат. *fem. gen.*) вінок завила,
Про братіка-молодця
Юсєнь коня закладав.

(Вольтеръ, Э. А., Матеріали для этногр. Латышскаго племени Витебскої губ., 13 N 18).

Порівнюючи всі наведені пісні, ми маємо право зробити ось які заключення: 1) пісні сї первістно були весільними, в первістнїм значінні сього слова, і згадувані в них імена валежать до молодого і до молодї; 2) згадувані в сих піснях імена: Аврелій, Тавлий, Даулий, Лілійой, Усїнь, Юсєнь, Криве Колесо представляють собою назву одного і тогож Світлого бога сонця, Гелія (“Нλιος”).

Звичай „приспівувати парубка дівчинї“ т. є. називати вкупі їх імена в пісні, постерегаєть ся у Великорусів, яко весільний звичай. В селі Терновому Землянського повіту на Воронїжчинї після заручення молодї, подруги її разом з нею що вечора навстоячки їздять возом по селу, б'ють одною сталовою косою об другу і співають пісні, в котрих „обгryвають“ молодих, т. є. згадують їх імена.

В Псковській губ. „обыгранную пѣсню“ співають на розглядинах („на смотринах“) (Даль, Толк. Словарь [1881], II, 657).

¹⁾ Порівн. Петєбня, Объясненіє мѣрус. и сродн. пѣс. 41—45.

Гадка д. Вовка про вечерниці, яко пережиток коммунального шлюбу, знаходе собі потверження в Борисівській пісні, належачій до „воження козла“, де співають ся :

По вулиці, по широкі,
 По мурові, по зилені,
 Скаче-пляше сім павичів,
 Сім павичів, сім молодців.
 Ладо, Ладо, Ладо майо (!)
 Первий павич (то) Іванко —
 Се ж Іванко, тож Петрович.

По вулиці, по широкі,
 По мурові, по зилені,
 Скаче-пляше сім павушок,
 Сім павушок, сім дівушок.
 Ладо, Ладо, Ладо мойо (!)
 Ми Іванку дадїм (!) дівку Варечку,
 Все Варечку Лівонтівну.

Після того і всім иншим „парубкам приспівують дівчат.“ Згадування тут Лада очевидно свідчить про первістний весільний характер пісні, а перелічування всіх парубків і коханих ними дівчат — про громадський характер того весілля.

Галицька гаївка, відповідна наведеній пісні, оповідає вже просто про шлюб.

.
 Ой взійшло ж там, взійшло
 Три місяці ясных (bis)
 Три парубки красних:
 Єден ми найкрасший
 Наш Василенко,
 Другий ми найкрасший
 Наш Іваненко,
 Третий ми найкрасший
 Наш Гринуненко...

Потім згадують ся „три зіроньки ясных, три дівоньки красних“:
 Марисенька, Гануненка і Тацуненка.

А Мариню взяти,
 С Василем свенчати

А Ганусю взяти,
С Іваньом свенчати,
А Тацюню взяти,
С Гринуньом свенчати.

(Голов. II, 682—3).

У Великоросів на весіллі тако ж дівчата „обыгрывають“ попарно всіх увагалі весільних гостей за гроші, стараючись обранням пари догодити тому, кого „обыгрывають“.¹⁾

Треба звернути увагу й на те, що в слоб. Грушівці Бирюченського повіту, замість „воження козла“, на Великдень справляють гру, звану „просо“. В пісні сеї гри, як відомо, співаєть ся про Лада, сполученого зо шлюбом. Таким чином і сю гру ми повинні вважати пережитком одного з весільних обрядів. На се натякає кінець пісні, належачої до сеї гри :

— Ідїте, ідїте до нас!
— Нема короля дома,
Поїхав по дрова,
Пиво варити,
Сина женити,
Дочку давати,
Нас на весілля звати.

(Чуб. III, 67—68).²⁾

Нім скінчити розмову про складки, згадаю ще про те, що в слободах Борисівці і Тишанці Валуйського повіту після „молодецького сватання“ („вареників“), відбуваних на досвітках (в Борисівці *conditio sine qua non*) коштом молодого і молодої, на другий день буває складка, на котру молодіж може в'являтися лиш парами. За вечерю, при частуванні, молодий цілує молоду, старший боярин старшу дружку, а останні бояре своїх дружок. При повторенні частування цілують уже навпаки: молода молодого, старша дружка старшого боярина, а останні дружки своїх бояр. „Як музика єсть, так всі, хто охочий, скачуть і співають різних пісень і кажуть різних казок та приказок (анекдотів) таких окуратних, що даже совісно їх і слухать.“

На цю складку в Борисівці дівчата приносять по курці і по десятку яєць, а в Тишанці — муку, сир і масло на вареники; парубки вистачають горілку.

¹⁾ „Играть“ = „співати.“ Вороніжський міщанин, незнавши цього, просив дівчат с. Хвоцеватого Землянського пов.: „Дзвущики, спойте пѣсню!“ А ті одповіли: „Нѣштамы тобѣ качатá, што будимъ пѣть: мы играемъ!“

²⁾ Про вживанне проса підчас весілля у Болгарів згадає проф. Сумцов в студії: „Къ вопросу о влияніи греческаго и римск. свадебн. ритуала на мѣрус. свадьбу, 8.

В цім разі в Тишанці пильно забороняєть ся з'являть ся на дівчачу складку молодцям і жончам, инакше молодці роздеруть на клапті спідницю, а жонча добре наб'ють, або візьмуть відкупного чверть або піввідра горілки. Одинаково й парубкам з дівчатами забороняєть ся бути на весільній жіночій складці, у понеділок

Після сватання і до самої кожори молодий з молодою сить за-всіди на досвітках, де ночують і спаровані бояре з друзками.¹⁾

Взагалі ж звязок весілля з вечерицями можна бачити вже з са-мого зверхнього огляду весільного ритуалу в слободах Борисівці і Тишанці Валуйського пов. Там завсіди справляють ся: могорич у батьків молодих і дівчачий (молодечий) могорич на досвітках, сватання у батьків і дівчаче сватання (вареники) на досвітках, вечорини (дівч-вечер) у батьків молодих і дівчачі вечорини на досвітках.

З інших весільних звичаїв на всіх взагалі вечерицях, крім постових, постерегають ся: загадування і відгадування загадок,²⁾ співання сороміцьких пісень та оповідання сороміцьких казок з приказками і силоване здіймання перстня з руки дівчини.

Д. Вовк в вгаданій студії Rites et usages etc. (Anthropol. 1892, V, 558) висловив, що сороміцькі весільні піснї належать до дренього фаллічного культу. Признаючи справедливність цього заключення, я, одначе, гадаю, що сей культ становить уже другу стадію в розвитку весільних звичаїв. Бо коли ми слідкуючи теорії Тайльора, почнемо шукати розумної причини цього культу, то приїдемо до того заключення, що цей культ повстав з розпалювання половой потреби, а таке розпалювання може бути виправданим лиш під час весілля.

Що до здіймання перстня, в станиці Незамайвській Єйського одділу на Чорноморії дівчата сами не дарують парубкам перстнів, але парубки повинні здіймати у дівчат перстні силоміць, бо тоді „парубок дужче любить дівчину.“ При сім дівчата завдалегідь натерають палець милом, щоб перстїнь здіймав ся вільнійше, т. є. силованне тут суто-обрядове.

Найсамкінець збірачеві матеріялів треба звернути пильну увагу на суто-антропологічну сторону вулиці і досвіток, мало порушену попередниками.

Усім відомо, що на вулиці і досвітках відбуваєть ся великий світовий процес полового підбору; тут виявляють ся ті чи інші національні або загально-людські ідеали; тут треба шукати розгадки істну-

¹⁾ О скільки мені відомо, при спанні на всіх взагалі досвітках чорноморські парубки поводять ся з своїми дівчатами зовсім не по лицарськи.

²⁾ Гл. мою студію „О царских загадках“, гл. III.

вання тих чи інших рис національного типу (і між иншим невідомої Чарльзу Дарвінові розумової переваги української жінчини над мущиною). В цім разі колядки, цікавіші в вуличних пісень, оповідають цілу історію розвою цих ідеалів, починаючи від грубого нападу молодого на міста Львів, Самбір, Київ, Вирвин-город і ин., яко ознаки його сили чи хоробрости, і кінчаючи читанням, писанням, грою на віргани, співанням і грою в карти, яко ознака сил найвищого ступня його розуму.

У рівні з сим ідуть і вуличні та досвітчані игри і забави, на котрі треба глядіти не як на безцільні „потіхи“, але яко на средства пологового підбору, вироблені в різні періоди розвою національних ідеалів. І справді, коли ми станемо шукати розумної причини, напр., для установи кулачної бійки, ми неминуче прийдемо до того заключення, що походження її виходить до того часу, коли повага чоловіка мірялась не відповідно його розуму, але відповідно його фізичній силі.

Так саме й народня косметика, народні убори, шевелюра і ин. служать відбитком тих ідеалів, що віками вироблялись проти фізичної краси.

Кінчаючи свої уваги до програми, я вважаю конечним зробити застереження, що я не мав на меті давати якусь докладну студію, але назначив лиш ті пункти, на котрі збірач матеріялів мав звернути пильну увагу.

Катеринодар, 21/III 1898.

Митрофан Дикарев.

ПРОГРАМА.

I. Вулиця.

1. У які місяці через цілий рік буває вулиця і в які не буває?
2. З якого місяця і дня починають ходити на вулицю?
3. Чи не вимагаєть ся, щоб парубок вперше виходив на вулицю у скоромний день, а дівчина у пісний, і з якої причини?
4. Де збираєть ся вулиця? Чи не приладнують особливого місця про зборища вулиці, і як воно зветь ся?
5. Чи не обираєть ся місце для вулиці коло корчми і з якої причини?
6. Хто може ходити на вулицю, яких годів, і хто не може (старі дівки, покритки, молодиці, салдатки)?
7. Чи не збирають ся салдатки на потайну вулицю, з ким саме, і що вони там роблять?
8. Чи не збираєть ся на одну вулицю молодіж з двох або більше сел під час ярмарку, або в інші дні і які саме?
9. Скільки в селі вулиць, і як збираєть ся на кожную молодіж: чи робить ся поділ по годам парубків і дівчат, по красі, розуму і т. д. чи, може, збираєть ся на одну вулицю молодь з усього кутка?
10. Яка молодь вважаєть ся гарною? (Описати, які гарні члени тіла: очі, брови, рот, ніс, і т. д., які гарні по зросту, цвіту волосся, величинні грудей, плечей, шиї і т. д., по обличчю, довгобраві чи круглолиці і т. д.)
11. Які дражінки і приспівки уживають проти негарних, довгих, недоростків, худих, сердитих, мовчязних і т. д.?
12. Як паруєть ся на вулиці молодіж: чи по красі, чи по розуму, силі або заможності?
13. Чи не стараєть ся кожна вулиця перетягти до себе все село і які заходи при сій уживає?

14. Чи не забиваєть ся на місті зборища вулиці голка, волочена по землі коло села, і на що се робить ся?

15. В яким убранні ходять парубки і дівчата на вулицю, чи в буденнім, чи в святковім?

16. Якого цвѣту звичайно буває одіж у молоді? Чим ріжнить ся одіж молодіжї від одіжі женатих і заміжніх? Які колѣри особливе з ярких у моді?

17. Коли взагалі молодь зодягаєть ся в своє найкраще убранне?

18. Чи не стараєть ся молодь чепуритись, причісуючи волосся, або особливе підстригаючи його, напручуючи вуси і т. д., і як саме?

19. Чи накладають дівчата на голови вінки, які саме, і як пов'язують ся або напинають ся? Чи вживають павичі та косиці?

20. Що і в якій цілі чіпляють на себе молоді люде? (вписати все починаючи з гарусини, котрою перев'язують руки, як ось: намисто, дукачі, хрести, серги, браслети до рук і до ніг і т. д.)

21. Чи не вживають ся: умиванне від загару, македонська масть (шаркидон), стрюковатий перець, білило, рум'янило, надощник, притранне лица оливою або ще чим, намащуванне губів, волосся і чим саме, підвожуванне брів, завиванне кучерів і т. д.?

22. Що роблять парубки і дівчата, щоб здаватись вищими зростом, повнішими на виду і в грудях і взагалі щоб побільшити свою красу або здаватись цілком дорослими?

23. Які пацські моди перекоплює сільська молодь?

24. Чи не кладуть дівчата, ідучи на вулицю, по кишеням і пазухам пахучі трави і які саме (холодна м'ята, кавупір, васильки)?

25. Чи не вдержують ся дівчата від їжи часнику і цибулі перед виходом на вулицю, і чи не їдять вони тоді чого такого, що хороше пахне?

26. Чи не вживають дівчата якої пахучої олії (з ганусу, материнки) і для чого?

27. Як стараєть ся молодь виявляти свій дотеп при здоровканиі або прощанні, побажанні чого доброго або лихого, в приспівках, жартах, вигадуванні, віршів і т. и.?

28. Які способи женихання вживають ся парубками (доскіт, лапанне голого тіла)?

29. Чи не вживаєть ся дівчатами або всім жіноцтвом особлива вимова яких небудь звуків, не вживана парубками і жоначани. Коли вона вживаєть ся?

30. Чи не старають ся дівчата перед парубками вимовляти слова м'якіше, ласкавіше, або подитячому? Чи не зветь ся така вимова нявканнем або ще як?

31. Як дівчата звуть одна одну (сестричко, голубочко, сердечко), і як парубків (душечко і т. д.)?

32. Як поводить ся молодіж між собою і як з батьками: на тм, чи на ви?

33. Які ласкаві імена прикладають парубки дівчатам (душечко, голубочко, вірочко, рибонько, перепілонько, мої оченята каренькі, брівоньки чорненькі, личко як калина, губочки як струночки, носочок як огірок і т. д.)?

34. Які игри через цілий рік і коли саме справляє доросла молодь карагодом? (описати їх поєдинці).

35. Чи не пускають иноді в середину карагуду дошати, бузівка або кови?

36. Чи пристають до карагуду молодниці і молоді жоначі?

37. Чи не перешкожають малі діти справляти карагоди і як саме?

38. Які игри або обряди справляють ся що-году у перший день виходу на вулицю?

39. Чи не заривають на місті, призначенім на вулицю, каши, звареної в яйці, або чи не крутять на тім місті витушку і для чого?

40. Чи не справляють парубки і дівчата игор, в котрих показуєть ся сила, скорість бігання, терпіння, меткість, хитрість і т. д.?

41. Чи не справляють ся забави або игри, в котрих парубок (Король, Горобець, Кавалір, Танчик, Білоданчик, Заїнько, Качор, Яшур, Дуна[ї], Царенко, Жельман, Роман і т. д. обирає собі дівчину, і які саме (гойданне на релях, спускання на санках, ковзалка, стрибання черев купало)?

42. Які співають пісні про камінь взагалі, або камінь білий, мармуровий, про шлюб, барвінковий вінок, здійснення перстня, явір, відмикання комори (або комоди), переймання коня або напування його дівчиною, просо, вино (виноград), рясу, про Діди-Лада, Дауля, Тавля, Авреля, Леля, Лільоя, Лялю, Коструба?

43. Які танки справляють ся на вулиці, і як вони звуть ся?

44. Чи нема танків, котрі б натякали на влови звірів або птиці, війну, або мали на цілі розпалювання пологої потреби? (Описати їх поєдинці).

45. Чи не карають тих, хто не хоче танцювати, і як саме?

46. Чи не справляють парубки кулачної бійки, або боротьби під час співання дівчатами пісень на вулиці, джигитовки і т. и.?

47. Чи нема у парубків звичаю носити у рукаві кійка з булавою?

48. Чи нема звичаю неодмінно битись лиш на містках, на льоду, на ріжках двох перехресних вулиць, або ще де?

49. Хто з ким б'ється? Чи буває бійка парубочої громади одного кутка з громадою другого кутка, або села, хутора і в яких разях?

50. Як сходять ся парубки на бійку: чи роблять одкритий напад, чи справляють засідку?

51. Чи не перегорожують в ночі вулиці чужим парубочим громадам і як саме?

52. Чи не б'ють молодого або кого з його поїзду, як він бере молоду з чужого кутка, або села, хутора?

53. Хто перший вимовляє про своє кохання: парубок, чи дівчина?

54. Які роблять ся ватаки про кохання (давання насіння, орхів, кренделів, сидання коло дівчини і т. д.)?

55. Як викликає парубок дівчину на вулицю з хати (свист, сопілка, балабайка, гармоня, співання, някання)?

56. Чи не карають парубки дівчат і за що саме (пагані приспівки, невхід на вулицю, брехні, відмова спати вкупі, займання не одного, але двох або трьох парубків)?

57. Як карають ся дівчата (бійка, мазання воріт коломазью, малювання дівчини і проти неї парубка з одкритою бідом (фаллосом), здійснення воріт, биття вікон, насипання стежок з глини або соломи чи якого зерна од двора дівчини до двора парубка або вдівця, ставлення проти двора дівчини солом'яного чоловіка з великою бідом, насильне обезчещування, прилюдне задубльовання, чіплення солом'яного салдата або коліски перед хатою, вішання дівчини догори ногами, звязування задратих сорочки і спідвиці на голові, присипання землею або мазання болотом між ногами, обстригання коси, стукання в стіну хати, обпадлючування порогу, крик по-дитячому: „кове-кове“ і т. д.)?

58. Які способи помсти вживають парубки і дівчата, коли їх кохання відкидаєть ся?

59. Чи не було випадків зсовування з глузду або накладання на себе рук молодіжею через відкинуте кохання? Оскільки часті такі випадки?

60. Чи вживаєть ся парубками і дівчатами і коли саме секретна мова? (Зразки: 1. ті-кай ті-цо = тікай; 2. ті-пі ка-па-й; 3. чир-ті чир-ка-й; 4. ті-наві ка-нава-й; 5. ті-вді ка-вда-й).

61. Чи не вживаєть ся сліпеча або яка инша мова? (Побажаний спис слів сліпечої мови і їх значіння).

62. Куди ідуть парубок з дівчиною задля спільного спання після вулиці?

63. Чи не справляють хлопці батожкам дівчат помсти за заборону ходити до їх ночувати, і яка саме бува помста?

64. Чи є у парубків і дівчат привідці, і як вони звуться (отаман, старшина, вожай, трутень; старша дівчина — матка, останні — рії)?

65. Кого обірають за привідцю (чи смілих, чи сильних, або розбишакуватих, розумних, старших, первих п'яниць, танцюрів, співаків)?

66. Яким робом обірають привідцю?

67. Чи не носять привідці яких ознак свого уряду (палочки, кійка з булавою або ще чого)?

68. Які права і обов'язки привідці?

69. Чи дають привідцям платню або дарунки, і які саме?

70. Чи має молодецька громада доходи, з чого саме, і куди їх поживає?

71. Чи єсть у парубочої громади свій суд, за що именно він судить і до яких кар присуджує?

72. Чи нема звичаю судити тих парубків, що одбивають чужих дівчат задля спання або щоб оженитись, ходять спати до молодниць, і які присуди становить суд?

Чи не признаєть ся давність що до захоплювання дівчини, і кількома роками обмежуєть ся давність?

73. Чи бувають які розривки у літні вечери, коли дівчата й парубки наймають ся на літо цілим гуртом по оконовіях, на буряки, на хвабрюки, заводи, шахти?

II. Вечерниці і досвітки.

74. У якій день що-году починають ся вечерниці, в які місяці бувають і коли кінчають ся?

75. Де збирають ся вечерниці?

76. Як звуть чоловіка і жінку, котрі пускають до себе вечерниці (панотець, паніматка)?

77. Яка їм кладеть ся платня за пусканне?

78. Хто і скільки вистача топлива і світла на вечерниці?

79. Яких годів хлопці і дівчата починають ходити на вечерниці?

80. Як складають ся кожні вечерниці, чи по годам молодіжї, чи по красї, заможності, чи по другим обставинам?

81. Кому забороняєть ся ходити на вечерниці (бідні, жоначі, молодниці)?

82. Чи не беруть з яких парубків або дівчат могоармча, і якого саме за дозвіл ходити на вечерниці?

83. Чи не пускають на вечерниці парубків з других кутків того ж села, або з другого села і на яких умовах?

84. Чи не справляють яких обрядів на перші в году вечериці?

85. Чи не обов'язують всіх на перші вечериці приносити курку або ще що?

86. Які роботи справляють парубки і дівчата на вечерицях?

87. Чи не роблять на вечерицях дівчата чого небудь на вихвалку (вишнвання, шиття кисетів і т. д.)?

88. Чи не перешкожають парубки дівчатам робити, і як саме?

89. Чи не загадують на вечерицях загадки і хто кому: парубки дівчатам, чи дівчата парубкам?

90. Коли забороняється загадувати загадки і з якої причини?

91. Чи нема звичаю загадувати загадки не старі, а вигадані нові? (Подати їх зразки).

92. Чи не загадують (хто кому) арифметичні завдання і які саме?

93. Чи нема звичаю давати платню (яку саме) одгадчикові, як що він одгадає загадку, і брати з його платню, коли не одгадає?

94. Чи нема звичаю балакати віршами, в лад, або жартливо, складати нові пісні (подати їх зразки), і взагалі показувати свій дотеп?

95. Як молодь дізнає, хто розумний і хто дурний (читання, перелічування грошей і інших речей, гра в карти, уміння спати з дівчатами)?

96. Чи не співають жартливих пісень або чи не оповідають жартливих казок, брехеньок, особливо небулиць? Хто їх співає і оповідає, чи парубки, чи дівчата? (Подати їх зразки).

97. Які співають глузливі приспівки парубки дівчатам і дівчата парубкам? Які закоханим або погордженим?

98. Чи не співають соромицьких пісень, або чи не оповідають соромицьких казок? (Записати їх, не соромлячись, повно, так, як співаєть ся і оповідаєть ся).

99. Чи нема звичаю співати гуртові пісні з вигадуваними кожним парубком або дівчиною запівами (напр.: „Гречаники“, „Чернець“, „Совай ся, Ничипоре, совай ся“ і т. и.)?

100. Чи нема звичаю битись на вечерицях і з якої причини (чи зногаючись, чи про спробунок сили), боротись, перетягатись, підіймати що-небудь важке або незручно взяте (напр. стілець за одну ніжку вниз), перекидатись через голову, перетанцювувати, або перегравати на музиках, або перешивати усіх?

101. Чи не ходять о заклад (спорять) з сього поводу і на яких умовах?

102. Чи нема звичаю давати особливу перевагу що до вибору дівчат найбільш сильним, поважаним або багатим парубкам; чи може вибір парубка залежати виключно од дівчини?

103. Як багаті парубки старають ся виявити на вечерицях свою заможність (найманше музик, купованне горілки, або гостинців дівчатам)?

104. Чи не траплялось щоб на вечерицях вбивали кого на смерть і з якого powodu?

105. Які справляють на вечерицях танки, хто з ким танцює? Чи не бува танків, щоб розпалювали полову потребу?

106. Чи не справляють на вечерицях игор, в котрих показують ся: сила, терпіння, меткість, хитрість, розум?

107. Чи не одягають ся на вечерицях ведмедем, козою, русалкою, турицею, кобилою, журавлем і т. и.?

108. Чи грають на вечерицях і хто саме в шахмат, на карти і в які игри? (Описати їх).

109. Чи не справляють на вечерицях игор, в котрих дівчина обіраєть ся парубком, або парубок дівчиною, або вони цілують одно одного?

110. Чи не ворожать на вечерицях і як саме, чи що-дня, чи лиш в особливі дні (на Семена, на Різдвяні святки, проти Андрія Первозваного, на Катерину, Савву, Варвару)? (Описати всі способи ворожби).

111. Як женихають ся хлопці з дівчатами, і хто перший починає, він чи вона?

112. Чи нема звичаю у парубків і дівчат давати одно одному дарунки і які саме (перстні, кисети, стрічки, скиндячки)?

113. Чи не старають ся парубки оберегати коханих їни дівчат од других парубків і як саме?

114. Чи нема звичаю давати пагані прикладки нелюбам, що женихають ся, і які саме?

115. Чи не старають ся парубки і в якій цілі ославити дівчину (напр. що її рід гнилий, або вонючий або дурний)?

116. Чи що-дня буває на вечерицях вечеря, що про неї готують, і відкіля беруть припаси?

117. Які вечеричні трати накладають ся на парубків і які на дівчат?

118. Чи не буває крадіжки цілою парубочою громадою, що і де крадуть?

119. Чи позивають пійманих на крадіжці парубків?

120. Чи не справляють на вечерицях за вечерою яких обрядів: сїданне парами, цілуванне і т. и.)?

121. Чи є звичай спільного спання парубків з дівчатами на вечерицях?

122. Яким чином парують ся парубки з дівчатами про спільне спання і коли саме: чи тоді як ще горить світло, чи як уже погасять його?

123. Чи дозволяють господарям хати перебувати у ній під час спільного снання парубків з дівчатами?

124. Чи не поводить ся парубок з дівчиною, коли спить з нею, як чоловік з жінкою, і як се чинить: чи криючись од інших, чи одкрито?

125. Як що це робить ся криючись, то через природне тільки почуття встиду, чи може через те, що полові зносини при ночуванні з дівчатами вважають ся у загалі за річ ганебну й самою навіть молоддю?

126. Чи не вживаєть ся яких способів вдоволення полової потреби без порушення дівоцтва, або принаймні без заплоднення і як се робить ся? Чи нема звичаю чинити які-небудь против-природні полові зносини?

127. Чи завсіди парубок спить з одною дівчиною, чи що-вечеру обірає иншу?

128. Чи не старають ся парубки одбивати собі дівчат, коханих другими, а дівчата парубків, і яким саме чином?

129. Чи не вважаєть ся спільне спання парубка з дівчиною річею ганебною? Ким именно?

130. Чи не карають (хто і як саме) парубка, котрий обезчестив дівчину?

131. Чи не накладають на парубка, що обезчестив дівчину, обов'язка женитись на їй?

132. Чи не дозволяє сама дівчина обезчестити себе коханому парубкові, як що батьки не хотять за його видати заміж?

133. Чи нема звичаю обезчещувати дівчину цілим парубочим гуртом („на призволящого“), і яких при сім дівчат обірають: чи розпустних чи яких припадає?

134. Чи не чинить парубок насильного обезчещування дівчини, коли вона не згоджуєть ся вийти за його заміж?

135. Які средства механічні або лікові уживають завагонілі дівчата, щоб не родити дитини?

136. Чи не бува випадків дітогубства або підкидання дітей дівками і як на се дивить ся дівоцька й парубоцька громада?

137. Чи не чинять парубки наруги над дівчиною, котра набігає дитину і як саме (крючання по котячому перед хатою, гра на пишники, підхожа під дитячий плач, вішання колиски під хатою, відрізування коси і т. в.)?

138. Чи нема звичаю чинити оттаку наругу виключно тільки у тому разі, коли дівчина втратила дівоцтво, або привела дитину з парубком з чужого села?

139. Чи нема звичаю брати перед весіллям дівчину до родини парубка на спробунок, в цілях завірення, що вона буде водити дітей?

140. Які умови роблять ся при с'їм на злучай неагоди з якого небудь боку і як: чи словесно чи писемно? (Побажаний докладний спис цих умов).

141. Чи не було випадків позивання в таких разях, і які присуди давав суд?

142. Чи не ма звичаю женитись тільки на тих дівчатах, котрі вже родили дітей, або принаймні давати їм перевагу при виборі?

143. Чи нема звичаю побратимства і сестрання (кушання) парубків з дівчатами, парубків з парубками, або дівчат з дівчатами, з якими обрядом се чинить ся, в які місяці і дні?

144. Які обов'язки беруть на себе побратими і посестри і на який речинець?

145. Чи дозволяєть ся одружуватись побратимами з своїми посестрами?

146. Чи не роблять побратими написів своїх імен на тілі своїх посестер, а посестри на тілі своїх побратимів?

147. На якій часті тіла роблять ся такі написи, і яким чином: чи наколюваннями, чи вишалуванням, або вирізуванням?

148. Чи не поводять ся побратими з посестрами, як чоловік з жінкою?

149. Чи не роблять парубки або удівці з дівчатами, або удови з парубками писемних або словесних умов на спільне життя без вінчання („на віру“)? (Подати докладний спис цих умов).

150. Чи не наказують розганяти вечерниці духовні або полицейські урядники, і які бувають наслідки з таких наказів?

151. Які весільні обряди справляють ся не у батьків молодих, а на вечерницях (молодечий або дівчачий могорич, молодече сватанне, дівчачі вечерини, або дівчач-вечер, шитте сорочки молодому, готування вінків і т. д.)?

152. Чи не накладаєть ся на молодих обов'язок, щоб вони від могоричу і до піднімання їх у коморі спали завсїди на вечерницях?

153. Чи не мають передвесільні вечерниці яких-небудь особливих назов (напр.: „вареники“, „перва вечеря“, „друга вечеря“ і т. д.)?

154. Чи не накладаєть ся на парубків і дівчат обов'язок паруватись на передвесільні вечерниці і в якій цілі? Як запобігають лихові, коли кому нема пари?

155. Чи нема звичаю, щоб спаровані бояре і дружки цілувались на вечерницях при подїлунокві молодих?

156. Хто кого цілує, чи бояре дружок, чи навпаки, чи по чераї одно одного?

157. Чи не забороняють ходити на передвесільні вечери жоначам і заміжнім, і як карає їх нежоната молодь за нехтування цієї заборони?

158. Як влаштовують на вечери справу парубка, коли удівець женить ся на дівчині, або удова виходить заміж за парубка?

159. Чи нема звичаю парувати померлих хлопців з живими дівчатами, а померлих дівчат з живими хлопцями?

160. Які обряди справляють ся в цім разі, і кого обірають на пару: чи коханих померлими, чи яких припаде?

161. Чи не устанавляють ся які небудь особливі відносини або обов'язки між родинами спарованих?

162. Чи нема віри в те, що люде й на тім світі житимуть парами, як на землі чоловік з жінкою, і якій жінці припаде той чоловік, що женить ся двічі або тричі?

163. На що повинні сподіватись на тім світі нежонати і не спаровані?

164. Чи справляють ся при обіранні дівчини парубком обряди і які саме (силуване здійсання перстня, поцілунок, спільний танок)?

165. Чи дозволяють ся відкидатись дівчині від парубка і парубкові від дівчини після таких обрядів?

166. Як виявляє дівчина згоду бути обраною і як незгоду?

167. Хто кого обірає: чи парубок дівчину, чи дівчина парубка?

168. Які з колишніх вечорничих обрядів і звичаїв, з якого часу і з яких причин тепер уже не справляють ся? Які нові вечорничні звичаї і обряди запроваджено останнього часу, коли, ким саме і з яких причин?

169. Чи замітно який небудь вплив на вечорниці школи і письменства у загалі? Чи не бува, щоб що читали, або переказували з читаного чи чуваного у школі?

170. В якім напрямі розвиваєть ся молодече життя: чи воно йде до підвищення чесности, моральности, чи до розвитку розпусти, і які тому причини?

171. Чи є коло близу фабрики, заводи, великі окопні, плантації, шахти, і чи не служать ті місця жерелом розпусти?

172. Які жарти роблять парубки над сплячими дівчатами, а дівчата над сплячими парубками (підливання води під сплячих, пускання диму в ніс)?

173. Чи застають ся на досвітці одні дівчата, чи й парубки, що вочують на вечери?

174. З якої години і що роблять парубки і дівчата на досвітках, і коли розходять ся по домах?

175. Чи що-дня буває снідання на досвітках і з чого воно складаєть ся?

III. Складки.

176. Скільки числом буває через цілий рік складок, коли вони бувають, і які мають назви?

177. Чи не буває стільки ж жіночих складок, як і дівчачих, і коли вони справляють ся: чи в ті ж дні, як і дівчачі, чи днем або двома раніш або пізніш?

178. Яка різниця між обрядами і звичаями дівчачих складок і жіночих?

179. Які жінки беруть участь в складках, чи всі, чи тільки молоді?

180. Чи не справляють ся складки під час ярмалок? У які дні бувають такі ярмалки?

181. Чи не справляють складок гуртом кілька суміжних сел, в які місяці і дні?

182. Які особливі обряди і звичаї бувають на першу і останню у году складку?

183. Що вистачають на складку парубки і що дівчата, і де вони беруть про се гроши і припаси?

184. Чи нема звичаю для випрошування грошей і припасів на складку одягатись циганами, ведмедем, козою, кобилою і т. н., ходити по дворах і носити колодку (у перші дні пилипівки і масмиці), або штани?

185. Чи нема звичаю красти або й прилюдно бити по дворах курей і иншу птицю на складку?

186. Які музички бувають на складках?

187. Чи не старають ся парубки псувати дівчачі припаси і яким саме чином?

188. О якій годині сходять ся на складки і що роблять до вечері?

189. Чим складки підходять під звичайні вечерниці і чим одрізняють ся од них?

190. Як сідають вечеряти на складках: чи по черзі, чи разом парубки з дівчатами, і до того, чи як припаде, чи парами?

191. Які страви готують на складках, і чи нема такої страви, що без неї не може обійтись жадна складка?

192. Які страви готують ся на зимні складки і які на літні (вареники, пиріжки з сиром, яєшвя, кури)?

193. Чи не вважають ся вареники, яєшні і кури обов'язковими стравами у які небудь дні весілля?
194. Чи не кладуть яєць і вареників в середину весільного короваї?
195. Чи нема звичаю, щоб цілувались парубки з дівчатами, коли їх частують?
196. Що робить молодіж після вечері?
197. Як лягають спати парубки з дівчатами, чи нарізно, чи парами?
198. Чи не поводять ся на складку парубки з дівчатами, як чоловік з жінкою?
199. Чи нема звичаю збиратись на складки коло огнищ, по садах або лісах і там лагодити обід або вечерю і справляти танки з різними обрядами, і якими саме? Коли бувають такі збірки, і як вони звуть ся?
200. Чи не буває дівчачих складок після погаричу і до весілля, коли саме, і як вони звуть ся?
201. Чи не буває жіночих складок під час весілля, в який саме день, і як вони звуть ся („курло“, „курей їсти“), хто на їх може бути, і які там справляють ся звичаї та обряди?

ПОКАЖЧИК.

Ахтирська Мати-божа прогр. 9.
Ачинський пов. 64, 65.

Безсмертник (росл.) 94.
Береста 5, 9.
Барвінок, 94.
Бартош див. **Литвинова**.
Борисівка пр. 3.
Боришполь пр. 4.
Бояре, 92.
Брус, 29.

Валовина, 19.
Валок, 14, 21.
Варвара (с.в.) 52.
Варстат див. **Верстать**.
Васильки, 94.
Верем'є, 1.
Веретина, 19.
Верстать, 16.
Веретельник **Андрій**, 27.
Веселовський (академ.) пр. 8, 11.
Вильце, 86, 100, 102.
Вінок (вес.) 79.
Вовк Хв. К. 1 пр. 1, 2, 12, 14.
Вольтеръ Э. пр. 11.

Гак залізний, 9.
Гнатюк Вол. 12.
Голубки (вес.) 83, 84.
Грушівка, пр. 7.

Деметра пр. 8, 9.
Дерево, 27.
Дзеркало (бронз), 7.
Дівочтво, 148, 150.

Дикарев М. пр. 1.
Довбня, 28.
Допитки, 71.
Дорога (ткац.) 20.
Дошка, 29.
Драгоманов М. П. пр. 9.
Дружко, дружки 93.
Дубровниця, пр. 6.

Елевзіс пр. 9.

Жданівка, пр. 5.
Житє на віру 61.

Запоїни, 76.
Звіяшки (ткац), 14.
Запрошуванє на весіле, 89.
Заручини, 74.
Застіжки, 7, 9.
Звичаї (весільні) 70 раз.
Землянка (село) 70.
Зібрт Ч. пр. 8.
Зліпок (у вес.) 72.
Змовини, 81.
Значки, 79.
Засувки (ткац.) 20.
Зруб (у могнах) 5, 8, 9.
Зубрицький, М. 33.

Малим 65.
Калина (вес.) 94, 150.
Канчук (вес.) 95, 141.
Карпульці (ткац.) 19.
Качка, 16.
Келепи, 2, 3.
Ключки, 21.

Кобилка, 18.
 Козел, пр. 6, 7, 13.
 Козьма і Демян, пр. 4.
 Колач, 86.
 Колесо (криве —) пр. 7, 11.
 Коляда, пр. 9.
 Комірки, 18.
 Комора (ткац.) 20.
 Комора (вес.) 148.
 Коник (ткац.) 16.
 Коровай, 82, 83, 127—129.
 Костяні вироби, 9.
 Крадіж дівчат, 66.
 Красноярек, 61.
 Крок (ткац.) 20.
 Кудель, кужіль, 12.
 Кунця, 73.
 Курка (яловиця) 159.
 Кучерявий, -а, 84.

Ладо пр. 7.
Лазня, 63.
Ласкавець, 94.
Литвинова-Бартош П. Я. 70.
Ляда, 18.
Лядобійці, 18.
Лянг А. пр. 9.

Мисливці (вес.) 73.
Міра (ткац.) 22.
Міст (фолькл.) 105.
Міховина, 19.
Млинів, пр. 6.
Могял, 1—11.
Махал пр. 4, 5.
Мшанка (село) 33.

Навій (ткац.) 17.
Намисто (арх.) 7.
Начинь, 18.
Ничильниця, 18.

Оглас, 80.
Охримович В. пр. 2.
Очко, 18.

Паляниця (вес.) 76, 103.
Паруване молодіжи, пр. 13.
Перейма (вес.) 142.

Перекори (вес.) 133.
Переліць (вес.) 87.
Пересельці з України 64.
Песик (ткац.) 17.
Печоглядини, 104.
Печоглядини 104.
Пиля, 27, 30.
Підружій, 92.
Підстароста, 72, 92.
Піп, 80.
Плуг (у фолькл.) пр. 6.
Подарунки, 130.
Поїзд весільний 92.
Покраса, 87.
Полонне пр. 4.
Попада (вес.) 92.
Потелія 00. проф. пр. 6.
Похорон цілого тіла 4, 5, 8.
 — спаленого 3, 4.
Поцілунок (ріг.) 86.
Прапорці, 85, 86.
Приданки 93.
Продаване молоді, 121.
Пруг (ткац.) 19.
Пятниця (св.) 34.

Ритка, 20.
Розгляди, 73.
Русалії пр. 8.
Рута 94.

Сват (ткац.) 19.
Сват (вес.) 72, 92.
Сватань, 71.
Світилка, 92, 94.
Сібір, 61.
Сідак, 17.
Сірка (у могилах) 7.
Сказ (ткац.) 20.
Сказівка, 18.
Скривало, 81.
Скривань молоді 161.
Скриня (вес.) 111.
Снувалка, 15.
Смородина-svarga пр. 8.
Сокира 27.
Сокирки камяні. 2.
 — залізні 8.
Сорока (танець) 152.

Сорочка (в е с.) 149, 150.
 Спиця (до спису), 4, 8.
 Староста, 72, 92.
 Статуетки, 7.
 Стос, 28.
 Столк, 14.
 Стрілки з ніжкою, 3.
 — бронзяні дудгасті, 7.
 Сука (ткац.) 17.
 Сумцов М. проф. пр. 1.

Тайльор Едв. пр. 2.
 Ткацтво, 12—26.
 Тишанка, пр. 13.
 Тороки (ткац.) 21.
 Триб (ткац.) 17.
 Туленики, 160.
 Туриця пр. 6, 8.

Усень пр. 9, 11.

Фараони пр. 9.

Хварби, 7.
Хвойка Ч. В., 1.
 Хліб (в е с.) 72.
 Хустка, 74.

Цвист (ткац.) 20.
 Церамика, 2, 4.
 Ціва, цівка, 14.
 Ціпок, 95.
 Цалівка, 29.
 Цьвак, (ткац.) 19.

Чоботи, 88, 149.
Човник, 19.
Чубинський П., 105, пр. 1.

Шабля, 94.
Шайда, 16.
Шпарутка, 19.
Шарлот, 15.
Шашка (в е с.) 87.
Шпулер (ткац.) 14.
Шинка (ткац.) 21.
Шлехтінка 22.
Шнур (ткац.) 21.
Шубраток, 20.
Шуринці 93, 121.

Яловиця (жертва) 158 роз.
Ястребов В. Н. 70, 71.

INDEX

alphabétique et analytique.

- Abatage de bois**, 31.
Arbre horizontale (de métier) 25.
— sacré, 86, 100—102.
Atchinsk, 64, 65.
- Bains**, 63.
Baiser rituel, 86.
Barbe (Sainte —) 52.
Bâton rituel, 95.
Beaux-frères (mariage) 93, 121.
Bobine (tiss.), 14, 25.
Bobinoir, 14, 25.
Bottes (rit.) 88, 149.
Bouc (de les trad. pop), quest.
6, 7, 13.
Boucles (en or), 7, 9.
Boyars (mar.) 92.
Bupleurum rotundifolium, 94.
- Cantre**, 15, 25.
Casse-tête, 2, 3.
Céramique, 2, 4, 5, 9.
Chambre nuptiale, 148.
— funéraire 5, 8, 9.
Charrue (de les usages) quest.
6.
Chasseurs (mar.), 73.
Chemise nuptiale, 149—150.
Chevalet, 31.
Chien (tiss.) 17, 26.
Chienne (id.) 17, 26.
Chvojka Ć. 1.
Colons russes de la Sibérie, 64.
Coq, 80.
- Cosmas et Damien (Saints) quest.**
4 pas.
Couleurs, 7.
Couples (des jeunes gens) quest.
13.
Couronnes (de nous), 79.
Crépu, 84.
Crochet (en fer), 9.
- Défloration**, 150.
Demandeur en mariage, 72.
Demoiselles d'honneur, 93.
Dévidoir, 14, 25.
Dragomanov Mich. quest. 9.
Drapeaux (petits —) 85, 86, 100.
- Ecorce de bouleau**, 5, 9.
Eleusis, quest. 9.
Ensouple, 26.
- Faveurs**, 79.
Fiançailles. 71.
Figurine en terre cuite 7.
Fouet rit. 35, 141.
- Genisse (immolation)** 159.
Glaive (de noce) 94.
Garçons d'honneur, 92.
- Haches en pierre**, 2.
Haches en fer, 8.
Hnatiouk Vol., 12.
- Invitations (aux nocés)** 89.

- Kourgans**, 1--11.
Krassnoïarsk, 61.
- Lang A.** quest. 1.
Lissoir (tiss.), 26.
Litvinova-Bartoche, M-me P. 70.
- Martre**, 73.
Mater dolorosa (image) quest. 9.
Matières colorantes, 7.
Mésure (de tisser) 26.
Métier (à tisser) 16, 26.
Miroir (en bronze), 7,
Machal quest. 4, 5.
Montants (de métier), 14, 25.
- Navette** (tiss.), 19, 26.
- Ocimum Basilicum**, 94.
Okhrymovytych, Vl. quest. 2.
Os (objets en —), 9.
Ourdissoir (tiss.), 15, 25.
- Pain** (en us. nupt.) 72.
Pain de nocés (korovaï) 82, 83,
 127—129.
Perles (préhist).
Pharaons (trad. pop) quest. 9.
Pigeons (rit.) 83, 84.
Pie (danse nupt.), 152.
Pointes de flèche à pedoncule, 3.
 — de lance en fer 4, 8.
 — de flèche en bronze, à
 donille, 7.
Pomme de pin, 87.
Pont (de les trad. pop) 105.
Poule (offrande de —) 159.
Poulie, 26.
Prêtre, 80.
- Rachat** (de la fiancée) 65.
Rapt (des jeunes filles) 66.
Renseignements (visite de —) 71.
- Rot** (tiss.) 26.
Ruta graveolens, 94.
- Sainte Parascève**, 34.
Sainte-Barbe, 52.
Saints Cosmas et Damien, quest. 4.
Scie, 31.
Sellette (tiss.), 17, 26.
Sépultures à inhumation, 4.
 5, 8.
 — à incinération, 3, 4.
- Sibérie**, 61.
Soufre (dans les tombes) 7.
Soumtzov, N, prof. quest. 1.
- Tchoubinsky P.** 105, quest. 1.
Tissage, 12—26.
Tylor, Edw. prof. quest. 2.
- Unions libres**, 61, 69, 70, 71.
Usages nuptiaux, 70.
- Vérémié**, 1.
Vérételnyk, André, 27.
Vesselovsky, acad. quest. 8, 11.
Viburnum opulus, 94.
Vinca pervinca, 94.
Virginité, 148, 150.
Visite de renseignement, 73.
Voile (nupt.), 81.
Valet de frottement, 26.
Volkov Th., 1, quest. 1, 2, 12, 14.
- Wolter**, Ed. prof. quest. 12.
- Xeranthemum annum**, 94.
- Yastrébov**, V. 70, 71.
- Zemlianka**, 70 pas.
Zibrt Dr. quest. 8.
Zoubrytzky, M. 33.

ERRATA.

Стор. 105, стр. 8 з низу, замість печогладинами Чубинського — читати: печоглядинами Чубинського.

Page 27, l. 1. au lieu de mise in oeuvre des bois,
lire: mise en oeuvre de bois.
